

Revija SRP

februar 2012 shtevilka 107/108

Revija SRP
/Svoboda, Resnica, Pogum/

Letnik 20, februar 2012
shtevilka 107 - 108

Izdajatelj revije

Revija SRP /Svoboda, Resnica, Pogum/
zavod za založništvo na področju kulture
in umetnosti, Ljubljana
m.sh.1339427, d.sh.71461965, b.r. 10100-0038333910
e.m. urednistvo@revijasrp.si
i.a. <http://www.revijasrp.si>

Naslovnica

Urosh Weinberger, Acid Rain, 2011

Izbor likovnih del

Damir Globochnik

Tisk

VED d.o.o., Ljubljana

Uredništvo

Revija SRP, Prazhakova 13, 1000 Ljubljana

Uredniški odbor

Rajko Shushtarshich – odg. urednik,
Ivo Antich – lektor in korektor,
Lev Detela – neprevedene knjige,
Damir Globochnik – likovna priloga,
Jolka Milich – poezija,
Franko Bushich,
Matej Krajnc,
Iztok Vrhovec

Naročila, prodaja

Knjigarna KONZORCIJ, Založba Mladinska
knjiga, Slovenska 29, 1000 Ljubljana

Izposoja na dom

Slovanska knjizhnica, Einspielerjeva 1,
p.p. 2670, 1001 Ljubljana

Izdajo omogočajo

sodelavci v reviji

ISSN 1318–1912

Revija je dvomesečnik /izhaja trikrat letno na
shtiri mesece kot dvojna shtevilka/

Vsebina

<i>Peter Podreka</i>	Slovenija in njena hčerka na Beneshkem	4
<i>Milenko Strasbek</i>	Tujstvo	8
<i>Matej Krajnc</i>	Skoporiti majordomi	14
<i>Dani Bedrach</i>	Past	20
<i>Franko Busch</i>	Vrtne impresije (IV)	24
<i>Tomas Tranströmer</i>	Balkon	25
<i>Umberto Mangani</i>	Polarna zvezda	26
<i>Iztok Vrbovec</i>	Afrodita; Kalkuta /dve zgodbi/	34
<i>Ivo Antich</i>	Shchurki	43
<i>Matej Krajnc</i>	Prodajalka vijolic	48
<i>Matej Krajnc</i>	Esihflajsh /odlomek/	55
<i>Lev Detela</i>	Zapleti v vijugah chasa, III	65
<i>Lev Detela</i>	Literarna popotovanja, XIII (Berlin)	78
<i>Damir Globochnik</i>	Nenavadna soochenja med podobami	86
<i>Uros Weinberger</i>	Likovna dela /slike/	88
<i>Damir Globochnik</i>	Satirichni list Shkrat (1903–1906)	97
<i>Ivo Antich</i>	»Tujec« med pionirji stripa	100
<i>Jozhe Beranek</i>	Quo vadis /iz stripa/	101
<i>Ivo Antich</i>	Janez & Jovan /strip – karikatura/	102
<i>Aleksander Cepush</i>	Baterije brezchasja	103
<i>Matej Krajnc</i>	Zajtrk na pristavi blizu Dikanjke	107
<i>Ivo Antich</i>	Epigramizmi: Anti(ch)kronika	108
<i>Ivo Antich</i>	Popare	111
<i>Ivo Antich</i>	Travne bilke; Novi dan (za Avstrobalkan) /humoreski/	114
<i>Ivo Antich</i>	Mnozichnomedijske belezhke	116

Chlovekov razvoj

Anton Lajovic O hierarhiji nashih vrednot 125

Rajko Shushtarshich Kriza (Koga ali chesa?) 133

Za zgodovinski spomin

Rajko Shushtarshich Drzhavo dam za konja
(Ali prepoznavnost drzhave – moch sistema
ali narodova zavest – identiteta mi-stva) 140

Anton Lajovic Jezikovna vljudnost slovenskega chloveka 145

Iz zgodovinskega spomina

Rihard Orel Zanimivosti iz plebiscita o pripadnosti
Beneshke Slovenije 151

Ivan Trinko Beneshka Slovenija (Sholstvo pod Italijo;
Rezija; Zgodovinski oris) 158

Radivoje Peshich Slovanstvo in mi v njem (Na pragu tretjega
tisochetja – civilizacija brez milosti;
Slovanstvo in mi v njem) 171

Neprevedene knjige

Lev Detela Psihogrami osebne chloveshke stiske sredi
svetovne politichne krize
(Dopisovanje znanih avstrijskih pisateljev
Josepha Rotha in Stefana Zweiga) 177

Chitalnica

Lev Detela Rebulov roman o Slovincu v vrtincih
francoske revolucije 180

Ivo Antich »Kulturni delavec« 183

Vprashalnica

Ivo Antich Prevajalski »lashki topok«
(Vechno »lashko« vprashanje: traduttore,
traditore – prevajalec, izdajalec) 185

Peter Podreka

SLOVENIJA

in

njena hčerka na Beneshkem

Kaj jochesh se ti krasotica?
Kaj v klavnih mislih zhivish?
Si tudi ti moja hchericha,
Mi vedno pri srci stojish.

Glej! tvoje sestrice na Dravi,
Na Sochi, na Savi si zhe
Pripravljajo lòvor, da v slavi
Veselo vse ovenchajo me. –

Ah! mamica draga, in mila!
Okove in zhulje poglej,
Ki nosim, in bom jih nosila
Jaz, v svojem domovji vselej.

Jaz nisim ne v vradu, ne v sholi,
Che prav tu od vekov zhivim;
Ko tujka berachim okoli,
Le v cerkvi zavetje dobim.

Ne póznam veselja, radosti,
Le solza mi solzo razì
Po bledem oblichji, do kósti
Me lashka pijalka morì.

K'dar dajo lovòrske vezila
Ti hcherke, v preslavni spomin,
Jaz bom milotinke glasila
Pod verbo, potem pa – pogin.

In, mamka na mojo gomilo
Te prosim, polozhi na njo,
Cipresovo tuzhno vezilo,
In kani z ochesa solzò. –

Ne misli tak' hčerka slovenska,
Ne obupaj na lastni prihod;
Naj pride she sila peklenska,
Ne unichi slovenski zarod!

Socha (Gorica), 24. 5. 1871

SLAVJANKA NA BENESHKEM

Zlozhil beneshki Slovenec

Jaz nisem Taljanka,
Pa tudi ne bom.
Sem zvesta Slavjanka
In ljubim svoj dom.

Hchi matere Slave
Kreposti nje znam.
Slavjanske zastave
Nikol' ne izdam.

Le tebi bom zvesta,
Predragi moj dom!
A tujcu nevesta
Nikoli ne bom.

Sad moj'ga poroda
Pa moral bo bit':
Svobodi naróda
Slavjanskega shkit.

Od zibelke male
Uchila ga bom,
Do mozhkosti zale
Ljubiti svoj dom.

Ko trôblja zapoje
In top zagrmí,
Hajd! sin, zdaj na boje,
Na vojsko i ti!

Pogum bom dajála
Mu v boju vselèj,
Zastavo kazála,
Da vdari naprej!

Po boju vriskála,
Che zmaga moj sin,
In bodem venhála
Ga vrh razvalín.

Slavjanska mladica
Na pragu domá
Ga ljubi na lica,
Rokó mu podá.

In v kroge vesele
S chastjo bo sprejet,
Slavjanske dezhele
Junákom prishtet.

Na slavno gomilo,
Che pade mi sin,
Lovorsko vezilo
Nalozhim v spomin.

Slavjanom kazála
Gomilo pa bom,
Na znanje dajála:
Ta pal je za dom!

Zora (Maribor), 15. 8. 1874

KOBARIDSKIM PEVKAM

Slavjanske mladice,
Le pojte veselo,
Slavjansko dezhelo
Budite naprej!

Kjerkoli glasijo
Se vashi glasovi,
Se slavski sinovi
Dramijo vselej.

Slavjanska danica
Je zhe zasvetila,
Ki bode zdrobila
Protivnike v prah.

I bodo združili
Se sini slavjanski
V en rod velikanski
Nasprotnikom strah.

I tachas veselo
Se bodo pa vila
Prekrasna vezila
Vam v slavni spomin.

(po: Ivan Trinka, *Peter Podreka. Beneshko-slovenski rodoljub in pesnik*;
»Spisal Zamejski«; *Ljubljanski zvon*, 1890, sht. 5)

PETER PODREKA (Shpeter Slovenov, Beneshka Slovenija, 1822 – Ronac, 1889), rojen v premozhni družini, konchal semenishche v Vidmu, kot duhovnik sluzhboval po vech krajih v Benechiji, povsod priljubljen po zgledni poklicni delavnosti, prijaznosti in družabnosti. V chasu narodnega prebujanja po letu 1848 se je shele kot odrasel nauchil knjizhne slovenshchine iz chasopisov in knjig ter postal prvi narodni buditelj Beneshkih Slovencev (oznanjal jim je zavest, da niso le hlapci »lashke pijalke«, temvech so del slovenstva in slovanstva), z odlochilnim vplivom na Ivana Trinka. V Roncu ga je vechkrat obiskal znameniti rusko-poljski slavist Jan Baudouin de Courtenay, ki je raziskoval slovenska narechja. Podreka je tudi sam pesnil, objavil je vech pesmi v revijah in chasopisih (Domovina, Lj. zvon, Socha, Zora) ali zgolj na letakih, tako da so se mnoge izgubile; nekatere so uglasbljene ponarodele, lastne zbirke pa ni izdal (tukaj so objavljene tri njegove najbolj znane pesmi, posnete po prvih natisih, saj so vmes izhajale tudi prirejane in skrajshane). Pomemben je njegov katekizem za Beneshke Slovence v prechishchenem jeziku (1869).

Izbor in opomba Ivo Antich

Milenko Strاسبek

TUJSTVO

HUDINA

Ko me z resnico skushajo slepiti,
odklanjam, v svojo misel zapichen,
apologete senc in prizhnic bogato izrezljanih,
krichim, da nochem imeti opravka z vami:
trd je posel obeshenjashki, siten, nepravichen.

V temo grem, ne vem, kam je svetloba odshla
in kako se chez brv podajam, lice skrivam,
v brezskrbnost ne odet, ves pripravljen,
da branim svoje chvrste, globoke korenine:
puliti ne pustim, hudina je, po polju tavam.

Prezhi jim molk med prsti, brsti so,
z ochmi, zazrtimi v nebo, tja med oblake,
s chvrstim, belim mesom med zobmi,
z lazhmi v svashtvu, v bratstvu celo,
v dolgi ravni gladki chrti, tam ob stari trti.

Potujejo muhachi, potujem vedro z njimi,
teleta so na klaftre, jim zabrusim,
pogledе chutim, po nareku si pisati ne pustim,
v jarek padem, pahnjen, blaten sem,
a potok mirno teche, chetudi narasel in skaljen.

SPREVOD

Chrna kacha, chrn rep,
chrne pike migetajo,
venci venejo v vrochini,
sveche komaj trepetajo.

Mizerere nerazlochno
pri glavi chrni mozh cerkveni poje,
chrn krizh na poti k soncu, klecajo koraki
in vsak bi shel na svoje.

Dishe soldatki po grajskem hribu,
sonce peche, dushi sopara
in sosed stari se spotika:
za njim odshel bom kmalu jaz nemara?

Kar padel je, odshel za vedno,
kitico odpel je sosed, se z njo vzpel je pod oboke
gorce stare, she plivkalo je vino v majolki,
prestrasheni so se bezhno dotaknili roke.

Chez zbito, presusheno ilovico
Jazbechevega kopaja
z Bohorja vleche topel veter, besede nosi,
solze tezhke osvobaja.

Nad gmajno trshko, za Zagradishchem,
ponuja shoja zbrkljano melodijo.
Chrna kacha se okoli groba zvija,
mrmra z vetrom poslednjo rapsodijo.

Chrna zhalost s chrnih citer se oglasha,
obup na pevce v chrnem cinka,
brin na Vinagori pritajeno joche,
od Bohorja sem odmeva zhalostinka.

Popoldansko peto kazhe sončna ura
pri svetem Mihaelu na skalnatem gnezdishchu.
Chrna kacha stoka, se boji trohnobe,
podrhtevanje slovesa se plazi po mravljishchu.

Na skalnatem pomolu ostal je
kamen bel, le brez gospodarja,
in vse manj jih je, ki tam pojo,
za odhajajochimi vprashujoche se ozira zarja.

Zadnja igra, zadnja vloga:
ljudje gredo, potegne po dolini,
nemara pesem, trsov shelestenje,
na nevidni lestvi so vsem razpeti zadnji klini.

(Sosedu Toniju, enemu zadnjih pilshtanjskih gospodarjev, v slovo; veliki traven
enajstega leta.)

NESPECHNOST II.

Privid: za grmom skrit berach hlatach,
chlovek chloveku pozhrtija,
repo golta blatno,
pozheljivo vliva vase vino,
goltno in na silo,
nazarensko lachen, vdan nagonom slabim,
za zvonchkljanje novcev
bil bi svetu hlapec, suzhenj,
neznansko teslo brez besede prave,
ostaja za grmom skrit berach hlatach.

Trdozhiv, plesniv do dushe dna,
satrapsko vzvishen tlachi brez vesti spodnjake,
razsipava greh, obete, besede sladke,
oklep tezhak prenasha, po davnem brska,
ishchoch med kamni, med lapuhovim listjem,
trepetlika ve, da jutri she ne bo odveze,
da ostal bo le samotnik
na plechih reve in brezpravja,
na prstih lepljivih papir shelesti,
trdozhiv, do dna dushe plesniv.

V moro odrivam nadlezhnega govorca,
norca toplih nochi, dolgih, zasoplih nochi,
polnih lun in grabezhljivih pustot,
in ves ta martirij vrtoglav
je na misel ochitajocho nasilno pripet,
brezizhodno topota pod zvezdami.
Ni berach hlatach in ni brez novcev,
le brez mere vpet med dalje je, shirine,
nad temnim chelom je le chrno nebo.
V moro odrivam nadlezhnega govorca.

TUJSTVO

tujstvo kot hostija jutranje zore z roso
dotik kot obveza in greh kot strast in pekocha beseda
utaje in sedež v kamnu nad breznom
nad sotesko nad maklenom in zverizhenim drenom
obetov sito za zidovjem skrito
poshkropljeno s tipajochim mrakom med mrachnimi stenami
belezhem od pamtíveka
od koder je oddrobencljalo deklinche z velikimi chrnimi ochmi
dirka z norostjo
v tihem drncu večera
dotik praznih hish oropanih blizhine chloveka
spotikanje in skrunitev odpadajočega ometa
s potmi ki se trgajo zvišajo redchijo izgublajo
po dvorishchih raste praprot
in divjajo hrushke
brajde so vsem napoti
petelini na slemenih ne pojejo vech
in to da si bil ne briga nikogar vech
ker tudi nikogar ni ki bi she dajal za svete mashe
in plel plevel in pobiral odpadle opeke
svet se iz priljudno udomachene zveri
spreminja v volkodlaka
nebo je grahastosivo je umazano
hromeche in ude trga
nihche ga ne mara
vara dotik a bi moral plemenititi
bozhati odreshevati tolazhiti osrechevati
blazhiti prijazniti klicati k spravi
k zbratvi vseh bregov in trshkih zdrah
v tihem drncu večera
sem hvalezhen nishi na grajskem hribu
starim klesarjem dobre grofice
ustvarjalcu sivkastozelene pechine
in gabrom in grahorici s prelepimi drobnimi cvetovi
ki se potika pod hrasti med redkim smrekovjem
tam nekje sem izgubil dotik
v prachasu v prabiti med prasosledji in pradomenami
vendar
ni mogoche ostajati brezbrizhen v togosti
ni mogoche a ostajash in se ne obremenjujesh

trdovratno razpet med svet in domachijo
oltarje in zakristije ter blizhnjosti vseh vrst
pogrmeva rosi treskalo bo
grozijo in she bodo pretili
moj dotik so okopi moje pradavne pravice
vendar ostajam sam
sedanjost se hromeche plazi v preteklost
za prihodnost na vesinah ni prostora
med hishe zhe silijo zarashchene pustote
pod vasjo dremajo nezorane ledine
v tihem drncu vechera

NE HODI

Ne hodi, mrzlo se mrachi,
ne z ledenimi rokami,
da upanje polzi
z lic brez krvi,
saj ti verjamem.
Trepet si ob cerkvenem zidu,
tenja ob steni grobi
pod sonchno uro,
z dolino na dlani.
Ne hodi,
ne trosi grobih besed,
ne zapushchaj mojega sveta,
borovcev na vesini,
ostani,
za hip bodi –
od vcheraj moj obred!

OB STARI CESTI

ob stari cesti, prashni cesti
ob bajti stari trhel plot stoji
brez barve polomljen na cesto visi
onstran grmichev potonik prelestnih
debeloglavk razkoshnih
kot vcheraj tudi danes je vroche
v zraku je smog

chez morje London gori
na barikadah mularija besni
za vogalom smrkavec hlipa z nakradeno robo
razjarjena strast teche kdove kateri krog
ozharjene so ulice od vrha do tal
na vse strani se shiri požar
za pesmi nima chasa ne volje drhal
tostran plotov v luki domachi zagatno je vroche
slina strupena prshi na vse strani
samevajo mogochni zherjavi
pesti v zhepih trde
na steni kljubuje zhivopisan grafit
zhe skoraj umetnishko delo
mogochen garach z zvezdo rdecho na chelu
napis in trdichno spachen moshki fris
razum je sadezh ocvrt
resnica tolsta prasica
london gori
luka nori
zhganina smrdi
obrazi so temni
komu mar prevarancev trop
komu fabrike potop
komu stechaj
to se rima z raj
in do tja je peklensko she dalech
dalech predalech prevech
vrzhe me k potonikam debeloglavkam
za plotom dishita origano in shatraj
in bucha pleza po plotu
in slak
klenkanje ubito name se spravi
nazaj k naravi
dere filozof se stari
sonchna ura zbledela na turnu stoji
shkrlat molchi
pokornost in vdanost zahteva
kakor postava veleva
london gori
s pestjo ulici zhuga parvenij
na chasopisnih straneh
zakaj ne spet po starih poteh

Matej Krajnc

SKOPORITI MAJORDOMI

PRVI NASLOV

Prvi naslov
ni vedno pravi.
Ne smem se ustaviti
in pozvoniti.
Ne smem odpreti ust
na stezhaj,
majordomi so
vedno bolj skoporiti.

Blizha se tocha,
trgatev se blizha,
grob je razdrt,
na njem ni vech krizha,
kdo stoka v gomili,
kdo na ves glas kliche
Roberte Johnstone
ali hudiche ...

Prvi naslov
ima svojo moch,
nevarno je z njim
zobati cheshnje;
na Trolsko nihche
noche vech vandrat
in tudi zimski vihar
vech hrasta ne treshne ...

Krasti je láhko,
bezhati pa ne;
kaj naj, che mi rabelj
medaljo pripne?
Kaj naj, che mi Proust
ochita ves siv,
da zgubljal sem chas,
nekaj zhil ozhivil?

Blizha se tocha,
trgatev se blizha,
grob je razdrt,
na njem ni vech krizha,
kdo stoka v gomili,
kdo na ves glas kliche
Roberte Johnstone
ali hudiche ...

ODDALJENO GRMENJE

Oddaljeno grmenje
se priblizhuje,
name pada
zobat telefonski klic;
kaj bo, kaj bo,
se sprashujejo svatje
in vecher prihuljeno
leze iz plenic ...

Dvajset muchenikov
dela shabeso,
preostalih dvajset
spushcha rolo;
oddaljeno grmenje
napoveduje:
nocoj bo spet padalo
suho zlato ...

USTA ANGELE MERKEL

Jutro je kot usta Angele Merkel,
vedno malce v zamiku.
Postavish vprashaj,
scmarish zajtrk, dva ...
Potem se vlije,
she preden gresh v trgovino,
ura je poldne,
Angela se odsmehlja.

In črni mozgje
ugrabijo učiteljico Bredo,
odnesejo jo na katamaran,
pa hajd v Benetke z njo;
nadenejo ji masko,
se opolzko rezhijo,
pa niti tri ni she ura –
kaj neki she bo!

Delam homeopatske gibe,
se uravnavam po dezhu,
vrata premikam
naprej in nazaj.
Večer je kot Helmut Kohl,
rumen in brezizrazen,
in na mizi she vedno lezhi
isti vprashaj ...

PAGANINI

Paganini stoji
za majhnim shtantom
pred magistratom
in prodaja ploshche
in ljudje hodijo
mimo, mrki,
dan pa je vreshchav
in popreproshchen.

Za njim pa debeli
zidjé magistrata,
ovalna soba,
trikotna soba,
v njih nekdo sestavlja
imenitne violine
in nanje sije
imenitna svetloba.

Vlzhno je v zraku,
cene se lepijo s ploshch,
smeh nedoraslih
otrok in ljudi
ga ne moti vech,

nichesar vech ne slishi,
niti pozdrava chudaka,
ki fige deli ...

Mimo njega bezhi
chreda muflonov,
topot se mu zdi
kot drsenje copat
nekje, mnogo prej,
v nekem drugem chasu,
ko tu she sploh
ni stal magistrat ...

Paganini gre
z dnevnega shihta,
zavije v ozko ulico,
srepa in dolgo;
skuhal bo čaj,
pojedel kompot
in noch pozdravil
z obichajnim molkom ...

DROBNJAK

Drobencljam, drobencljam,
ura je štiri,
sonce ne neha,
ura je pet.
Starci kadijo
na uvelih balkonih
in voda za čaj noče
po moje zavret.

Poti med vrtichki,
poti med rondoji,
poti med rohnenjem
shleparskih spak;
vem, drobencljam,
a vem tudi dobro,
zakaj pri teh letih
she hodim na vlak.

Dajte mi sira
in petershilja,
sonce ne neha,
osem bo zhe ...
Starci renchijo
na uvelih balkonih,
Gentle Annie pa brez
opozorila umre ...

Drobencljam, drobencljam
med stranishchem in sobo,
kregam se s tepihom,
z zheno pa pôjem;
vseeno mi je,
che popravlja mi tekst,
samo da je konec
vedno po moje ...

NEVARNOST

Nevarnost jo primaha
s širokim klobukom,
sede in reche,
da bi rada meso;
pokimam ji, znanki,
s povrshnim smehljajem
in mrko pogledam
na mizo pred njo.

Mladost je nedvomno
res chudovita,
posebej she, che
se hitro postarash;
potem si grenak,
preklinjash v jezikih,
nevarnosti pa
nich vech ne marash ...

Po kom se ravnam,
ko prizhigam ji chik,
ko ji nerodno
pepelnik ponudim?

Hej, zunaj je mrak,
zunaj je mraz,
zunaj bo noch,
pa nevihta bo tudi ...

ZADNJI NASLOV

Je poshtar,
pa ga ni,
naslov se
izbosí
in pride
dolga zima
in maha
nam s kostmi.

In Mary Travers
zadoni
s preshernim glasom
polnochi
in Charlie Watts
vizitke dela,
razrezhe jih,
izkrvavi ...

Pa dan bo,
pa ga spet ne bo,
pa bo tako
in spet tako,
prishli bodo
poltovornjaki
in s cirkusom
morda she kdo ...

Je vrishch,
pa izzveni,
naslov se
izbosí
in pride
dolga zima
in maha
nam s kostmi.

Dani Bedrach

PAST

Vchasih

Vchasih grem z besedo med ljudi,
da z njenimi chudnimi zlogi
razblinim privide
brezbrizhnih oči.

Vchasih grem z besedo med zhivali,
da se z njenim prvinskim zvokom
izognem ponosu
in samohvali.

Vchasih grem z besedo nad bogove,
da z njenim nabrushenim nozhem
zabodem v pozabljene
in prazne grobove.

Vchasih grem z besedo na Parnas,
da z njeno strupeno vsebino
in mrachno kachjo slino
ustavim minljivi chas.

Vchasih ohranim besedo zase,
da z njeno skrito bolechino
barvam vsakdanjo sivino
in segam vase.

Vchasih narishem besedo v oči,
da z leskom njenega znoja
solza na robu veke
mochneje zhari.

Vchasih te vtekem v svojo besedo,
da si na raskavem produ sveta
deliva brezmejno svetlobo
in lajshava bedo.

Kachji pastir

Se spominjash besed,
tistih toplih besed,
s katerimi sem ti enkrat za vselej
zlezel pod nemirno zeleno kozho?

Se spominjash nochi,
tiste poletne nochi,
ko sem te iskal
nad zlomljeno povrshino vode
z mrzlimi biseri meglé
na svojih polnočnih ramenih?

Se spominjash obrocha,
tistega mavrichnega obrocha
na koncu mojega kachjega repa,
s katerim sem te zacharal
v svojo megleno kraljico?

Se spominjash zhab,
tistih majhnih, zelenih?
Se spominjash tople preje
njihovih glasov,
njihove svatovske pesmi,
ko sta najini telesi prepleteni
plesali v srebrnem luninem lochju?

Se spominjash,
da sem tistikrat she imel krila?
Tista tanka, prosojna krila,
s katerimi sem ti pokrtil oči,
ko si se mrzla in negibna
potopila na blatno dno
mojega skrivnostnega mochvirja?

Slikar

Na mnogih slikah moj podpis
plachuje svojo ceno:
nihche ne ve, kako boli,
ko z dolgim zhebljem zhivo kri
pribijejo na steno.

Ranjen jemljem, kar mi barve
dajejo v zameno:
tu je olje, tam akril,
za vsako dusho drug azil ...

Oltarja za nobeno.

Vechnica

Na mrzlih tleh ujetih ur
umirajo koraki.
Mesec pase svoj obraz
v tolmunih med oblaki.

A tih nemir ugaslih ust
na dnu ochi pochiva.
In zdi se, kot da je nebo
besede lachna njiva.

Chas ni kriv za chrne pesmi,
vest bogov je chista!
Le duh pestuje na kolenih
svojega Mefista.

Balada

zlomil hleb se je na pol,
veter je sesiril slino.
jeklo je razzhrla sol,
strah je skisal mlado vino.

klel je dol in shkripal breg,
v mrch so shvigale lisice.
s streh mezel je chrn sneg:
chas je kazal mrachno lice.

mrzel shchip je kakor nozh
rezal gologlavo zimo.
sivolas, skrivenchen mozh
shel je brez besede mimo.

stala je kot izklesana
z mokrim svezhnjem na saneh,
s chrno rano med nogami,
z nemim zhametom v okeh.

Past

Na tvojo tanko, preperelo kozho,
(nachipkano iz mrzle bele pene)
kapljam ponoči kakor masten dim.
S chrnim trnom chistim tvoje vene,
in brez strahu ti v mrtvo kri strmim.

V tvojo shtrenasto, lepljivo grivo
vpletam sanje iz mochvirske trave,
v tvoje boke vtiram ribjo mast
in glino v odprtine tvoje glave ...
In lezem vate, smrtonosna past!

Franko Bushich

VRTNE IMPRESIJE (IV)

(pet haikujev)

Na vrtu je kos.
Ishche nekaj skakajoch
levo-desno.

Letos
na dvajsetih drevesih
niti ene limone.

Listi zelja
preluknjani s stotinami
ugrizov lichinke.

Machka se smuka
v blizhini odvrzhene
ribje drobovine.

Chudno. Nikjer vetra,
toda babica pridržuje
slamnati klobuk.

Prevod iz hrvashchine Ivan Dobnik

*Tomas Tranströmer***BALKON**

(3x haiku)

Stopish na balkon –
v kletki iz sončnih zharkov
si kot mavrica.

Stena brezupa –
prileti in odleti
golobov brez lic.

Vse vishja trava –
obraz, kamen z runami,
zraste v spominu.

TOMAS TRANSTRÖMER (Stockholm, 1931), shvedski pesnik, študiral psihologijo, služboval (kljub dosmrtni državni shtipendiji za umetnike) kot pedagog za mladinski kriminal, veliko potoval, se ukvarjal z glasbo, prizadet od kapi leta 1990, nobelovec 2011 (zadnja pesnika z Nobelovo pred njim Heany in Szymborska – 1995, 1996). Fenomen »navadnosti«, skromnosti, minimalizma, skrajno zgoshchene pesniskih besede, ki se z navidezno preprostostjo »priplazi« za bralcem in se useda vanj; celoten opus obsega okoli 200 pesmi. Zadnja zbirka iz samih haikujev, glede katerih so se pojavile (nasploh znane in običajne) pripombe, da niso »pravi haiku«; v njih je resda tudi kakšna »nehaikujevska« formulacija, a so nedvomno predirne miniature v formi haikuja, izvirno jih TT piše v zlogovni shemi 5-7-5; tega se drzhi tudi prichujoči prevod (iz angl.). Nobelova 2011 je »triumf« evropskega haikuja, saj TT pomeni enega njegovih vrhov.

Izbor, prevod in opomba Ivo Antich

Umberto Mangani

POLARNA ZVEZDA

NASHA NADSTROPJA

Ko sem bil majhen sem se hodil igrat
z največjim prijateljem iz zgornjega nadstropja.
Zdaj ko sem zrastel
se sinovi zdravnika iz spodnjega nadstropja
prihajajo igrat k meni
ki stanujem dve nadstropji vishe
In vsakich ko jih pospremim do vrat
priletna gospa iz zadnjega nadstropja
gre dol po stopnicah chisto do pritlichja
korak za korakom
iz nadstropja v nadstropje
prav pochasi stopa
prav pochasi

O tej hishi
mi je nekdo
brzhchas zhe govoril

*

SODOBNO ZDRAVSTVO

– iz raziskave enega samega lasu ...

Las, ki je ushel
iz epruvete polne klorovodikove kisline
mi je skrivnostno razkril
izid analiz:

... Ne gre za aids / mi je rekel /

V satovju učenih celic
so bele muhe zgradile
gnezda iz prepletenih odmevov.

POSEBNI ZNAKI: PESNIK

*

POLARNA ZVEZDA

Oprezovan od klopa zhejnega nedolzhne
krvi gledam vse kar zhari na nebu
narava pristane na kompromis in
lazhe dobro zasidrana na korenini cveta

Odshel bom s te gmajne in se vrnil v mesto
pred sončnim vzhodom
in poiskal ljubezen z zaprtimi ochmi
da ne bom videl kako se med rokami
razpira zadnje upanje

prikrajshano za cvetne listiche

*

ZAPISKI GALEBA V COPATI

1.

Skupaj z drugimi sredozemskimi
galebi pristanem
nekje na visokem trzhashkem bregu
in takoj si vtisnem v spomin nachrte
vseh ravnih streh pa kamenchkov in trave
kamor bom odlozhil pikchasto jajce
ki ga bo ornitolog zbrano premeril in
stehtal z znanstveno metodologijo
in v svojo podezhelsko belezhko bo pripisal
o neprichakovanem uspehu izvalitve

Izpostavitev zharkom z Vzhoda
je vsekakor vplivala
na zunanji premer
katraniranega gnezda
na ulici Zhrtev za svobodo.

2.

Z oken Ulichice kruha
zhenske mechejo hrano
galebom
klichejo otroke s skrajshanimi imeni
kot je v navadi pri južnjashkih materah
obeshajo pravkar oprano
perilo sredi ropota
kuhinjske posode in rjojenja
ki se lomi
na vlaznih hishnih proheljih
in machke
neshteto lachnih
machk
ki se razbezhijo
klofute pa letijo
in kakshen golob
pristopica v hisho
s sonchnim zharkom

3.

Kopichijo se
chrne vrechke za smeti
z minevanjem dnevov
na praznih cestah

ob zori
vsak galeb
na svojem smetnjaku
okusha zaslužno plachilo

nato se vrne na kamnito streho
in s svojim vreshchavim smehom
me prebudi

mene ki spim
nekaj metrov nizhe

Iz zbirke *Quarnero e altri colori* (Kvarner in drug/achn/e barve), zal. Campanotto,
Videm 1997

*

PLANINSKA KAVKA

Stric Sante
ki se je smrtno ponesrechil v gorah
mi neko noč telefonira
izkoristil je pach prilozhnost da sanjam

Bil je ves iz sebe
kar umiral je od zhelje da mi pove

kako govorijo planinske kavke

*

VZLET OB ZORI

Postavite shest obrazov pegastih sov v obroč

Z zrcnem domishljije
boste videli rozeto templja
in v sredini
zoro
ki vzleti
iz mojih ochi

*

BARVA KOZHE

Razlika med chloveshko ribico z rozhnato kozho
in ono s chрно poltjo je preprosta:
chloveshka ribica s chрно kozho ima oči
da lahko vidi in ubija
chloveshko ribico z rozhnato kozho

To ni nikakršen rasizem!

Le preprosto pravilo prezhivetja
za tiste ki prepustijo svoje zhivljenje
krashki ponikalnici

*

LEGEN*

Sprehajal se je chlovek s knjigo v roki

Vsi v mestu to vedo: gre pach za pesnika!
To, kar drzhi v roki,
je njegova zadnja svezhe natisnjena knjiga

Zalezoval sem ga ves dan po mestnih ulicah
dokler nisem videl njegove sence potoniti
med brinjem krashke gmajne
kjer je ob vznozhju brinovega grma
pochival legen.

** Ptich, kateremu je ime tudi podbujka, rekli pa so mu she kozodoj ali kozomlez (lat. Caprimulgus), ker so vrazheverno mislili, da se brani s sesanjem kozjega mleka.*

*

ZHVIZHGAM IN SE POZHVIZHGAM

Na ulici svetega Anastazija
je deček prezhivel po cele dneve
s tem da je zhvizhgal vetru
– očitno se je tega nedavno nauchil od kakshnega
starejshega fanta –

Zhvizhgati – kar tako – da zhvizhgash
ni nikoli zanimalo nikogar
Brzh ko se je deček dodobra nauchil tistih glasov
je zachel – in se pozhvizhgal na vse drugo –
nadlegovati deklice
ki so shle mimo njega
Moja mati mi je kar naprej govorila
da je zhvizhganje na tak nachin neolikano
in da moram pri prichi nehati

Potepal sem se po gorskem travniku
ko je na vsem lepem nekdo zachel zhvizhgati
Obrnil sem se sunkovito kot da bi kdo
prav mene klical
a ni bilo nikogar – prav nikogar

z izjemo alpskega svizca.

*

ITALIJANSKI VOJAK

V Sarajevu – med vojno
je veliko otrok prijateljevalo z *italijanskim vojakom*
tudi Izet Sarajilich
Ime mu je bilo Io
Io je rad potrkal na hishna vrata otrok
s seboj je vedno prinesel kruh
koshček chokolade in sončni zharek

V Mostarju kot v Sarajevu
med vojno
je veliko otrok imelo za prijatelja *italijanskega vojaka*
tudi Predrag Matvejevič
Ime mu je bilo Mario

V svetu – dandanes še bolj kot nekoč –
imajo otroci za prijatelje vedno vech vojakov
ki so nehali prepevati

Izet se je rodil leta 1930
Matvejevič pa 1932
a ne bi vam znal povedati
kateri izmed njiju je prvi srechal italijanskega vojaka

O nečem pa sem prepričan:
če bi bili vsi vojaki kot Io in Mario
bi bil svet poln pesnikov in pisateljev
ljubiteljev lepega petja

*

IZROCHITE MOJE POZDRAVE

Kdor hoče ostati lahko sede tu zraven
mene ... kajti zachel sem pisati
novo pesem

Kdor noče – pa si bo lahko shel ogledat
kraje ki jih na tej strani opisujem

Ampak naj vam bo jasno: tam doli me vsi poznajo
in prav gotovo vas bodo prosili
da mi izrochite njihove pozdrave

Tako boste primorani da se vrnete k meni na obisk
da bi izpolnili dano obljubo

Vse to vam povem samo zato da ne bi
zastonj prehodili toliko poti

*

IZ RODA V ROD

Moja prababica *Cecilia Zenobi* – plemenitega rodu
 s sposhljivim ochesom do duhov se je porochila
 z mojim pradedom *Umbertom Manganijem*
 s chlovekom socialistichne in prevratnishke vere
 Moj ded *Piero Mangani*
 pehotni porochnik
 ki je v pushchavi pil svoj urin
 in je v Albaniji skochil v zrak zaradi eksplozije mine
 se je ozhenil z babico *Ione*, nadvse usmiljeno bolnicharko
 moj oche *Leonello Mangani*
 skavt, odvetnik, zavarovalnishki izvrshitelj
 se je ozhenil z *Niobe* mojo materjo
 Niobe – kot je napisal Jack Hirschman –
izvira iz ebion ki z bione znotraj
in no I be narobe
je niobe pa eboni
saj je znano da oni Ebioniti so bili Revezhi
sem se rodil jaz

ubogo detece

Iz pesnishke zbirke *Ironia della sorte – poesie di un bussante* (Ironija usode – pesmi chloveka, ki trka, 2008)

O avtorju

UMBERTO MANGANI, italijanski pesnik, pripovednik in kulturni organizator, se je rodil v Femu (Ascoli Piceno) leta 1969, zhivel pa je v Trstu do leta 2007. Zdaj dela in zhivi v Campoformidu (Videm). Leta 1993 je izdal svoj pesnishki prvenec *Messa a fuoco* (Izostritev slike). Leta 1994 je prejel posebno priznanje za poezijo. Leta 1997 pa je pri istem videmskem založniku (Campanotto) izdal svojo drugo zbirko *Quarnero e altri colori* (Kvarner in druge barve). Nato v elektronski reviji *Fucine mute* pesnishko zbirko *9 Rivelazioni (9 Razodetij)*. Njegove pesmi so v vech antologijah, tudi v dvojezichni, ki je izshla leta 2004 pri ZTT v Trstu z naslovom *Iz soli in sonca in drugih besed – Di sale, sole e di altre parole*. V e-zbirki je tudi napoved izida nove zbirke *Ironia della sorte, poesia di un bussante* (Ironija usode, pesmi chloveka, ki trka), ki pa iz neznanih razlogov she ni izshla na papirju. Je eden od organizatorjev mednarodnega pesnishkega srechanja SIDAJA, ki pa je po lepem shtevilu uspesnih let nehalo delovati, domnevno – stara in nikoli do konca izpeta pesem – zaradi kronichnega pomanjkanja sredstev tudi pri nashih zahodnih sosedih. Sodeloval je s svetovno znano Hisho poezije (*Casa della poesia*) v Salernu, katere ustanoviteljica je založba Multimedia edizioni, tudi mochno prizadeta zaradi sedanje svetovne krize.

Prevod iz italijanshchine in belezhka Jolka Milich

Iztok Vrhovec

AFRODITA

(dve zgodbi)

AFRODITA

Poskochno skakala je deklica mlada
po stopnishchu bleshchechem mimo soseda.

Sosed jo gleda,
ona gleda soseda.

»O, soseda predrzna,«
zachudi se on.

»O, sosed postavni,«
nasmehne se ona.

Razumela ni skoraj nichesar. In si to tudi ni nikoli prav posebej zhelela. Taka je pach bila. Nekoch ji je nekdo rekel, da je zabita oshtirka, pa je le skomignila z rameni in odshla po svojih opravkih. Nedavno ji je nekdo podaril velik zeleni shal. Ovila si ga je okoli vratu, hvalezhno objela skrivnostnega darovalca in ga poljubila na lice, potem pa zaihtela.

»Zakaj jokash?« sem jo vprashal.

»Ker sem srechna,« je odgovorila.

»Zaradi navadnega zelenega shala?« sem se zachudil.

»To ni navaden shal, tepko,« je dejala. »To je chudezhen shal.«

»Aja?« sem privzdignil obrvi.

»Seveda. Kar preizkusi ga, pa ti bo takoj jasno.«

Ubogal sem jo in si ga nadel na vrat. Ob tem sem nehote zaprl levo veko, iztegnil desno roko visoko v zrak, se zasukal za tristo devetdeset stopinj – in se znashel na popolnoma neznanem kraju.

»Sem ti rekla, da je chudezhen,« sem zaslisal njen glas.

»Kako si pa ti prishla sem?« sem vprashal vznemirjeno.

»To je pa res preprosto,« se je zasmejala. »Samo za roko sem te drzhala, pa sem shla s tabo.«

»In kje mislish, da sva?« sem sprasheval, kot da bi mi neumna oshtirka lahko odgovorila.

»Na Marsu ali pa na Saturnu,« je vzdihnila in se zazrla nekam v daljavo.

»Kaj?!« sem poskochil.

»Vprashaj prebivalce, pa ti bodo oni povedali, che meni ne verjamesh,« je rekla mirno.

»Chuj!« sem vpil in stiskal koshchene pesti. »Zakaj sva tukaj? In kako sva prishla sem? To ni vech prav nich smeshno!«

»Porochila se bova,« je odgovorila mirno.

»Midva?!« sem pobesnel. »Pa saj se sploh ne poznavava. Prvich te vidim, ti pa o poroki!«

»Ja, tudi meni se zdi vse skupaj precej na hitro,« se je strinjala.

»In tole s tem tvojim shalom: pa kaj je sploh vse to? Saj ni mogoche, da sva v resnici na Marsu, a?« sem jo moledujoche pogledal.

»Ali pa na Saturnu.«

»Ja, ali pa na Jupitru,« sem se slishal rechi.

»Che ti tako pravish ...« je zamrmrala.

»Odshla bova na policijo in tam nama bodo vse pojasnili!« sem nenadoma odlochil.

»Okej,« je rekla. »Ampak prej se morava porochiti, narediti nekaj otrok – vsaj pet, se mi zdi – kupiti parcelo blizu obale, zgraditi grad pod oblaki, vzrediti shpanski bezeg in oddeklamirati Preshernovo Zdravljico v cerkvi pred zborom presenechenih pevcev.«

»Ampak ti si res nora, oshtirka. Jaz, bebec, sem te pa she zagovarjal pred drugimi, ko sva bila ...«

»Na Zemlji, si najbrzh mislil rechi,« je nadaljevala namesto mene.

Nejeverno sem odkimaval z glavo. Pa saj ne more biti res, sem si dopovedoval. Kakshne moraste sanje!

»Ja, to sem mislil rechi,« sem naposled izdaval.

»No, vidish, saj ti gre. Bosh videl, kako hitro se bosh navadil novega okolja. She sam se bosh chudil, tako hitro.«

»Hochesh rechi,« sem poskochil, »da si ti zhe bila tukaj?«

»Nisem preprichana,« je odgovorila nezainteresirano. »Mars in Saturn sta si tako presneto podobna. Vedno ju zamenjam med sabo.«

»Oh, kaj si bila zhe na Marsu IN Saturnu?« sem vprashal z narejeno zachudenostjo.

»Pa na Luni, Jupitru, Veneri in bog vedi kje she vse,« je rekla. »Kdo bi si zapomnil vse te bedaste kraje. Povechini so tako dolgochasni, da mi je zhal, da sem sploh kdaj bila tam.«

»Aha,« sem modro prikimal.

»Saj vsake toliko se pa iz tvoje telebanaste buche le pocedi kakshno zrelo seme,« me je pohvalila.

»Telebanaste, a?« sem poskочil. »In chemu se bosh poročila z mano, che sem teleban, kaj? Princeska, ki se poja od planeta do planeta, zraven pa zeha in bere Jano, ko pa je vse okoli nje tako dolgočasno!« sem vzkipel.

»Nisem rekla, da si teleban, temveč, da imash telebanasto glavo. Che mislish, da je to isto, potem se lahko oklicesh za telebana, meni je vseeno. Ampak jaz tega nisem rekla. Kar se pa tiche tvojega prenapetega vznemirjanja, ti priporocham, da hranish mochi za poročno noč. Bo bolje tako zate, kot zame.«

»Si moresh misliti,« sem prhnil. »Od kod ti pa zdaj ta ideja?«

»Bosh zhe videl. Je pa to seveda le nasvet, ki ti ga ni treba uposhtevati, che mislish, da sam vesh bolje.«

»Oh, končno!« sem se oddahnil, ko sva prispela pred lichno okroglo stavbo, na kateri je s svetlechim zelenimi chrkami pisalo *Policijska postaja*. »In kako bosh pojasnila, da je napis v slovenshchini, a, princeska s pishkavim zrnom graha namesto mozghanov?« sem se zmagoslavno pachil.

»Saj nazadnje me bosh she spravil v smeh, tepko,« je rekla in se zasmejala.

»Nekaj sem te vprashal,« sem zanergal.

»Ja, seveda,« je pokimala. »Vprashanja. Najkraishe recheno: tu na Saturnu – zdaj sem zhe povsem preprichana, da sva tu, prav zaradi tegale napisa – naredijo vse, kar je v njihovi mochi, da ugodijo turistom. In ko so videli, kdo sva, od kod, kaj ishcheva – predvsem ti – so takoj poskrbeli, da si to nashel, in seveda, poskrbeli so tudi za primerne oznachbe v tebi – nama, che hochesh – znanem jeziku.«

»In ko bova vstopila, nama bodo postregli she z jastogom, kaviarjem in flasho shampanjca,« sem bevsknil.

»Che bosh tako zhelel, *dragi*,« je dejala in me zapeljivo pogledala.

»Ampak ti si popolnoma, chisto, totalka blesavala« sem ponorel, shkrtnil z zobmi in zakrichal: »Hochem, da se ta hip vse skupaj koncha! Ne morem vech! NE MOREM VECH!!«

Ko sem odprl oči, sem se znashel v gostilni, kjer sva bila malo prej. Nejeverno sem se razgledal po okolici. Friendov ni bilo vech nikjer, »znanka«, s katero sem bil, kjer koli zhe sva bila, je sedela nasproti mene.

»Zdaj sva mozh in zhena,« je dejala in me poljubila na chelo. »Odpelji me na Havaje, dragi.«

»Chakaj malo, chakaj malo,« sem se zachel potiti. »Najprej mi povej, kje so vsi, ki so bili she malo prej tule?«

»Che niso dozhiveli dalech nadpovprečne starosti, dragi,« je hitela odgovarjati moja 'zhena', so najbrzh pomrli. »Sedemindevetdeset let naju ni bilo.«

»No, tole je pa vishek,« sem vzkipel. »Dobro, razumem. Zmenili ste se, da me boste imeli za bedaka, da se boste spomnili ne vem kakshno finto, ampak zdej je pa dost, se ti ne zdi? Kje so vsi?!«

»Ja, verjamem, da ti je hudo. Ampak che ne zhelish, da ti lazhem – kar tudi lahko storim, che ti bo potem kaj manj tesno pri srcu, *najdrasljij!* – ti ne morem odgovoriti nich drugache, kot sem ti maloprej,« je she vedno gonila svoje shkripajoche dreto moja *znanka*.

»Kako ti je sploh ime?« sem izdaval v brezupnem gnevu.

»Afrodita. In tebi?«

»Zevs!« sem bevsknil.

»Afrodita in Zevs. Kako lepo to pashe skupaj,« je zagrla. »Prvemu otroku bova dala ime Benedikt, drugemu Apolonija, za ostale bova pa she videla. Se strinjash, moj dragi Zevsek?« je drdrala, medtem ko sem jaz she vedno gledal kot tele v nova vrata in si razbijal glavo z vprashanjem, kdaj se bodo te preklete sanje konchale.

»Niso sanje, dragi,« me je v krchevitem razmishljanju prekinila Afrodita. »Vse to je – kakor koli neverjetno se ti she vedno zdi – chista resnica.« In se je stisnila k meni ter naslonila svoj beli vrat na mojega. »Pojdiva raje na Havaje. Te moram desetkrat opominjati, ko pa vendar vesh, da vsak mladoporocheni par mora na medene tedne,« je mlela.

»Ubil se bom!« sem poskochil. »Dosti imam teh neumnosti!«

»Kar, moj ljubi Zevs, che mislish, da se bosh na tako lahek nachin reshil svojih zakonskih obveznosti. Ampak – spet le nedolzhna misel, dragi – che bi bilo tako preprosto, potem se nama sploh ne bi bilo treba porochati, kaj pravish, a?«

»Hochesh rechi, ljuba,« sem se pachil, »da se she fentat ne morem?«

»Poskusi, che ne verjamesh,« je odgovorila nezainteresirano.

»Prekledo sranje!« sem nemochno zaklel.

»Ja, lahko rechesh temu tudi tako, che hochesh. Ampak zdaj te imam pa res dovolj, Zevs! Porochila sva se! Vesh, kaj to pomeni? Da imash dolochene obveznosti do svoje zhene. To je do mene. Nehaj se zhe spakovati, jeziti in gristi nohte kot kako neumno otroche. Greva na Havaje, potem se bova ljubila na vrochem pesku na kakshnem ne prevech obljudenem otoku, pila kokto, jaz bom rodila najinega prvega sina in ... za prvi teden bo to kar dovolj. Okej?« je drdrala *Afrodita*.

»Poslushaj, Afrodita ali kaj si zhe,« sem poskusil znova. »Telih shtosov imam do vrha glave. Dobro, razumem. Moji frendi so te najeli, da se gresh tole igrico z mano ... priznam, res si – ste – uspesni, ampak za bozhjo voljo, nehaj zhe! Vsaka stvar ima svoje meje. Daj, poklichi vse ostale,« sem jo prepricheval.

»Vsi ostali,« je zaklicala Afrodita. »Ahooodj, vsi ostali!« je ponovila malo glasneje.

»VSI OSTAAAALI!!« se je zadrla.

»Ubil se bom, pa konec!« sem zavpil in jo besno pogledal. She trenila ni.

Pograbil sem velik kuhinjski nozh, ki sem ga nenadoma zagledal lezhati ob svoji nogi in si ga zapichil v glavo. Kakshnih dvajset centimetrov globoko.

»Morda se pa res ne bi smela porochiti s takim otrochajem,« je nejeverno stresala z glavo Afrodita.

»Sploh mi ne teche kri, Afrodita! Pa kje sem? Kaj se je zgodilo z mano?«

»Sem ti rekla, da je shal chudezhen, Zevs,« je pojasnila Afrodita.

»Poslushaj, charovnica!« sem jo nahrulil, »nisem Zevs, niti Faeton, Franchishek Asishki ali pa sveta Helena. Ime mi je Robin Hud. R-O-B-I-N H-U-D!« sem chrkoval. »Jasno?«

»Zaradi mene si lahko tudi Gari Kasparov ali pa Miroslav Krlezha, che hochesh. Ampak namesto da se tule krotovichish kot kakshna pijana zhaba, raje spokaj tistih nekaj cunj, gat in kaj jaz vem, kaj she rabish, in me odpelji na Havaje!« je she kar naprej telebanila Afrodita.

»Pa saj se kregava kot dva stara zakonca!« sem se prijel za glavo. Saj se meni tudi zhe mesha.«

»In izvleci si tisti prekleti nozh iz glave, kaj si bodo pa mislili sosedi, ko te bodo videli. Dete razvajeno!« je vpila.

Izvlekel sem si nozh iz buche in se sesedel ob shank, kjer sem she malo prej – ali pa mogoche tisto malo prej sploh ni obstajalo; mogoche sem tisto prej sanjal, v resnici pa sem se porochil z Afrodito in nisem Robin Hud, tako kot sem ves chas verjel, ampak sem v resnici Zevs ...

»Ma, nehaj zhe!« mi je skochila v misli Afrodita. »Seveda se je tisto prej res zgodilo. Nich nisi sanjal. In jaz sem bila neuma oshtirka, zdaj sem pa Afrodita. Kaj ti tukaj ni jasno? Shal je bil chudezhen. Ti moram res vse po stokrat ponavljat ali kaj?«

»Greva na Havaje, Afrodita,« sem nenadoma izbruhnil.

»No, saj sem vedela, da bosh konchno prishel k sebi,« je rekla Afrodita in me poljubila. »She vsak je, zakaj bi bil ti izjema, Robinček moj.«

»Zevs, Afrodita. Ime mi je Zevs,« sem jo popravil.

»Dobro, Zevs, dragi,« se je nasmehnila Afrodita.

»Ampak kako bosh rodila otroka v enem tednu, mi pa she vedno ni jasno,« sem si razbijal glavo.

»In ti tudi nikoli ne bo. Ker ne bo trajalo ves teden, da ga bom rodila. To se bo zgodilo medtem, ko se bosh ti sonchil na vrochem havajskem pesku. Res pa je, da sem rekla, da bo to za prvi teden dovolj. Poslushaj zhe, kaj ti govorim, da mi ne bo treba vse po tisochkrat ponavljat, ti zhe stotich govorim!« je znova vzkupela.

»Okej, Afrodita, okej,« sem rekel vdano in se chudil svojim umirjenim besedam.

»Pa na Havaje, che je treba.«

»Treba, treba, mozhek,« je veselo zazhvrgolela Afrodita, me objela, poljubila na nos in dodala: »Za Tébe, Jupitra in Mlechno cesto, podolgem in pochez. Za Junono, Kleopatro, Ledo in Menelaja; Romea in Julijo, radozhivo Auroro in pohotno Roksano! Eden za drugega in drugi za tretjega in tretji za ...«

»Chetrtega,« sem se vmeshal.

»Za vse!« je kot v transu bledla Afrodita.

»Dobro, pa za vse,« sem ponovil za njo.

»Zmaga!«

»Zmaga,« sem zabevskal tudi sam, se popraskal po chelu, potem pa zamahnil z roko, pograbil kovček z gatami in drugimi cunjami, ter odhitel s svojo zheno na medene tedne na sončne Havaje.

KALKUTA

»Robinzon?«

»O, pozdravljen, Hamlet. Kaj bo dobrega?«

»Danes ne morem v Kalkuto.«

»Pa saj sva vendar bila dogovorjena, da odplujeva malo pred poldnevom!«

»Morda jutri, prijatelj.«

»Saj vesh, da se jutri začnejo zimske počitnice in kdaj zhe sem obljubil Petku, da ga odpeljem v Gorico po kavbojke!«

»Potem pa chez tri tedne, ko se počitnikovanje konča.«

»Che bosh imel pa prej chas, me poklichi. Saj imash mojo telefonsko shtevilko?«

»Pravkar te klicem, Robsi.«

»O, saj res, prismoda.«

»Prosim?!«

»Jaz prismoda, jaz, ne ti, Hamlet! Torej, chez tri tedne, ob pol dvanajstih.«

»Dogovorjeno! Zdaj pa le hitro nazaj v toplo posteljo loviti sanje, dokler ne izpuhtijo v vlazhne grajske shpranje!«

»Kaj nisi rekel, da nimash chasa za Kalkuto?«

»Sem morda lagal?«

»Pa ne, da bosh spal, namesto da bi se vozil z mano prek oceana, resheval krizhanke in mi prebiral sonete svojega stvarnika?«

»Shekspir mi gre na zhivce, Robinzon! To bi vendarle lahko razumel. Chlovek mi posadi nekaj sto verzov v glavo, odide v gostilno na pir, jaz pa naj se zabavam z njimi, kakor vem in znam. Nesramnost pa taka! Pa saj se tebi godi takisto. Tvoja glava sicer ni tako poetichna kot moja, ampak cele dneve na samotnem otoku skupaj s Petkom, kozami, zhelvami, nosorogi in ne vem s kom vse ...«

»Petka pa kar pusti pri miru, Hamlo! Nima z najino zadevo prav nich opraviti! In che sva zhe ravno pri stvari, se imam jaz, v nasprotju s tabo in tvojimi bahavimi stavki, na tistem pustem otoku chisto v redu! Le moja zagorelo polt si oglej, pa ti bo takoj jasno! Kako bi nekaj uric na vrochem tropskem soncu dobro delo shele tvoji blede grajski glavici!«

»Si se pa razvnel, prijatelj! Lepo, lepo. Ampak da nisva malce zashla; namenila sva se vendar v Kalkuto, zdaj sva pa zhe skoraj na pol poti med Sibirijo in Madridom!«

»Nekaj sladkih besed me ne bo omehchalo, Hamlet. Che bi se malce bolje zavedal, s kakšno neznansko hitrostjo hiti zhivljenjska reka proti oceanu, iz katerega ni vech vrnitve, ne bi mlatil prazne slame in se odpovedal potovanju v kalkutsko dezhelo kar tako! Za kopico naluknjanih sanj, Hamli?«

»Preprichal si me, otochan! Oblechem se in prihitim na zhelezhnishko postajo, she preden vzide sonce!«

»Poglej ga, falota! Zmenjena sva ob pol dvanajstih, ne pa ob petih zjutraj!«

»Sonce vzide malo po chetrtri.«

»She toliko hujel!«

»Se bosh zdaj ti izmikal, Robsi?«

»Nichemur, chesar ne bi soglasno sprejela oba!«

»Prazne besede so bile zhe od nekdej tvoje najmochnejshe orozhje! Zdaj si me pa ti razocharal. In to tako zelo, da bom kar takoj prekinil tale razgovor, zlezal, kot zhe recheno, v toplo posteljo, in se predal snu kresne nochi. Bolje to, kot pa hoditi po svetu z lahkomiselnim klobasachem!«

»Takole te pa she nisem slisal govoriti, Hamlo. Saj se ti je v glavi ali od koder zhe prihajajo tele norchavosti v tvoja usta, popolnoma pobrkljalo. Daj, spravi se vendar v red in govori, kot se spodobi. Kaj bi pa rekel tvoj Viljem, che bi te slishal!?«

»VILJEM, VILJEM, VILJEM, VILJEM! Kot da se ne morem nichesar domisliti sam! Presneti poet je zhe vech kot petsto let pod rusho, pa she vedno vsi govorite o njem, kot da je zhiv! Jaz, ki pa she vedno veselo skachem po grajskih vrtovih, si razbijam glavo s skrivnostno smrtjo brata svojega strica, tekam na Dansko, na Vransko in v Split, pa kot da me ni!«

»Che te ne bi malo bolje poznal, Hamlet, bi pomislil, da s tabo ni vse tako, kot je treba!«

»Kako maloumno! Ko zmanjka shtrene, pa shvigashvaga sem ter tja po prazni lobanji, in ko se nich ne prime umazane zhlice – on je bedak!«

»Tebi se je res skegljalo, chlovek. Morda je pa kriva zgodnja jutranja ura, a, Hamzi?«

»Ali pa premalo vitaminov v vrtcu, a, Robsi? Prestroga teta, premajhen stric, predolge nedeljske mashe?«

»Tebi priti do dna ...«

»In zato se mi je odpeljalo?«

»Saj ne vem vech, kaj naj rechem.«

»Konchno tudi iz tvojih ust ena pametna.«

»Prej obupana.«

»Obup razjasni zamrachene mozgane, Robsi!«

»Ja?«

»Saj si to pravkar sam dokazal.«

»Zate dokaz, zame le betezhna pripomba.«

»Pa naj potem she kdo reche, da si nismo razlicni, kaj, Robinzon? Da so vsi Slovenci isti, a? Zaplankani jodlarji sredi alpskih vishav, s skodelo mleka v levici in z zasmojenimi zhganci v desnici!«

»Kje si pa spet to pobral? *Slovenci?*«

»Ne sekiraj se ti za to, kje sem jaz kaj pobral, kje kaj lezhi in kdo se za to briga. Raje poslushaj, kaj ti pravim!«

»A potem greva v Kalkuto ali ne, Hamlet?«

»Pa saj sva se zhe zdavnaj zmenila: chez tri tedne, za bozhjo voljo!«

»Zmenila sva se za danes!«

»Pa sva potem prestavila, ne?«

»Ti si prestavil!«

»In ti si se strinjal.«

»Saj sem se moral.«

»Moral – ne moral, tvoje moralne dileme so stvar tvoje presoje, Robsi.«

»Moralne dileme, Hamlo?! Saj nisem imel nikakrshne izbire!«

»Mar hochesh rechi, da sem te JAZ k chemu prisilil?«

»S tabo se ne da vech nich dogovoriti, Danec pobledeli! Kaj sem se sploh shel menit za tako pomembno potovanje s tabo?«

»Ker sem bil edini knjizhni junak, ki je odgovoril na tvoje solzavo pismo, nasedli mornar!«

»No, morda to drzhi.«

»Kot pribito!«

»Torej chez tri tedne?«

»Ob pol dvanajstih.«

»Pri tebi doma, kot sva bila zmenjena zhe za danes.«

»Odplujeva do letalishcha, tam pa na vlak in prek oceana!«

»Ja.«

»Ne bodi no zhalosten, Robinzon. Trije tedni bodo tako hitro naokoli, kot bi rekel Brdavs.«

»Brdavs.«

»Vidish, so zhe skoraj minili. Spomni se vseh dolgih nochi, ki si jih prezihvel na tistem samotnem otoku, Robi! Kako je bilo hudo, pa se nisi cmeril kot mila jera!«

»Ko pa mi je vsakich, ko so mi stopile solze v ochi, pomagal moj Viljem. Prav vse tudi ni zapisano v knjigah, to bi ti zhe moral vedeti, Hamlet!«

»Zapisano ali ne zapisano, to je zdaj vprashanje!«

»Ti tudi ne moresh iz svoje kozhe, nesrechnezh. Chez tri tedne torej!«

»Pa ne pozabi, da jutri prestavijo uro za uro naprej.«

»Sem morda padel z Lune, da ne bi poznal ljudskih obichajev? Zabiti trot s tropskega otochja, ki ne ve, kako se shtima ura in zakaj?«

»Bolje misel izrechena, kot pa pechenka sochna presoljena!«

»ADIJO!«

»Pa hvala za prijeten pogovor, Robson. Leta in leta vklenjen v iste verze – chloveku se zachnejo pochasi kisati mozhgani.«

»A-D-I-J-O!«

»Okej, pa drugih naprej ...«

Klik.

Klok.

Ivo Antich

SHCHURKI

Ob shiritvi Emone proti jugu so v mestnem svetu sklenili, da bodo med Gradom in Barjem, se pravi na obeh straneh v betonski kanal ukrochene reke Equme (v praslovanskem chasu se je imenovala Ljubljunica), zgradili naselje stanovanjskih blokov »za nasho inteligenco«. Ta namembnost je bila she posebno poudarjena in zaradi pogoste rabe formulirana tudi s kratico BLOZANI, ki je zaradi svoje spevnosti v hipu tako rekoch ponarodela kot nekakshna magichna formula za reshevanje vsakrshnih, zlasti pa urbanistichnih problemov.

Ob svechani razglasitvi sklepa o gradnji je zhupan Wolfgang Karamehmedowitsch v posebej za to prilozhnost okrasheni (velikanski lovorjev venec z luchkami okoli Admiralovega portreta nad govornishkim odrom) glavni dvorani mestnega sveta zadevno odlochitev utemeljil z naslednjimi zachetnimi besedami govora, ki je sicer trajal natanko pet ur:

»Drage mestne svetnice, dragi mestni svetniki, vsi se popolnoma nedvoumno zavedamo, da je danes prav poseben praznichni dan tako za nashe mesto kot za celotno nasho drzhavo, kajti BLOZANI, monumentalno melodichno zvenechi simbolichno pojmovni povzetek za nasho v tem trenutku najbolj pomembno nalogo, je nashe tako doslej kot tudi poslej unikatno zgodovinsko emblematicno geslo, s katerim pred ochmi vsega sveta manifestiramo nezlomljivo evropsko sozvochje nashe domovine z imperativom globalne demokraticzne zavesti, v zmagoviti delovni praksi nacionalno-drzhavotvorno uresnichujoch iniciativno voljo **najvishje tochke nashe oblasti**, da je treba uresnichiti konkretno razviden napredek v preseganju tradicionalne, vsemu in vsakomur usodno shkodljive notranje delitve prebivalcev nashe prestolnice na tako imenovane *grashchake* in tako imenovane *barjanse*, se pravi v visokoizsholanih posledicah na humanomistichno in tehnomistichno inteligenco, toda obenem varujoch kot punchico ochesa mozhnost plodonosnega razlikovanja v delikatnosti nashe skupne zavesti o dragocenosti nespregljivega dokaza za avtentichno vitalistichno raznolikost druzhbenega bogastva, ki ga med drugim v posebno pomembnem smislu pomeni sloj inteligence, za katere izobrazhevalno oblikovanje vsi delovni drzhavljeni prispevamo dolocheno kapljo znoja v obliki davchnih prispevkov, kajti volja **najvishje tochke nashe oblasti** je hkrati nasha skupna volja, namrech volja vsakogar od nas, da nashe hum-teh-inteligence ne prepushchamo vech nenadzorovanemu nekvalitetnemu bivanju po vsakrshnih, she od praslovanskih zanichevalcev izobrazhenstva podedovanih bivalishchih, temvech da jo v najkrajshem mozhnem chasu enkrat za vselej zdruzhimo v izbranem in dostojno opremljenem mestnem prostoru ...«

Ob vsaki zhupanovi omembi »najvishje točke nashe oblasti« (pri tem je seveda vsakdo vedel, da se to nanasha na Admirala, ki pa ga zaradi posebnega sposhovanja ni kazalo po nepotrebnem neposredno omenjati) so mestni svetniki vstali s svojih sedezhev in govor prekinili s petminutnim ploskanjem in marshevskim topotanjem na mestu.

V bifeju »Zlata kletka« (tako so ga neuradno imenovali zaradi nenavadne kovinske opreme iz mnogih pozlachenih mizic, stebričev in opaznih mrež) v Inshtitutu za humanomistiko- tehnomistiko (IN-ZA-HU-TE) je skupina raziskovalcev med delovnim odmorom spremljala zhupanov govor prek megaekrana na eni od sten. Bife je bil poleg direktorjeve pisarne edini skupni prostor za vse uslužbence v palachi, sicer razdeljeni na dve polovici s posebnima vhodoma. Med kakšnimi tridesetimi navzochimi znanstveniki in tremi znanstvenicami sta ob svoji visoki mizici stala tudi dr. Johannes Schwabitsch in dr. Janez Shvabić (slednji je dosledno zahteval tako imenovani »mehki é« v konici svojega priimka, trdech, da gre za individualno identitetno sposhovanje do spomina na lastnega ocheta Jovana, ki naj bi bil »pravi Srb« iz Luzhishke Srbije). OZRACHJE je bilo tukaj bolj sproščeno kot v mestnem svetu, spremljanje govora ni bilo obvezno, pri zhupanovi omembi »najvishje točke nashe oblasti« nihče ni ploskal ali topotal z nogami. Johannes in Janez sta bila ne le po imenu ali priimku, marveč tudi po podobnem videzu in topo brezizraznem vedenju posebnizha med uslužbenci Inshtituta, med katerimi sicer ni manjkalo zlasti vsakršnih nenavadnih znachajskih potez, nasploh znachilnih za visokokvalificirane uchenjake.

Poznala sta se zhe iz otrostva; po družinskem izrochilu, ki so ga sposhovali starshi obeh, sta bila celo v nekakem daljnem sorodstvu, saj je tudi Johannesov oche Johann prishel iz Luzhishke Srbije, le da je zase trdil, da je »pravi Nemeč tisoč let nazaj«. Johannes je bil jezikoslovec in literarni zgodovinar, torej humanomistichni znanstvenik, Janez pa matematik in specialist za raketne turbine, torej tehnomistichni znanstvenik. Johannesova družina je zhivela na Gradu, Janezova na Barju, poblizhe pa sta se spoznala shele v istem razredu gimnazije, saj se družini nista družili, ker je v chasu njune mladosti, se v pravi v dobi praslovanstva, v glavnem veljalo nasprotje, pravzaprav sovrashstvo med stalnimi prebivalci obeh bregov Ljubljaniče, sedanje Equrne. Tistim, ki so zhiveli na desnem bregu pod Gradom in na njem, so v ljudski govorici rekli *grashchaki*, ker so veljali za nekakšno bolj ali manj namishljeno meshchansko elito, onim na levem bregu in naprej po Barju vse do gore Krim pa *barjanci*, in to je imelo bolj podezhelsko-proletarski prizvok. Zlasti otroci so se radi zbadali in zmerjali; med izzivalnimi popevkami se je ena od tistih, ki so jo spesnili na grajski strani, zachenjala takole: »Barjanci mochvirci, barjanci sibirci, mochvirija sibirija, onkraj Krima ruska zima ...« Z barjanske strani so jim vrachali: »Grashchaki bedaki, grad gori, grashchak bezhi, se za rit drzhi ...«

V skladu s to delitvijo so si tisti otroci, ki so shli shtudirat, tudi izbirali shtudijske smeri: grashchaki predvsem humanomistichne, barjanci pa tehnomistichne. Pri

tem je bilo znachilno, da je le redkokateri od njih izbral kakšno biomistichno smer; biomistiki so v neprimerljivo vechjem shtevilu izviral iz drugih mestnih predelov.

Nasprotje med stranema se je she prav posebno slikovito pokazalo vsako leto na Sventovidov dan (sedanji Sveti Vid, petnajsti junij), ko so prirejali boje med cholnarji tako iz grajske kot iz barjanske občine; ti cholnarski boji niso bili chisto nedolzhni, bojevitezhi so se obdelovali z vesli, stojech v cholnih, marsikateri jo je hudo skupil, nekateri so celo utonili. Ti boji, cheprav so jih stoletja izvajali kot obredno ohranjanje borbene psihofizichne kondicije, so pushchali svoj pechat v ljudeh; Johannes in Janez sta se bolj kot drugi z nasprotnih bregov druzhila le zaradi svashtva. Vsak je bil namrech porochen z eno od dveh sester Kitajk, priseljenih kuharic v eni od kitajskih restavracij, ki jih ni bilo malo v Emoni, nekako tri do pet v vsaki chetrtri; sestri sta bili dvojchici, Johannes in Janez, ki sta jima zheni segali do pasu, pa si nikoli nista bila chisto na jasnem, s katero sta se porochila. V tolazhbo sta jima zheni pojasnjevali, da so tudi Kitajcem »vsi belci videti enaki«.

»Po glasu bi sodil, da govori zhupan,« je pochasi in zamishljeno spregovoril Johannes, strmech v kozarec mineralne vode pred sabo.

»Tudi jaz bi po glasu sodil, da govori zhupan,« je prav tako pochasi in zamishljeno odvrnil Janez, enako strmech v kozarec mineralne vode pred sabo.

»Res je nerodno, che je chlovek tako kratkoviden, da kljub naochnikom skoraj nich ne vidi,« je rekel Johannes.

»Res je nerodno, che je chlovek tako kratkoviden, da kljub naochnikom skoraj nich ne vidi,« je kot v odmev pritrdil Janez.

Za sosednjo mizico je sam zase stal dr. John Gril, raziskovalec iz Inshtituta za higieno (IN-ZA-HI), nameshčenega v posebni stavbi nedalech od IN-ZA-HU-TE. V Inshtitut za higieno so bile uvrshchene vse znanosti, ki jih ni bilo mogoche povsem zanesljivo uvrstiti ne med humanomistiko ne med tehnomistiko: v glavnem je shlo za razlichne veje biomistike, kot so biologija, biokemija, biofizika, biogeologija, biogeografija, bioekologija, biogenetika, biohigienika, bioekonomija, biomedicina ... Gril je bil zelo ponosen na svoje rojstvo v ZDA v emigrantski druzhini, ki se je pozneje vrnila v domovino, on pa se je sholal v Emoni, ohranjujoch amerishko ime; doktoriral je iz medicine in se na zachudenje znancev zaposlil v IN-ZA-HI. »Le kaj zgublja chas v nashi zahojeni luknji, che je pa Americhan?« so se sprashevali mnogi, on pa je, kadar je slishal kaj takega, zmeraj nekako shaljivo skrivnostno odgovarjal, da gre pach za »vishje poslanstvo«.

Marsikomu se je zdel chuden tudi nadimek Ciklo, s katerim so ga nagovarjali le kolegi iz IN-ZA-HI; med tipi, ki za shanki »vse vedo«, so eni trdili, da je kakor kiklop slep na eno oko, po drugih naj bi bil nadimek nekakshna polilegalna operativna shifra za Grilovo poklicno specializacijo, ampak vsega tega nihche ni jemal posebno resno, tudi zato ne, ker je bil John druzhaben in do vsakogar prijazen mozhak.

Gril je kar pokal od zdravja s prav vsakim delchkom svojega telesa, she zlasti dobro je videl in slisal. Trenutno je bil na sluzhbenem obisku v IN-ZA-HU-TE in je po konchanem opravku zavil v bife; kot chlovek vedrega in drzno odkritega znachaja se tudi tokrat ni mogel zadržati, ko je bil slisal pogovor med Johannesom in Janezom. Glasno se je zasmel, pristopil tesno med njiju, vsakemu polozhil eno roko na ramo in vzkliknil:

»Ha-ha, fanta, pa sta res posrečena ... OK, boys, dajmo bolj veselo, saj nismo zombiji, ha-ha ... Pozabila sta, da je zhe vash direktor, ko smo bili zjutraj pri njem na sestanku, napovedal zhupanov govor ... Bila sta v direktorjevi pisarni, tam sem bil tudi jaz ... Pa ne bi vama shkodilo, che bi spet enkrat obiskala okulista ...«

Johannes in Janez, oba vishja od njega, sta se od blizu zastrmela navzdol vanj, kot da si hocheta posebej ogledati nenadnega sogovornika, rekla pa nista nobene.

Gril se je ob njunem skoraj zagrobno zloveshchem molku malce zmedel, postalo mu je neprijetno, pomislil je celo, da sta morda posebna zunanja zaupnika Esteka (Sluzhba tajnega knjigovodstva), zato je chez chas nekako ohlajeno bleknil:

»Ja, pa je res bil zhe chas, da se to uredi ... Namrech, to je zelo dobro ... nova stanovanja za vas, humanomistike in tehnomistike ... No, malce ste bili odrinjeni tudi zaradi te vashe delitve levo-desno ... Mi, higijenci, imamo to pach zhe urejeno ...«

Johannes in Johan she vedno nista spregovorila; Gril je z zachudenim izrazom na obrazu neslishno plosknil z rokama, se z rahlim prikonom opravičil, ker je motil, in odshel plachat k shanku.

»Zhupan pravi, da bodo te bloke postavili chim prej, torej ne bomo predolgo chakali na nova stanovanja,« se je chez chas z zamolklo enolichnim glasom oglasil Johann.

»Da, zhupan pravi, da bodo te bloke postavili chim prej, torej ne bomo predolgo chakali na nova stanovanja,« se je z enakim glasom odzval Janez.

Chez petnajst let, po hudih, tudi chisto kriminalnih zapletih z razlichnimi domachimi in tujimi investitorji in gradbeniki, so med starimi hishami in vilami na obeh straneh reke naposled vendarle zrasli dolgi, trinadstropni bloki (vishji zaradi barjanskih tal niso bili dovoljeni), sestavljeni iz neometanih betonskih ploshch.

Cheprav so bili bloki očitno konfekcijski, tako rekoch provizorichni, so bili njihovi stanovalci, med njimi pa she prav posebno otroci, nadvse ponosni na svoj status ter so na prebivalce blizhnjih razpadajochih hish gledali kot na »nizhjo kasto«. Bloki so imeli po vech vhodov s stopnishchi; da bi hkrati presegali in ohranjali tradicijo, so stanovanja vsake strani stopnishcha dodelili tako, da so bili na desni strani (gledano s ceste, z dvorishcha je bilo seveda obratno) humanomistiki, na levi pa tehnomistiki.

Takoj ko sta se vselila vsak na svojo stran stopnishcha, sta se Johannes in Janez, vsem znana kot skrajno mirna prijatelja, strahovito sprla zaradi Admiralove slike, kakrshna je visela v sredini vmesnega zidu po vseh nadstropjih. Johannes kot odlochni humanomistik je trdil, da slika na tem mestu absolutno ni potrebna, da je

tukaj ta »primitivna idolatrija« popolnoma odvech, Janez kot dosleden tehnomistik pa, da »državljanski red mora biti za vse enak«, zato je slika nujna kot opomin humanomistichnemu anarhizmu. Eden je z besnim krichanjem sliko snemal, drugi jo je obeshal; kadar sta se vsakodnevnim prepikom pridružili tudi njuni kitajski zheni, je nastal tak vrishch in hrup, da je za ostale stanovalce tega stopnishcha kmalu postalo nevzdržno. Nekateri so celo menili, da sta se zaradi slike pravzaprav najprej sprli zheni, potem pa sta prepik »preshaltali« na svoja mozha, za katera je bila slika le sproznilna vzmet zhe prej dolga leta tlehega, geneticalno pogojenega sovrashstva med bregovoma Equrne. Nekdo je telefoniral na policijo, a obisk dveh uniformiranih policistov je ostal povsem brez uchinka; enako je bilo tudi potem, ko sta se s prepirljivci pogovorila uslužbenca Esteka v civilnih, tesno prepasanih usnjenih plashchih in s klobukoma na ocheh. Potem se je nekega dne pred blokom ustavil bel kombi z zatemnjenimi stekli; nevidni shofer je ostal za volanom, iz avta pa je izstopil dr. John Gril s chrno torbo na levi rami. Naglo je zakorachil skozi vhod v blok in se povzpel v tretje nadstropje. Ogledal si je prazen kovinski okvir, prislonjen ob zid na tleh med Johannovim in Janezovim stanovanjem; nato je pozvonil pri obeh. Ko sta mu odprla vsak na svoji strani, jima je rekel:

»Fanta, pa sta res posrechena ... Eden sliko gor, drugi sliko dol ... Saj v okviru sploh ni vech slike, niti opazila she nista, da sta jo unichila ... Sicer pa, no, prishel sem opravit pregled vajinih stanovanj ... Vesta, razkuzhiti je treba ... Dezinfekcija, dezinsekcija, ciklonizacija ... Po hishi se nabirajo shchurki ... Taki, no, tudi shvabi jim pravijo ...«

(iz rokopisne zbirke kratke proze *Zlata kletka*; ibid. *Zlata kletka*, SRP 49-50/2002, *Slepa ptica*, SRP 69-70/2005; op. avt.)

Matej Krajnc

PRODAJALKA VIJOLIC

Tereza Mevsh je bila prodajalka vijolic.

To je bil v njenih poznih letih precej deficitaren poklic, a Tereza se do 83. leta ni pustila zlobnim natolcevanjem. Če je kazalo, da ne bo mogla prodati dovolj vijolic za prezhivetje, se je zatekla k sili. Njen 34-letni sosed, ki ga je klicala Vnukec, je poskrbel, da se je razmerje uravnalo. Bil je moten, orjashki, naokrog pa je hodil z jekleno gorjacho, ki je bila prej del jeklenega fotelja. Izdelali so jih zgolj 6, povprashevanje ni bilo bogve kakšno. Fotelj je bil hladen, pa tudi predstavljati ga je bilo prava muka.

Tereza Mevsh se je pri šestinosemdesetih odlochila, da bo pevka.

Ni težko uspeti, si je prigovarjala. Vsaj pri mojih letih ne. Poslušali me bodo zhe iz reshpekta. Si je prigovarjala.

Naslednje leto ni naredila chisto nich. No ja, prodala je dvesto triinshestdeset shopkov vijolic. Vechino kupcev je nashel Vnukec, bili so nadvse srechni, da so kupili tako izvrstne shopke. Dvesto jih je nato bankrotiralo, she dvanajst se jih je ustrelilo, tochno ob petih zjutraj, in to na nedeljo. Bajе takrat kljub usamomoritvi she ujamesh nebesa. Po peti uri ... heh, ni zagotovila.

Bil je zelo dobro vzgojen ponedeljgov vecher, kot nalashch za ustvarjanje. Tereza Mevsh je sedla k mizi in vzela v roke pisalo. Rachunalnik je kake pol ure poprej vrgla skoz okno, ker ji je tezhil s posodobitvami.

Che bom pela, je mrmrala, bom pela svoje pesmi.

Che bom pela svoje pesmi, je mrmrala, morajo biti v plemeniti anglosaksonshchini, da me bo razumel ves svet.

Kaj imam povedati svetu, je nato pomislila. In napisala:

O, May darling

Pochasi in lepo)

1. Yu, and teichmay, yu,
cgelt now yo mold cya meld cyu-u may,
erpl, the chapel and lo-ove yu, ay love yu,
neck you're teichmay.

O, may darling, o, love yu,
and, chapel cheet neck veld,
the Never and teichmay love cyu,
the Never of lo-ove-ove yu-u-u!

2. Mercal's the Never a love meat to,
chelt may yu to-o-o,
i love, i need, i want yu,
cgat love-e-e-e yu!
3. Love yu cgat and pearley happy,
love, darling may, o, love yu.
O, Lo-o-o-o-ve, yu-u-u!

Besedilo jo je spominjalo na staro pesem zhe preminulega amerishkega trobentacha, chigar ploshche je nekoch imela v omari. Potem so ji omaro zgrizli lesni chrvi, ki so pobegnili iz sosedove hishe.

Jezno je vstala in pozvonila na sosedova vrata.

»Urban, odpri!«

Urban Celibat je krmezhljavo odprl zaslonko in Terezi Mevsh posvetil v edino zdravo oko.

»A ne vidish, koliko je ura?«

»Tvoji lesni chrvi so mi spet zgrizli omaro!«

Vrata so se chisto pochasi odprla.

»Bosh chaj?«

»To pa bi!«

Urban Celibat je krmezhljavo pristavil vodo na urnik in Terezi Mevsh velel sestti.

»Menda ne bosh stoje pil!«

»Tvoji lesni chrvi so mi spet zgrizli omaro!« je ponovila Tereza Mevsh.

»Moji lesni chrvi grizejo samo ribe!« je odvrnil Urban Celibat, nakar se je spomnil, da sploh ne ribari.

»Tvoji lesni chrvi so kot termiti!« je vzrojila Tereza Mevsh. »Mutirani so! Kupujesh jih pri onem stalinistu, ki rachuna dvaintrideset kovancev za kozarchek!«

»Kako vesh?« »Ha! Dolgo sem zhe na svetlu!« je zasekala Tereza Mevsh in sedla.

»Pa she enkrat tako dolgo bom, tako je rekel Muddy Waters, ko je leta 1962 tod mimo bezhal pred vnetljivimi orglicami!«

Che bi Urban Celibat ne vedel, da je stara Tereza zhiva enciklopedija dogodkov v vasi, bi se zakrohotal. Tako pa je bil lepo tiho. Vsi, ki so se posmehovali Terezi, so konchali pod Vnukchevo jekleno gorjacho.

Tereza Mevsh je chez dva dni preminila s precej izvrstnega zemeljskega plina med zobmi. Za nasho zgodbo tudi sicer sploh ni bila pomembna.

*

Urban Celibat je jokal.

Jokal je vsak dan med peto in pol shesto uro zjutraj. Potem je solze, ki so se natekle, ponujal kot dezhevnico oblizhnjim kmetijam.

Tistega jutra je jokal zaradi drugih stvari.

Ponochi mu je nekdo sklatil izvesek.

Na njem je pisalo »VASHA PRIHODNOST JE V VIKANJU!«

Vedel je, da se nekateri v vasi zavzemajo za odpravo Celibata in da je precej takih, ki jim gre v nos njegova lesena noga. Pretendentov na prestol vashkega vikarja ni bilo ravno veliko. Nikogar. She poltretjeletni sinček sosedov onkraj gmajne se je odlochil, da bo raje gozdar.

Ime mu je bilo Hnak in ni vedel, kaj je to gozdar. Vedel pa je, da noche biti vikar.

Vikarjeva trgovina je vedno prazna, je ugotavljal, slashchicharna pa vedno polna. Ker je bil premajhen, da bi razumel razliko med gozdom in slashchico, je gozdarstvo postavljaj nad vikanje.

Vikati je moral babico. Babica je precej pila. Tudi dedka je moral vikati. Dedek je takisto precej pil in zraven zhvechil cigare z zelenim trakcem. Ob vecherih je vzel v roke kitaro in po strunah drsal s staro steklenico.

Prijatelji so ga klicali Blind Boy Jozhe.

Blind Boy Jozhe je vikanje kupil v trgovini Urbana Celibata.

On in njegova zhena, babica, sta bili edini Celibatovi stranki v zadnjih desetih letih. Pa tudi lepljenje breskev, s chimer se je prezhivljaj, ni shlo.

Chemu bi kupovali lepilo za breskve, so tuhtali v vasi, che pa jih lahko lepo pojémo.

Urban Celibat je nujno potreboval novo okupacijo.

*

Okupacija je prishla. Leta 1941.

V vasi Emsch niso vedeli, da je okupacija resna stvar. Urban Celibat o tem sploh ni vedel prav nicesar. Zato se je z njo hotel porochiti.

Okupacija Kalomehorc je bila, ko je prishla v vas Emsch, prijetna mlada gospa. A od veselga chasa je steklo leto in potem she precej desetletij in Okupacija Kalomehorc se je odlochila, da se ne bo vech skrivala v krosnjji vashke vrbe zhalujke, ampak si bo poskusila ustvariti druzhino.

Na srecho se je pozabila postarati.

Urban Celibat jo je prvich videl tistega jutra, ko je splezala z vrbe in se sprehodila skoz vas. Ogleovala si je hishe, bajte in na koncu tudi kavarnico, slashchicharno, cerkev, zadruzhno-gasilsko-oratarsko-gledalishko-sadjedelnishki dom ter Celibatovo trgovino.

»Vi ste oचितno dobro vzgojeni!« je pozdravila Urbana Celibata, ki se ni nadejal takshnega obiska. Okupacija Kalomehorc je nosila dolgo penasto obleko shirokih krajev s sadnim klobuchkom, na chelu pa je imela odtisnjen pechat LEPA SUM.

Urban Celibat je pomislil, da bi se morda lahko ustalil in pozabil na tezhave.

Gospa je gotovo premozhna.

Povabil jo je na kavo in hitro ugotovil, da nima niti ficka. Hitro zato, ker mu je to sama zaupala, in to zhe kar v prvem stavku.

Pa vendar ga je precej zadel njen nachelni pechat. Verjel mu je, ona pa mu je vmes nasula drevesne droge v kavo.

Zbudil se je v lepi, veliki predmestni hishi kot inkasant.

Sprva sploh ni vedel, kje je. Navajenemu ruralnega okolja, mu ni bil jasen ves asfalt, ki ga je videl skoz okno sobe in vse, kar sodi zraven. Recimo promet, ki ga je slishal skozi taisto okno.

Potem se je odlochil, da hoche nazaj v vas Emsch, ne glede na to, ali je hisha, v kateri se je zbudil, lepa ali ne. Tudi Okupacija mu mora she odgovoriti na nekaj vprashanj.

Pokukal je iz sobe na hodnik. Nikjer nikogar.

Nekaj ne prevech vitkih ur je taval po hodniku sem ter tja, na koncu pa je le odkril vrata, ki naj bi vodila na cesto. Zaradi nesrechne lesene noge je bil tudi precej glasen. Njegovo shtorkljanje bi zbudilo she Nosferatuja.

Vrata so bila trdno zaprta in se jih nikakor ni dalo odpreti.

»Psst!« je zaslishal za hrptom. »Rabish vitrih?«

»Tereza?«

»Psssst!«

»Tereza, kaj pochness tukaj? Te nismo lepo pokopali za cerkvijo, chak, kdaj zhe? Bila si pri meni, chesh da so ti moji chr...«

»Utihni zhe!«

»Kaj?«

»Utihni! Hochesh nazaj v Emsh ali ne?«

»Zhe, ampak ...«

»Torej ni pomembno, kaj se je dogajalo z menoj! Ali bi raje pochakal, da se vrne Okupacija in te priklene na posteljo?«

»Okupacija? Ampak saj ...«

»Meshchanke nochejo umret na vrbah, cepec!« je vzrojila Tereza. »Meni verjemi, bila sem she mlada, ko je prishla in se vgnezdila v kroshnji!«

»Ti si bila kdaj mlada?«

»Pssst!«

»Ampak ...«

»Kaj? Kaj? Te zanima, kaj? Kar drevenish, a ne? Ne reshujem te iz chlovekoljubnosti, da bosh vedel! Prasica mi je pred desetletji ugrabila prvega mozha, ga vzela v kroshnjo, iz kroshnje v tole hisho, a mu nisem mogla vech pomagati! Njegovo sokrvico je prodala, naredila prizidek in shla nazaj v kroshnjo!«

»Ampak ...«

»Lej, nimava chasa, da bi ti podrobno govorila o stvarik!«

»Saj me niti ne zanima! Zhe tole zgoraj je bilo chisto prevech!«

»Hochesh vitrih ali ne?«

»Daj mi ga!«

»Reci: Prosim, draga Tereza, nikoli vech ti ne bom poslal chrvov v bajto!«

»Pmmmdrezavovjto!«

»Premalo preprichljivo!«

»Pmmmmmmmmragazanikolimmmbbbrvovjto!«

»Naj bo, ker nimava veliko chasa! Odkleni, pojdi desno in samo naravnost chez prvih 1211 krizhishch. Potem bosh videl tablo za kraj Etonehij.«

»Ja?«

»Ne pojdi tja! Nadaljuj naravnost, dokler ne zagledash table EMSH – 27.313 KORAKOV!«

»Ja?«

»To je to!«

»Samo to?«

»Emmm ... precej upehan bosh, ko bosh prishel tja. Morda te bo starost vzela kje sred potik!«

»In chemu potem vsa ta muka?«
»Nisi vprashal, che obstaja lazhja pot!«
»Obstaja lazhja pot?«
»Ne!«
»No, vidish!«
»Obstaja. Ko pridesh ven, pojdi desno in sedi na prvi avtobus za EMSH!«
Urban Celibat je zavzdihnil.
»Daj mi zhe ta prekleti kljuch!«

*

Ko sta se Tereza Mevsh in Urban Celibat porochila, je bila ona zhe par let pod rusho, on pa je she naprej zhivotaril s svojo trgovinico in pozabil na nachrte glede poroke z Okupacijo Kalomehorc.

»Si ziher, da hochesh peti?«

Ko je odlochno prikimala, je pomislil: morda me to spravi iz anonime, in je shel ter potrkal na vrata zhupana sosednje vasi. Ta je bil svoj chas porochen z Engelbertom Humperdinckom, she pred spremembo spola, potem pa ga je izpustil in pustil iti. Ni ga vech ljubil, da pa bi she vedno zhivela skupaj, bi bil greh. Naj si on najde drugo!

»Z Engelbertom nimam vech stikov, Urban!«

»Kaj pa s Tomom Jonesom?«

»A si ti zdrav?«

»Tereza potrebuje break!«

»Tereza? *Tereza* – Tereza? Mevsh? A ni zhe zdavnaj umrla? Niso zvonovi zhe desetich trkali za njo?«

»Smo pikolovski, kaj?«

»Poslushaj, Engelbert je zdaj moshki z uspešno kariero, to je vse, kar vem!«

»Kaj pa Tom Jones?«

»On zdaj poje gospel!«

»Mi res ne moresh pomagati?«

»Jaz ne. Marijan Smode ti bo pomagal.«

»*Smode?* A ni on zhe tudi ...«

»Psihiater Marijan Smode, moj nechak je, v mestu ima prakso. Te bom narochil, pojdi tja in mu povej, kaj se ti mota po glavi. Saj po svoje te razumem, propadel biznis, to ni shpas, zlomilo je she mochnejshe od tebe!«

- »Nikar ti ne misli, da shale uganjam!«
- »Saj bi tudi ne bilo zdravo! Ali pach mislish, da bi shlo?«
- »Ne grem k psihiatru, kaj naj pochnem tam? Sedim in govorim?«
- »Za zachetek ... za zachetek, ja. Za zachetek. Lahko tako zachnesh. Lahko mu povesh vse od rojstva, ti bo kaj predpisal, potem bosh pa lahko shel prizhgat sveche na grob Tereze Mevsh!«
- »Ampak to ...«
- »Sem videt, kot da imam chas? Pojdi domov! Domov pojdi, te poklichem, ko ti zrihtam sestanek, alo, pojdi zdaj!«
- »In kaj naj rechem Terezi?«
- »Priatelj stari, kje ste, to ji reci! Vas bom kdaj nashla? Kaj pomeni, che nekdo igra opolnochi? To jo vprashaj. Povej ji, reci, da jo pozdravlja zhupan. Saj bo vedela, kdo, poznala me je, ko sem she hodil v sholo, zhe takrat sem bil zhupan!«
- »Te je värvala?«
- »Kaj che me je?«
- »Che te je värvala, ti pela üspavanke, ti kuhala käshico? Povej mi kaj vech o njej!«
- »Saj pravish, da si porochen z njo. Sam jo pobaraj!«
- »Ne govori velik!«
- »To bi lahko bila znachilnost mrtvakov. Bolj tihi so. Sprijaznit se bosh moral s tem. Tishina. Mogoche ne, ko bo pela, takrat mogoche ne. Ampak drugache pa. Precej tiho bo!«
- »No, ampak a te je värvala?«
- »Nekajkrat je bila pri nas, ja. Prosila je za krozhnik juhe. Ni ga dobila, ker nismo nikoli jedli juhe!«
- »*Prosjachila* je?«
- »Kdo pa mislish, da je bila? Mireille Mathieu?«
- »Ne ne, tako dalech si nisem upal sechi!«
- »Sezi, sezi! Predstavljay si jo kot Mireille. *Mes vieux amis, ou êtes-vous?* Gre?«
- »Gre!«
- »No, vidish. Potem pa pojdi domov in pochakaj, da ti sporo chim shtevilko!«

Matej Krajnc

ESIHFLAJSH

(odlomek)

Rogljichevi, s poudarkom na prvem o-ju, kot so morali vedno in povsod poudarjati, da jih niso meshali z vrsto krushnega peciva, so bili davnega leta 1929 pravzaprav samo shtirje.

Mladoporochenca Jakob in Bozhena Rogljich, pa njegova sestra Ana in oče Jakob.

Sestra Ana je bila mojshkra. Sicer se takrat temu ni reklo tako, ampak kar lepo shivilja. Oče Jakob je bil kmet, ki je zaradi dolgov – nihche ni natanchno vedel, kakshnih, se jim je pa dozdevalo – izgubil grunt, posledichno pa tudi Jakobovo in Anino mamu, svojo zheno, ki ji je bilo tudi ime Ana.

Grunt, ko je she bil Rogljichev, je lezhal kakih petnajst kilometrov iz mesta. Ni bil velik, so pa imeli gozd. Jakob je moral zaradi dolgov – nihche ni natanchno vedel, kakshnih, se jim je pa dozdevalo, kajti karta je kurba, so svojchas vedeli praviti v Vojvodini – gozd izsekati. Kljub vsemu tistemu lesu so se dolgovi kopichili in kopichili.

»Ne odpiraj, Ana!«

»Urh je, Jaka! Enkrat mu bosh moral odpret in pustit, da ti pove, kar ti gre!«

Urh Brakusch, precej premozhen trgovec iz mesta, je bil zhe rahlo navelichan poti na Rogljichev grunt. Saj je bil po svoje naklonjen kvartashkemu hudichu, cheprav ni nihche natanchno vedel, ali je Jakoba ocheta res zgolj karta prignala v ambis, a vendar ... dolg je dolg – chastni ljudje ga plachujejo, slabichi pa se skrivajo v izbah in sprashujejo zhene in soproge, kdo trka.

»Jaka, jaz mu bom kar odprla!«

»Anchka, luch!« je zarjovel stari in si hitel odevat nekakshno staro jopo. »Anchka, luch, Ana, niti oblechen nisem, ne morem pred Urha v hlachah za v gozd!«

»Gozda ni vech, Jaka!«

»Kaj pravish?«

»Gozda ni vech! Prejshnjo jesen si vse do konca posekal!«

»Saj sem she vcheraj bil gor! Ne nalagaj, raje mi najdi kakshne zakmashne hlache!«

»Zakmashne hlache si zastavil, Jaka. Ashenbachov Denis jih ima. Pa uro tudi. In edino kravato. Glede gozda se nikar ne slepi vech, tistih par shtorov, ki so ostali, nihche vech noche!«

»Shtori ... shtori ...« je mrmral Jakob in obsedel na stolu pri vratih.

»Urh!«

»Jaka ... poslušaj, zhal mi je ...« je rekel Urh.

»Sedi najprej,« se je oglasila Ana, »pa bosh en shtamperl ...«

»Chuvaj svoj shtamperl!« je z nekakšno nestrpnostjo v glasu rekel Urh. »Zhal mi je, ampak mesec dni ti dam, da mi povrnesh dolg, che ne bom moral ...«

Jakob Rogljich se je vzravnal v stolu.

»Bosh moral?«

»Bom moral!« je prikimal Urh.

»Ampak saj sem ti obljubil les ...«

»Les?« se je nasmehnil Urh. »Kje vidish kak les? Vse si zhe posekal, Rekoshaka si komaj izplachal. Karte te bojo, Jaka, in kapljica!«

Ana se je sesedla v kot.

»She dobro, da sva sama doma!« je zastokala.

»Saj res,« je rekel Urh, »kje pa je ta mladi?«

»V mestu!« je zamrmral Jakob. »Zhe dva tedna hodi v tiskarno. Za zdaj ga imajo za vajenca, she za tobak nimal!«

»Tisto, kar dobi, daje *tebi* za tobak!« je zagodrnjala Ana.

Jakob Rogljich je temno pogledal in segel za pipo v prsnem zhepu.

»To ni tobak, to je shchavje!« je rekel. Vseeno si je v pipo zatlachil nekakšno umazano travo, ki jo je bil vzal iz vrechice v drugem prsnem zhepu, vstal in se sklonil nad svecho, ki je gorela na mizi.

»Kje pa je Ana?« je pogledal Urh. »Shiva?«

»V mestu je, ja,« je pritrdila Ana. »Nich kaj ne hodi domov, dela je precej, kar v delavnici spi in nekaj poshilja po Jakobu!«

»Ne bom ti pihal na vest, Jaka!« je vstal Urh. »En mesec chasa imash, che ne bosh moral iti! Tako je, tako to je, nich kaj dosti ne morem storit, ne morem te vechno zalagat!«

Jakob Rogljich je molchal. Ana tudi.

»Na otroke se ne shlepaj, pusti, naj delajo zase!« je she dodal Urh. »Kaj vesh, morda te kateri slej ko prej vzame k sebi!«

»H komu pa naj grem?« je zastokal Jakob. »Tudi che bi hotel ... Ivo je porochen, v bajti jih je osem, Mica in Ota prav tako ... njuna sta bolj propadla, nich sposhovanja nimata do drugih ... Karl je pa chez mejo ... Niti pishe ne vech ...«

»Kaj naj ti rechem!« je zamrmral Urh. »Raje ne hodi vech v mesto h kartam! Nich nimam proti tebi, osebno proti, da se razumeva, ampak ne maram te vech videvat

v družbi. Slab kvartach si, Jakob, sramoto nam delash! Nekaterim delash sicer profit, nekateri so te veseli, ampak che mene vprashash, te raje ne bi vech gledal!»

Ano je tisti vecher nekaj spreletelo. Zjutraj je bil od zhivih v hishi samo she Jakob. Jakob mlajshi je shel zhe zgodaj od doma, bilo mu je chudno, da mama she ni vstala, a ni imel chasa tuhtat, kako to. O tem je pozneje dopoldne tuhtal gospod Kalash, vashki zhupnik.

»A ti nisem rekel, da s kartami klichesh hudicha nad familijo? In z glazhevino! Vsak teden se ga natolchesh, da se megla vleche za teboj! She ovni tako ne tulijo! Lej, kam si spravil Ano!»

Jakob Rogljich bi moral biti verjetno srechen, da mu gospod Kalash odpirajo oči. Ja, res je, zajebal je na vsej chrti, pijanec je in kvartopirec, nich prida ni, kush lenoba lena, ampak ni pomislil nich takega, le zamrmral je: »Zadnje chase je nekam lezla skupaj!»

»Prekleso res!» je zarjul gospod Kalash, pa se spomnil, da je svet mozh. »Frdamano res!» se je popravil in ob tem malce zardel. »Chudno, da je sploh she sedela! Kadar koli pridem mimo, sedish pred hisho in vlechesh iz tiste usrane fajfel»

»To je cesarjeva fajfa!» je zamrmral Jakob.

»Kurca pa cesarjeval» bi bil najraje zinil gospod Kalash, a mu status tega ni dopushchal. »Kdo ve, kje si jo dobil! Pa gozd si zhe chisto izsekal, a ti je Adam padel na glavo? Pijesh, kadish, sekash, kvartopirish in se zadolzhujesh pri mestnih trgovcih ... Chudno, kako se ti sploh dá sekati! Kako pa dvignesh svojo kvartashko rit?» Tokrat se ni zadrževal.

»Che je treba, je treba!» je zagodrnjal Jakob in na dolgo potegnil iz pipe.

*

Ana Rogljich mlajsha je stala nad precej na hitro skup zbito materino krsto. Pravzaprav niti ni bila prava krsta, ampak bolj nekakshen zaboj.

Gospod Kalash je urbi orbique razlagal odlomke o apokalipsi, ki jih ni nihche razumel, so se jih pa vsi bali. Tako zelo, da so se odlochili, da raje ne bodo umirali. Trije kmetje so celo popolnoma prenehali piti.

Od otrok so bili zbrani vsi razen Karla. Bil je chez mejo in niti pisal ni vech.

Ana Rogljich mlajsha je gledala brata Jakoba, ki je gledal nekam v levi rokav.

Potem se je primaknil k njej in shepnil.

»Dobre novice imam, ampak je prevech zhalostna prilika!»

»Kaj pa je?»

»Dva meseca bom she vajenec, nakar me vzamejo za tiskarja! Umshenichnik je umrl, na isti dan kot mama, le da je z glavo zadel v ...»

Gospod Kalash so zacheli sumljivo gledati v smeri shepeta.

»Bi lahko ata en mesec spali pri tebi v delavnici?« je shepetal Jakob.

»Che bosh imel sluzhbo ...« je shepnila Ana, »a ne bi stopila skupaj in izplachala dolg?«

»Ne,« je shepnil Jakob, »kar naj Urh pobere to bajto s shtori vred, brez veze je vsak dan kolovratit v mesto na delo. Raje naberiva za hishico v primestju, spodaj pri vili Chrnaj, stare Ele ne bo vech iz bolnishnice, sem slisal govorit!«

»Za hishico ...« je tuhtala Ana, pa ji je misel postala vshech. Saj je res, v teh rovtah ni prihodnosti za Rogljicheve, mama je tik pred pokopom, oba z bratom imata delo v mestu ...

»Za ata je itak vseeno, kje so ...« je shepnila Ana. »Lahko so pri meni. Ampak tista hisha ni bogve kaj, a niso tam zadaj tudi kmetje?«

»Do tvoje delavnice je manj kot pol ure pesh,« je shepnil Jakob. »Do moje tiskarne priblizhno toliko. Vesh, koliko chasa porabim zjutraj, da pridem v mesto, shlepam se na Chernoverhnika, sili me, naj kadim ...«

Gospod Kalash so precej glasno in nemarno zavpili v smeri Rogljichevih otrok.

»Kakshne chrne skrivnosti se vama podijo po glavah, nesrechnika, medtem ko mama tule chaka, da bo vsega konec?«

Stari Tinach iz vasi je zhe mislil ziniti: »Kako, a ni to zachetek novega zhivljenja?«, a je bil raje tiho, saj ni vedel, ali so ga oni dan videli, ko je smukal solato s Pristovshkovega ali ne.

Gospod Kalash so se sicer hitro zavedeli napake.

»Vajina mama gre zhivet v Gospodovo palacho, na desnico, uboga reva, mu gre sedet, vidva pa ne moreta poslushat, ampak shushljata neumnosti? Spremita jo vendar s tishino!«

Jakob se je chisto pochasi odmaknil od Ane. Ta mu je shepnila she: »Zvecher se do konca pomeniva!«

*

Pred predmestno hishico je stal Tona.

Tona je bil berach.

Jakob ga je poznal iz mesta. Vsak dan je stal pred osrednjo mestno kavarno in pel *Nocoy pa, ob nocoy*.

»Ko meeesnc svetuuuu booo ...« je zavijal Tona, ljudje pa so ga sochutno gledali in mu vrgli kak takratni kovanec. Che se mu je zdelo, da je dobil dovolj, se je nasmehnil in priklonil. Che se mu je zdelo, da je premalo, je jezno pogledal in preklopil direkt v *Prezhalostno srve*.

»Prezhaaaalostno seeeerce« je zavijal, »jz nam ga vidla veeeeeeeeeeeeeeech ...« Obrvi so mu kar poskakovale od jeze. Sami shufti. Todli, capini, loleki, je kdaj pa kdaj zinil. To ga je nekajkrat, che ogovorjeni ni dobro prenesel kritike, privedlo pred okrajnega sodnika, ki ga je za kako noch vtaknil v mir in pokoj, chesh da blati poshtene drzhavljane. Na skrivaj je sodnik potem hodil k njemu cugat in vechkrat so ju slishali, ko sta se iz celice skupaj drla *Nocoy pa, ob, nocoy* in, che je bila polna luna, tudi *Moj fantich je na Trolsko vandral*. Sodnik je pribijal basovske linije, Tona je zhgoled, in vse skupaj je bilo vechkrat slishati kot kakshna gospelovska zabava, cheprav se chlani New Swing Quarteta takrat niso she niti rodili.

Jakobu se je chudno zdelo, da Tona stoji pred hishico. Pokimal mu je v pozdrav, Tona pa se mu je priklonil. »Eno bolhco ljubim, v mojem srcu spil« je nato izustil, ne da bi zachel peti. Odlomke iz ljudskih ali ponarodelih napevov je nabiral kar po poti. Imel je precej širok repertoar, a je ugotovil, da *Nocoy pa, ob, nocoy* prinese najvech denarja. Chemu je torej nalagal o bolhci in stal pred hishico, ki si jo je ogledoval Jakob Rogljich mlajshi?

»Gospa so vmeerli!« je nato izustil.

Potem se mu je odprlo v nekakshni chudni neartikulirani govorici osemletnika, a Jakob je razbral rdecho nit. Gospa je bila oчитno njegova teta, sestra njegovega ocheta, ki ga je kot mladenicha, rahlo prevech privrzhenege shtamperlom, pregnal z grunta. Potem se mu je, Tonatu, tako je sam dejal, skisala pamet. Teti so doma omogochili komplet osnovno sholo, starshi so hodili v samih gatah, da so ji plachali she nekakshen techaj. Potem je delala v mestu kot cerkvena orglarka. Kako je dobila hishico, ni nihche vedel. Morda gospod opat, a oni so molchali.

Jakob je nato vprashal samo: »Hishica je torej zdaj tvoja, Tona?«

»Moja!« je kriknil Tona z nekakshnim chudnim cis-molom v glasu. »Tona bo zdaj pel doma, pod streho, ja ...«

»Od chesa bosh pa zhivel, che ne bosh vech berachil?« je naprej sprasheval Jakob.

»Hm ...« je pomislil Tona. »Od lufta! HAAA HAAAA HAAAA!« Ideja se mu je zdela silno smeshna, a le za hip. Potem se je zmrachil.

»Nich vech berach Tona!« je zamrmral.

»Ja!« mu je pritrdil Jakob. »Shkoda, pa vsi so bili tako veseli tvojega petja!«

»Tona berach!« je ponosno vzrojil Tona in se na shiroko postavil pred hishico.

»Koliko hochesh za hishico, Tona?« je zdaj kar naravnost usekal Jakob. Ni se mu dalo vech pogovarjat, mudilo se mu je v sluzhbo.

»Tona berach!« je ponovil Tona in odskakljal v hishico.

Jakob je zavzdihnil in shel na mestno upravo. Gospod Emershich so imeli ravno odmor, pa so zato kadili pred kavarno na oni strani ceste.

»Jakob mlajshi!« so se ga razveselili Emershich. »Slishim, da bojo ata vrgli z grunta. Zhe skoraj tri tedne ga ni bilo h kartam, pogreshamo ga!«

»Prihajam po drugih opravkih,« je nekolikanj mrachno odzdravil Jakob. »Motim?«
»Ne ne, ravnokar sem si vzela pet minut za kavo in smotko!« so rekli Emershich.
»Prisedi, pa greva potem vkup v pisarno!«

»Emmm, malce se mi mudi, gospod Emershich,« je zamrmral Jakob. »Chakajo me v tiskarni! Ampak če ne morete prej, pridem ju...«

»Daj daj!« so zamahnili Emershich. »Kava in tobak pochakata, kaj te muchi?«

»Je res Tona, oni berach, zdaj lastnik Eline hishe?« je pobaral Jakob.

»Misliš one pri Chrnajevih?« so malce nagrmadili chelo Emershich. »Ela je umrla, ampak ne vem, če je on dedich. Hisha je dodeljena obchini, če se ne motim. Bom koj preveril!«

Iz predala so vzeli velik zvezek z naslovom OBCHINSKO in ga odprli skoraj chisto na koncu.

»Nacheti bomo morali novo knjigo!« so zavzdihnili Emershich. »Toliko se dogaja zadnje chase, pa menda je vedno tako, ko gre desetletje h koncu, ha ha, ha ha!«

Jakobu ni bilo do obchinskega humorja, se je pa zasmel iz solidarnosti, pa tudi, da ne bi bil videti cepast pred tolikim gospodom. Emershich so bili eden tistih, ki so pri kartah najbolj obirali njegovega ocheta, je pa bil njegov oče tudi edini kmechkega stanu, ki ga je gospoda pripustila k svojim kartam. Verjetno zato, ker se je z njim odlično zabavala.

»Elizabeta Jagrich ...« so zamrmrali Emershich. »Elizabeta ... ja, njena hisha je zdaj obchinska, vcheraj smo vpisali, zakaj te pa to zanima?«

»Rad bi jo odkupil!« je rekel Jakob.

»Odkupil?« Emershich so se kar sesedli. »Odkupil bi jo? Kaj pa oče?«

»Ocheta bi vzela k sebi!« je rekel Jakob. »Ne zdi se mi smotno izplachevati tistega grunta z opustoshenim gozdom. Vi vsi, ki vam dolguje, boste itak dobili svoje nazaj, ko se prodajo!«

»Če se prodajo ...« so sami vase zagodrnjali Emershich, rekli pa niso nich. Le obrvi so dvignili.

»Lej, tisto kochuro menda lahko dobish!« so rekli chez nekaj chasa. »Moram se she posvetovati, ampak nacheloma ... Obchina z njo nima kaj, verjetno bi koga naselila vanjo ... Ampak tule pishe, da je v slabem stanju, če si jo obnovish ... Tvoj oče nam je vsem pripravil veliko lepih uric, toliko smo mu menda dolzhni, cheprav je on nam she vech ... Ha ha ha ... Ampak koliko pa zasluzhish?«

Jakob je povedal, da je bil promoviran v tiskarja.

»To vem, to vem ...« so kimali Emershich. »Jutri se oglasi pri meni, ko bosh shel iz tiskarne, ali pa pridi med malico, pa morda kar skleneva kupchijo! Zjutraj se oglasim pri gospodu Oglajsu, saj ga poznash!«

»Gospoda zhupana? Osebno ne ...«

»No, no, on znabiti hitro pozhegna zadevo!« so se nasmehnilo Emershich. »Zdaj pa le pojdi v tiskarno, pozdravi ocheta in reci, da nam pri srcu ni lahko, ampak treba je biti previden! Zapomni si to tudi ti, Jakob mlajshi!«

Jakob je malce kislo pokimal in se poslovil.

*

Zhupan Henrik Oglajs so bili precej suhljat mozh, bolj malo podobni stereotipnim zavaljenim zhupanom, ki jih srečujete v knjigah ali filmih. Tudi oni so bili eden tistih kvartashkih gospodov, ki so se radi delali norca iz Jakoba Rogljicha starejšega in potem kurili z njegovimi drvami.

Tisto jutro zhupan niso najbolj zgodaj vstali. Bolela jih je glava, posledično pa desno koleno; ti dve bolečini sta se jim vedno pojavljali družno.

»Presneto,« so godrnjali, ko so se spravljali v kad kopalnice velikega zhupanskega stanovanja nad glavnim trgom. »Mojce pa nikjer, ko jo potrebujesh!«

»Mojca je zhe tuki, Heki, tvoja Mojca pride,« se je zaslialo iz sobe. Oglajs so kar zavili z ochmi.

»Bedasta baba!«

»Prekleta prekla, si se zhe sam spravl v vodo!« je zakrichala Mojca, ko je zapoznevshi prishla v kopalnico. »A nisi slisal zdravnika? Ne smesh sam v vodo, lahko te kap!«

»Da bi tebe kap!« so pomislili Oglajs, ki so se zaradi statusa porochili z eno stasitejših, a posledično radozhivejših meshchank, hcherko lastnika shirfabrike. Drug drugemu sta shla silno na zhivce, a sta shajala z narejeno prijaznostjo, kot mnogo parov. »Dragica, a bi mi dala brisacho na rob banje?«

»Pojdi se poprati!« je prhnila Mojca, nauchena, da gospôda vedno poprajo vodene stvari. Brisacho pa jim je vseeno dala. »Pridi potem pojest maslo!«

»Danes ne bom masla,« so rekli Oglajs. »Malo chaja bom spil, pa se shel malce sprehodit, preden grem v pisarno!«

Mojca ni nichesar vech rekla. Che bi drzhalo pravilo o izmenichnosti, bi morala Oglajsa spet zasipat s sladkobnostmi, a je raje shla iz kopalnice. Staral se je, hudich, ona pa tudi. To drugo jo je bolj motilo. Pa niti hcherke nista imela. No ja, imela sta eno. A je bila v Rimu. Na nekakshni mlllllll nekaj, kdo bi znal to izgovorit!

Oglajs so si v kadi radi prizhgali pipo. To jih je pomirjalo. Tisto jutro pa jim pipa ni dishala. Samo na sprehod jih je tako zelo vleklo.

V hishi pri spomeniku jih je skrivaj chakala Fida. Tega Mojca seveda ni vedela, se ji je pa zdelo chudno, kako rad se stari zagrenjenec zadnje chase sprehaja. Gospod zhupan so bili seveda sila diskretni; Fide ne bi spravili v sramoto, sebe pa she manj. Fida je tudi imela hcherko, nekako skoraj Jakobovih let, mlajshaga Jakoba

seveda, morda kakega pol desetletja manj jih je shtela. Let seveda. Mlajshih. V sholo je hodila z Bozheno Bernechevo, njen oče je bil imeniten finančni uradnik, bivshi cesarjev vojak, to je Fida vedno rada poudarjala.

*

»Ata, zakaj se vedno shteje anjs, cvaj, draj, zakaj nikoli fir, finf, zehc?«

»Po vrsti se shteje, Bozhica!«

»Vem, ampak che je pa dolgočasno! Vsi vedno shtejejo na isti nachin!«

»Bozhica, a ti niso na trgovski povedali, da se shteje vedno od zacetka?«

»So, ampak so dolgochasni!«

»Ti kar lepo shtej, kot se reche, da te she ne vrzhejo iz sluzhbe! Vesh, koliko rachunovodkinj se je potegovalo za to sluzhbo?«

»Koliko?«

»Upshakova, Tershkova, Chichimahova, celo Tevzhej ...«

»A ni on zdaj na trgovski?«

»Lej, ti lepo delaj in shtej po starem!«

»Che je pa dolgochasno!«

»V cesarski vojski smo imeli skrivno shtetje: hupa hupa ajnc, hupa hupa cvó, hupa hupa dritte, sovrazhnik pod kopite! Potiho smo shteli tako, na glas pa pravilno. A vesh, kaj hochem povedat?«

»Ne!«

»Potem pa nich. Ti samo glej, da se kje ne zmotish, da ne bojo potem govorili, kaj pochenja financarjeva hcherka!«

»Zakaj nisem smela na Dunaj? Bi bila pri teti Liki. Pravo bi shtudirala, obleke bi imela ...«

Financhnik Bernec se je nasmehnil, a ni nich odgovoril. Ni hotel rechi, da hcherke ni poslal na Dunaj, ker se mu je zdelo, da bo za njeno rezoniranje shola, ki so ji pozneje rekli »srednja ekonomska«, chisto dovolj. Tudi smisla za humor ni imela. Kot tudi on sam ne. Smisel za humor moti zahtevnejshe rachunske operacije. Ne moresh biti avstro-ogrski oficir in imeti smisel za humor.

So ga imeli pa cesarost.

*

Zhupan Oglajs so zamisljeni hiteli na sprehod. Nikomur niso eksplicitno povedali, da jim ni toliko do svezhega zraka in mestnih lepot, kot do lepot gospe Fide.

Gospa Fida pa je tistega dne odpotovala. V tujino. Za dolgo. Dobil je njeno pisemce.

Dragi Henrik,

nisem ti bila povedala, da sem bila namenjena odpotovati. Z Marijo greva k Petru v Sao Paolo. Ne sprashuj se, chemu ti nisem bila omenjala, da sem zhe dolgo bila nachrtovala to pot. Moja chustva do te so mi zhe dlje bila sporočala, da se je med nama bilo dogajalo nekaj, chesar nisva bila zmozhna ustaviti. Ljubim tebe, a ljubim tudi Petra, navsezadnje je Marijin oče. Ona bo tam bila dobila službo kot tipkarica v podjetju. Bo bila veliko zaslužila. Jaz pa bom bila vesela, če bosh bil razumel, da ti ne bom bila pisala. Hvala ti za vse, tvoja

Fida

»Hm,« so pomislili gospod zhupan, ko so prebrali pisemce, ki so mu ga bili izročili Fidina sosedu, misleč, da je notri neki ključ od mestne hishe, kjer je Fida (bila) delala kot sekundarna pomočnica, kar koli to zhe je, »tega pa nisem pričakoval!«

Vsi nakurjeni so prishli domov in legli nazaj v kad. Tam so jih dobili gospod Emershich.

»Henrik, a se spomnish stare Ele?«

»One, ki je oni dan umrla, one cerkvene?«

»Ja. Hisho ima, ki pripada obchini. Ugani, kdo bi jo rad kupil. Jakob Rogljich, sin nashega dumeavgusta!«

»Kupil? Če je obchinska, je ne more kar kupiti! Edino če mu jo obchina zapishe v oporoki, pa če obchina potem umre pred Rogljichem ...«

»A se spomnish, kaj smo se vcheraj pogovarjali? Starega bojo vrgli z grunta. Koliko let si kuril z njegovim lesom?«

»Zhe prav,« so kimnili zhupan. »Obstaja kak formular za prodajo obchinskih stavb ali kar tako prek zvezka poslujemo?«

»Bajta ni nich vredna!« so rekli Emershich. »She tvojih kurjih oches ne! Naj nam jo odplachuje od plache eno leto, bomo she zaslužili!«

»Ti jo pihнеш,« so se zarezhalo zhupan. »Naredi, kot mislish! Jaz imam drugo, temnejšo novico! Fida je shla v Sao Paolo!«

»Hudika! Kako pa to? A ni ...?«

»Ochitno je Peter, plentaj ga sam vrag in osem dacarjev, nekje dobil denar! Ampak mi brez sekundarne pomočnice ne moremo biti!«

Emershich so nagubali chelo.

»Ni vrag ... kaj pa Bernecheva ta mlada? Zdaj dela v neki trgovini ali kaj, ni ravno njen rang. Stari jo drzhi na kratko, kot bi hotel, da berachi na stare dni. Ampak a ni ona hodila s Fidino Marijo v sholo?«

»To pa ni slaba ideja. Bernec je odlicen chlovek, nerodno je, da mu hcherka rachuna stroshke v neki trgovini!« so rekli zhupan. »Ampak ti jo pihнеш, glava ti dela, a se ne dobimo pojutrishnjem zvecher, nasha klapa z Bernecem vred v Brazilu?«

»Menda ja!« so rekli Emershich. »Je she revansh od vcheraj!«

»No, pa se tedaj pomenimo z njim! Glede one kochure pa uredi, magari jo ima Rogljich, da vsaj vemo, kaj se dogaja z njo. Kaj pa stari? Kaj vesh, kako je? Odkar ga ni vech na spregled, je kar otozhno pri mizi!«

»Hul!« so pihnili Emershich. »Pa she kako otozhno!«

Lev Detela

ZAPLETI V VIJUGAH CHASA (III)

Nujnost prestopa v ustvarjalni dialog

Izzivi, ki so napovedovali družbene in politične prelome, so zhe sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja lebdeli med najrazličnejšimi dogodki. Vznemirjali so dogmatically enosmernost vase zaverovanih vsemogočnih voditeljev. Viseli so kot Damoklejev meč nad njihovimi betonskimi glavami, ki so se bale kakršne koli spremembe, ki bi predrugachila stvarnost. Vsekakor so kritični posamezniki zhe slutili, da ne bo mogoče sredi politično-ideoloshkega spora med obema nasprotnima blokoma, komunizma in parlamentarnega liberalizma, z novo globalno vojno med kontrahenti razreshiti potencialnih nasprotij v ekonomiji, politiki in kulturi. Nekateri komunistični voditelji so zaslutili, da je treba radikalno spremeniti politiko, saj njihova planska ekonomija ni vech vzdržala tekmovanja z drugachno, bolj uspešno gospodarsko in družbeno politiko bogatega Zahoda. Ves chas je zato sredi svetovnega dvoreznega stanja v zraku visela parola o miroljubni »koeksistenci« med različnima ideoloshkima blokoma, cheprav je bilo iz zakulisja she vedno slishati rozhljanje orožja in shkrtanje z zobmi.

Morda je ta vedno bolj prevladujoča ideja pluralističnega dialoga med različnimi sistemi in različno razmišljujočimi posamezniki rodila pobudo za ustanovitev nove, za vsa družbena, kulturološka in she posebej slovenska nacionalna vprashanja odprte in hkrati z mednarodnim svetom povezane slovenske kulturne revije. V Trstu smo namrech sicer mentalno in idejno različni, a o novih nujnih spremembah enotno prepričani pobudniki leta 1964 ustanovili revijo *Most*. Prvi uredniški odbor so sestavljali poleg moje malenkosti strogo katolishki emigrantski, na Trzhashkem zhivechi pesnik Vinko Belichich, mladi koroshki liberalno novatorski pisatelj Florjan Lipush, trzhashki ekonomist in univerzitetni predavatelj Alesh Lokar in manjšinski krshchansko usmerjeni trzhashki politik Drago Shtoka. Glede profila revije so zaradi brezkompromisnih pogledov pa tudi ideoloshkih zamejenosti nekaterih sodelavcev zelo hitro nastale tezhave, tako da so nekateri uredniki in sodelavci odstopili zhe na zacetku. Najpomembnejshe je bilo, da je v taki situaciji v urednistvo pristopil tedaj na Dunaju shtudirajochi vrtni arhitekt in poznejshi direktor trzhashkih javnih parkov in vrtov Vladimir Vremec. Podobno kot Lokar je bil pristash dialoga z drugachno idejno pozicijo, to pa je vechkrat naletelo na odpor konservativnih slovenskih nacionalistov pa tudi dogmaticallyh komunistov v centralni Sloveniji, ki so se demokratizacije sistema očitno bali kot hudich krizha. Na zacetku je kazalo, da

bo v Trstu izhajajoči *Most* morda prevzel vlogo vodilne slovenske revije, saj so v Ljubljani leta 1966 zatrli kritično usmerjene *Perspektive*. Kljub sodelovanju bivših perspektivovcev, še posebej Marjana Rozhanca in Tarasa Kermaunerja, v novi trzhashki reviji pa se skok iz zamejstva v jedro slovenstva *Mostu* zhal ni posrečil, ker je tak podvig ovirala komunistična (tajno)policijska samoobramba pa tudi ustanovitev centralnoslovenske *Nove revije*, v kateri so se skoncentrirale intelektualne moči, ki so postopoma vodile do izrazitejšega oblikovanja slovenske civilne družbe in do zahteve po uresnitvi slovenske neodvisnosti.

V Trstu je *Most* hitro dobil revijalno konkurenco v narodnostno samobitnem *Zalivu* Borisa Pahorja pa tudi v tradicionalno katoliški družinski reviji Jozheta Peterlina *Mladika*. Izrazito nelagodje do *Mosta* se je širilo iz emigrantskih vrst, še posebej iz kulturniško elitne Slovenske kulturne akcije v Buenos Airesu pod tedanjim vodstvom Rude Jurčeca in njegove revije *Meddobje*, saj so tam menili, da *Most* razglasha komunistične ideje v Kocbekovi krshchanski preobleki in ogrožha obstoj premochrtne emigrantske katoliške protikomunističnosti.

Z zachasnim vstopom Mare Poldini Debeljuh ter italijanskega pesnika in publicista Gina Brazzodura se je *Most* dodatno internacionaliziral in postal vsaj delno tudi revija dialoga med Slovenci, Italijani in svetom.

Ta usmerjenost se mi zdi še danes sredi sedanjih globalnih multikulturnih navzkrižnih pomembna, saj sem jo kot avtor skushal v Avstriji ves chas uresnichevati s svojo slovensko-nemshko literarno in publicistično dvojezichnostjo, cheprav nekateri taka prizadevanja opazujejo z dobrshno mero skeptichnosti. Tudi v chasu kratkega sourejevanja koroshke slovenske revije *Mladje* (dokler nisem zapustil urednistva zaradi ochitkov tedanjega sourednika Janka Messnerja, da shchitim interese Jugoslaviji sovrazhne emigracije) sem v njej s slovenskimi prevodi in spremnimi esaji predstavil nekatere karakteristichne avstrijske nemshko pishoche besedne ustvarjalce. She bolj se pomen sodelovanja med različnimi literaturami in kulturami kazhe v reviji za mednarodno literaturo *LOG*, ki izhaja na Dunaju v nemshchini in jo sourejam od leta 1978.

Vsekakor se slovenstvo potrjuje zagon, ki avtonomno narodno bit povezuje z mednarodnim utripom, lahko nanasha tudi na Kocbekovo vizijo, kot jo je na predavanju v trzhashki Dragi leta 1970 nakazal z besedami, da »nam preostaja le ena sama pot, takshno prerashchanje sebe kot naroda, ki nas bo kot narod povzelo vase v narodovi polni veljavnosti in se vzdignilo na ravnino planetarnega komuniciranja.«

Seveda bi podrobnejsha analiza strukturnih sprememb tako v vsebini kot tudi v urednishki politiki *Mosta* pokazala, da do napetosti ni prihajalo le zaradi idejnih nesporazumov med kontrahenti, temvech tudi zaradi ostrih zunanjih politichnih pritiskov na urednike in sodelavce, ki so se she povechali ob » aferi Kocbek« zaradi njegovega trzhashkega intervjuja o komunistichnem razrushenju pluralistichno oblikovane Osvobodilne fronte in povojnega poboja domobrancev. Cheprav je ta

Kocbekov intervju izšel pri konkurenčnem *Zalivu*, so pritiske občutili tudi sodelavci *Mosta*.

Zaradi različnih političnih intrig, ideoloških pritiskov in prisil je prishlo zhe leta 1966 do napetosti med menoj in ostalimi tedanjimi uredniki revije. Moj pogled na tedanjo slovensko in mednarodno duhovno situacijo, ki sem ga odel v ironični plashch kritike takrat aktualnih duhovnih vzponov in padcev, je privedel do nespornostov in razmejevanj z mojo tedanjo intelektualno pozicijo. Bil je tudi povod za moj osebno tedaj zelo bolechi odhod iz uredništva revije *Most*, ki je za nas postala nekakshen duhovni dom.

Kljub izstopu iz uredniškega odbora sem se z različnimi prispevki kmalu ponovno vključil v oblikovanje revije. Z veseljem sem spremljal njeno duhovno rast. Upam si zapisati, da je *Most* s kritičnimi in nekonformističnimi prispevki, ki so velikokrat podrezali v srshenje gnezdo te ali one strani, opravil vazhno nalogo pri ozaveshchanju slovenske in delno tudi tuje javnosti.

»Objektivno nevarni« Edvard Kocbek in njegov odmev v shirshem mednarodnem prostoru

Kocbekov chas je bil vsekakor izjemno pomemben in usoden slovenski, evropski in svetovni chas družbenopolitičnih razlochevanj, opredeljevanj, socialnih in političnih kriz, strankarskonazorskih in etničnih spopadov, vzponov ali padcev tudi ekstremnih ideologij in njihovih militarističnih agresij. Kocbek je sredi tega vrtinca chasa deloval istochasno prelomno in sporno v razmerjih do obdajajoche ga ozhje in intimne slovenske ter tudi shirshe, sploshnejshe, univerzalne in evropske resnichnosti. Zdi se, da je ta kompleksna in dvoumna resnichnost s svojo neizprosno stihijo vedno znova preseгла, omamila, premagala ali onesposobila svoje protagoniste.

Vrtinci okrog Kocbeka so leta 1975 dosegli svoj karakteristični vrh. 19. junija 1975 je ljubljansko *Delo* v sobotni prilogi objavilo Vidmarjevo *Neodposlano pismo gospodu Heinrichu Böllu*. V njem je siva eminenca tedanjega zhalostnega slovenskega političnega in duhovnega trenutka skushala naznaniti vsemu svetu urbi et orbi demokratično naravnost jugoslovansko-slovenske kulturne politike tudi v odnosu do »skrajno tezhavnega in neuvidevnega« Edvarda Kocbeka. Med drugim je Vidmar v omenjenem pismu zapisal tudi tole: »Potek stvari je pri nas sorazmerno znan. Najprej Kocbekov intervju v Trstu, nato reakcija slovenskega Centralnega komiteja in objava intervjuja v Nashih razgledih. Po tem očitno apel nekih Kocbekovih prijateljev ali chastilcev na gospoda Heinricha Bölla 22. in 26. V., chlanka gospodov Reissmüllerja in Heinricha Bölla v Frankfurter Allgemeine Zeitung. Kot odgovor na njuna chlanka moje odprto pismo obema gospodoma, namenjeno in poslano v Frankfurter Allgemeine Zeitung, objavljeno pa skupaj s

poslanico gospoda Heinricha Bölla v našem Delu in v vech jugoslovanskih listih. Odgovor frankfurtskega dnevnika me je obvestil o porochilu nekega gospoda Razumovskega, o porochilu, ki da hkrati s člankoma obeh prej imenovanih zadevo zadostno pojasnjuje za nemshko obchinstvo. Iz tega razloga da mojega odprtega pisma ne bodo objavili, pach pa so ga posredovali obema naslovljencema. Dne 21. VI. je sodelavec Radia Köln [ne vem, kaj tu Vidmar misli, ker radijska postaja s takim nazivom ne obstaja, je le Zahodnonemshki radio WDR; op. L. D.] gospod Horst Wesseler pripravil o stvari intervju z gospodom Heinrichom Böllom, ki naj bi bil poleg drugega tudi nekakshen odgovor na moje odprto pismo ... Intervju gospoda Heinricha Bölla ... je bil ... razposlan vsem zahodnonemshkim in vsem svetovnim agencijam v Zvezni republici Nemchiji ... V Nemchiji ... ga je objavilo nekaj regionalnih listov. Prejel pa sem shtevilko lista Die Welt od 27. VI., v kateri je neki Carl Gustav Ströhm objavil o Böllovi polemiki porochilo z znachilnim naslovom Böll und die slowenische Passion – Böll in slovenski krizhev pot. Skratka, besedilo gospoda Bölla je shlo ne samo po celi zahodni Nemchiji, temvech prek svetovnih agencij po vsem svetu, zlasti po tistem, ki je vesel sleherne neugodne vesti o Jugoslaviji, naj je resnichna ali ne.«

Tako Vidmar v *Delu* v svojem kar precej kabaretsko komichnem pismu o nemshkem nobelovcu za literaturo in njegovem bojda neumestnem vmeshavanju v slovenske kulturnopolitichne zadeve, vendar je istochasno treba rechi, da je bil odmev na dogajanje okrog Kocbeka shirshi, kot je videti iz pravkar citiranega Vidmarjevega pisanja.

Naj navedem – ob uposhtevanju zasebnega dokumentacijskega arhiva Petra Kerscheja v Celovcu – le nekaj daljših sestavkov, ki so posegli v dogajanje ob »drugem preganjanju Edvarda Kocbeka v Jugoslaviji«, kot pishe 26. maja 1975 v *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Heinrich Böll, ter tudi pristavi, da je bila »Kocbekova pozicija v chasu partizanskega boja enkratna. V Evropi odpornishkih gibanj obstoji komaj kaj podobnega: Kocbek, lirik, uchtelj, skoraj uchenik katolishke slovenske mladine, je pripeljal v duhu gibanja renouveau catholique katolishko Slovenijo v odpornishko koalicijo.«

Seveda taka laskava priznanja in ocene Kocbekovega delovanja niso bile vsheh niti Vidmarju niti komunistom. Vendar njihove negativne reakcije niso mogle zaustaviti izredno razvejanega porochanja o » aferi Kocbek« v tujem tisku.

Poleg zapazhenega članka Olafa Ihlaua v münchenški *Süddeutsche Zeitung* o jugoslovansko-slovenskih »ideoloshkih psih na verigi, ki jih umirish z zhvizhgi«, priobchi isti dan, 30. maja 1975, Carl Gustav Ströhm v *Die Welt* chlanek *Kocbekova vprashanja rdechi legendi*. V dunajski *Die Presse* se 11. junija 1975 Andreas Razumovsky sprashuje, ali je »Kocbek postavil svoja vprashanja ob nepravem chasu«. Toda kdaj bi sploh smeli nachedi problem likvidacije prvotnega pluralistichnega principa Osvobodilne fronte ali povojnega poboja slovenskih domobrancev, kdaj bi Kocbek sploh smel postaviti vprashanja, ki bi lahko

sprozhila ozaveshchevalne procese iskanja resnice z možnostjo pomirjenja in sprave med različnimi ideološkimi pozicijami?

28. junija 1975 izide v dunajskem neodvisnem, a katoliško usmerjenem kulturnopolitičnem tedniku *Die Furche* anonimni, le s tremi zvezdicami zaznamovani esej *Objektivno nevaren Edvard Kocbek ali Neuspeh krshchanskega pesnika v Titovi Jugoslaviji*. Sestavek dopolnjujejo tri fotografije: dva portreta Edvarda Kocbeka (eden je iz partizanskega časa), tretja fotografija pa kaže partizane leta 1945 v Sloveniji, pod njo je z mastnimi črkami natisnjeno vprašanje: »Kaj se je zgodilo z domobranci?«

V tem kontekstu je iz razumljivih razlogov posvechal Kocbeku posebno pozornost tudi avstrijski tisk, še posebno tisti na mejah s Slovenijo. Pri tem je bil zelo angazhiran v Gradcu in v Celovcu v delno različnih izdajah izhajajoči dnevnik *Kleine Zeitung*. V njem zhe 27. septembra 1974, ob v Sloveniji premalo zabeleženi Kocbekovi sedemdesetletnici, Carl Gustav Ströhm (ki je dalj časa vodil tudi jugoslovanski oddelek zahodnonemške radijske ustanove Deutsche Welle v Kölnu s sštevilnimi slovenskimi oddajami) v sestavku *Sovrashtvo je zanj tuja beseda*, ki kmalu postane nekakšen razpoznavni znak mednarodnega soochenja z delom in zhivljenjem nenavadnega Slovenca, zapishe, da bi Kocbek, che bi bil »Francoz, Britanec ali Nemec, imel dalech po svetu literarno slavo ali pa vsaj pozornost«. Primerja ga s krshchanskima kritičnima mislecema Teilhardom de Chardinom in Emmanuelom Mounierjem ter poudari, da je v Berlinu shtudiral pri Romanu Guardiniju. Od 29. maja 1975, ko isti avtor poleg Kocbekove fotografije ter v nemshchini in slovenshchini natisnjene pesmi *Dialektika* v članku *Ni bodočnosti brez priznanja krivde* opozori na v Sloveniji inkriminirano trzhashko etichno-ochishchevalno publikacijo *Edvard Kocbek, prichevalec nashega časa*, se v *Kleine Zeitung* zvrsti niz Ströhmovih polemichno-kritichnih zapisov. 26. julija izide tudi Shalamunova v nemshchini in slovenshchini natisnjena pesem *Edvardu Kocbeku za sedemdeset let* – s spremnim tekstom o tako imenovani kampanji proti pomembnemu slovenskemu pesniku in mislecu, o katerem Tomazh Shalamun izjavi, da se mu je »sprva izogibal« in je »shele sedaj zaznal, da je Kocbek vech kot kdor koli drugi med nami ...«

Da se primer katoliškega pisatelja Kocbeka zachenja razrashchati v afero »neprevidljivih razsezhnosti«, porocha zhe 10. junija beograjski dopisnik omenjenega celovshkega chasopisa Gustav Chalupa, 4. julija potrди to vznemirljivo vest she Carl Gustav Ströhm, 5. avgusta porocha isti ob veliki partizanski fotografiji Kocbeka, stojechega za Titom in Kardeljem, da Kocbek v slovenskem katoliškem domu prosvete Sodalitas v Tinjah na avstrijskem Koroshkem ne bo predaval o *teologiji revolucije*, ker so to v Sloveniji prepRechili z ochitkom, da je v svojih spisih rehabilitiral po komunistichnem mnenju fashistichno »belo gardo«. Ströhm se sprashuje, ali ne bo postal Kocbek »slovenski Solzhenicin«, toda naslednji dan izide v *Kleine Zeitung* sestavek, ki citira izjavo jugoslovanskemu komunistichnemu rezhimu naklonjenega mariborskega naslovnega shkofa

Grmicha v Tinjah, chesh da taka primerjava ni mogocha. Kocbek je po Grmichevem mnenju namrech s tem, da se ni pojavil v inozemstvu, preprečil, da bi »sovrazhniki Jugoslavije in socializma lahko z njim manipulirali«.

Istochasno se po shirshem inozemskem prostoru razraste vrsta različno oblikovanih dodatnih informacij o Kocbekovem pomenu za slovensko in mednarodno kulturo in politiko ter o tezhavah, v katerih se je znashel. Zhe 13. junija 1975 posezhem v dogajanje tudi sam, ko v zürishkem dnevniku *Die Tat* objavim daljsi analitichni sestavek pod naslovom *Tudi nasha revolucija se bo nekoch izrodila*, ki je citat iz Kocbekove *Tovarishije*. Mojemu sestavku je dodana nemshka verzija Kocbekove pesmi *V letnem keinu Tivoli* in Shalamunova pesem *Edvardu Kocbeku za sedemdesetletnico* v prevodu v Celovcu zhivechega Petra Kerscheja. V sestavku med drugim opozorim, da je v Milanu pri zalozhbi Jaca Book pravkar izshel Rebulov italijanski prevod Kocbekovih partizanskih dnevnishkih zapiskov in razmishljanj *Tovarishija* (italijanski naslov publikacije *Compagnia*).

Nato v hitrem zaporedju slede moji po vsem nemshkem jezikovnem prostoru mrezhasto razporejeni sestavki o Kocbekovem sporu s komunisti. Moji zapisi izidejo med drugim poleg objav v revijah (npr. v dunajski reviji *Integral* ter v angleshchini v londonski periodichni publikaciji *Index of Censorship*) she 15. julija 1975 v heidelbershkem dnevniku *Rhein-Neckar Zeitung*, 26. julija v düsselfordfski *Rheinische Post*, 2. avgusta v dunajski *Die Presse*, 3. avgusta v bernskem *Der Bund*, 27. septembra tudi v nekdanjem socialistichnem dunajskem dnevniku *Arbeiter Zeitung*. Ponavadi so te objave dopolnjene z eno ali vech fotografijami Edvarda Kocbeka in dogodkov, v katere je (bil) zapleten.

Zadeva se dramatichno zgosti v enega karakteristiknih vrhov v drugi polovici novembra 1975 na dunajskem 40. kongresu mednarodnega PEN-a. Tu nastopim proti volji slovenske delegacije iz Ljubljane, v kateri sta med drugim Milosh Mikeln in Mira Mihelicheva, ki me roti, naj ne spregovorim o Kocbeku, ker si bom s tem »za vечно zaprl vrata v slovenski prostor«. Mikeln, Mihelicheva in nekateri drugi – med drugim celo s pomocho in pod kontrolo posebnih uslužbencev jugoslovanskega veleposlanishtva na Dunaju – skushajo na različne nachine preprečiti moj nastop, vendar se ne vdam pritiskom. Ob podpori avstrijskega centra PEN ter dveh s Kocbekovimi krshchansko-socialistichnimi idejami povezanih avstrijskih avtorjev Manésa Sperberja in Friedricha Heera ter shvicarskih gostov na kongresu, Maxa Frischa (ki ga je Kocbek prevajal v slovenshchino) in Friedricha Dürrenmatta, predstavim poleg literarnega in kulturno-politichnega naboja predvsem etichno-ozaveshchevalni pomen Kocbekovega prispevka k slovenskemu duhovnemu utripu v 20. stoletju. V izvajanjih se vprasham, kako je mogoche, da Kocbekov apel po moralnem priznanju krivde in iz tega sledechem pluralistichnem uposhtevanju drugache mislechega sopartnerja rodi tako negativne reakcije, ki so zgolj znak totalitarizma in dogmatizma: »Trideset let po koncu druge svetovne vojne lahko zagotovimo mir v Evropi le s pomirjenjem in spravo, s priznanjem drugache mislechega kot

enakovrednega sogovornika.« – Celotno besedilo mojega nemškega referata po kongresu objavi avstrijska kulturna revija *Das Pult* v St. Pöltnu, sht. 40, 1976.

Dogajanje na dunajskem kongresu mednarodnega PEN-a na široko odmeva v mednarodnem tisku. Zelo veliko shtevilo dnevnih časopisov v Zvezni republiki Nemčiji, Avstriji, na Juzhnem Tirolskem in v Shvici objavi zapise o Kocbeku, vech listov od *Braunschweiger Zeitung* do *Heidelbronner Stimme* (med drugim tudi *präsent* v Innsbrucku, *Dolomiten* v Bozenu, *Westdeutsche Allgemeine Zeitung*, *Nordsee-Zeitung*, *Aachener Volkszeitung*, *Offenburger Tagesblatt*, *Schwäbische Zeitung*, *Mittelbayern-Zeitung*, *Fränkisches Volksblatt*, *St. Galler Tagesblatt*) natisne poleg tega sestavek Clausa Colberga o »omalovazhujochih besedah o Kocbeku«, ki jih je na kongresu izrekel slovenski delegat Mikeln po referatu Leva Detele. Piko na i pa postavi nekdanji predsednik centra PEN za pisatelje v eksilu Gabriel Laub v velikem hamburshkem tedniku *Die Zeit*, kjer 28. novembra 1975 zapishe, da je jugoslovanski delegat Milosh Mikeln mednarodni pisateljski javnosti na Dunaju nadrobno ponazoril, kaj za diktaturo pomeni beseda »popushchanje napetosti«: »Politichnega vodstva se ne sme drazhiti. To sta storila Edvard Kocbek in neki hrvashki pisatelj, ki zato sedi v zaporu. Sama sta kriva za posledice svojih nepremishljenih dejanj.«

V zadevi Kocbek poleg Heinricha Bölla protestirajo in posredujejo razni centri PEN in druge pisateljske organizacije, zelo odlochno tudi amerishki center PEN kluba, o Kocbeku porocha londonska revija *Index of Censorship* ter francoski in italijanski tisk. Na nemshkem jezikovnem podrochju odmeva Kocbekov problem v obchasnih impulzih vse do Kocbekove smrti v letu 1981 in she chez. Ob Kocbekovi petinsedemdesetletnici se pojavi v tisku vech sestavkov, med drugim tudi moja zapisa v *Rhein-Neckar Zeitung* v Heidelbergu in v nekdanji celovshki *Volkszeitung* o Kocbekovem trdozhivem upiranju »politichni manipulaciji«. Ob pesnikovi smrti izidejo v prvi polovici novembra 1981 moji sestavki v vrsti inozemskih glasil, med drugim v dunajskem dnevniku *Die Presse* in v bernskem *Der Bund*, ob osemdesetletnici Kocbekovega rojstva pa ga pochastim 4. oktobra 1984 v luksemburshkem dnevniku *Luxemburger Wort* pod naslovom *Nenavadni slovenski vizjonar*.

Ob koncu sedemdesetih let se vchasih prevech senzacionalistichno zanimanje za subtilnega literata in krshchanskega misleca, ki se je, cheprav partizan, uprl enoumju nove marksistichne oblasti, spet prevesha na umetnishko-filozofsko podrochje. Zhe 25. julija 1969 je nemshki pesnik in kritik Johannes Poethen ob branju nemshke izdaje Kocbekovih pesmi *Die Dialektik* v prevodu Janeza Gradishnika in Dieterja Leiseganga v zbirki ars poetica frankfurtske zalozhbe Heiderhoff v *Frankfurter Allgemeine Zeitung* zapisal: »Slovenski Pegaz ... Avtor je bil odpornishki bojevnik. O tem prihajo mnoge vrstice. Posebno tiste, v katerih se pojavi praznina po boju, vprashljiva svoboda, in konchno stara juzhnjashka, tokrat slovenska melanholija ...«

Tudi druga nemška izdaja Kocbekovih pesnitev *Dichtungen* v vechkrat vprashljivem prevodu Williama S. Heiligerja (a z uchinovitim zgolj splošno kulturnopolitičnim uvodom Heinricha Bölla) pri založbi Gauke v zahodnonemškem Hannoverisch Mündenu prinese – tudi z ozirom na doseženo reputacijo slovenskega avtorja v svetu – nekaj pozitivnih odmevov. O Kocbekovi nemški pesniški knjigi poročam na primer v heidelberskem dnevniku *Rhein-Neckar Zeitung* 21./22. novembra 1978 pod naslovom *Stenogram trpljenja*, leta 1979 pa predlagajo Kocbeka celo za Nobelovo nagrado. Njegova poezija izhaja v uglednih revijah, na primer v avstrijski *Literatur und Kritik*. Kocbek je član mednarodnega komiteja pri izdajateljstvu dunajske levo usmerjene mednarodne revije za dialog *Neues Forum*, ki jo urejata Günther Nenning in Paul Kruntorad.

Aprilsko-majska shtevilka letnika 1978 nekdanje dunajske revije *Integral* za »ideoloshko soochanje med Vzhodom in Zahodom« je skoraj v celoti posvečena Kocbeku. V njej so ob veliki Kocbekovi fotografiji na platnicah natisnjeni odlomki iz *Partizanskega dnevnika 1943*, izbor iz lirike od predvojnje *Zemlje* do pretresljivosti povojnega *Zelenega*, a tudi nemški prevod karakteristichnega odlomka novele *Črna orbideja* iz zbirke *Strah in pogum*, ki ga je pripravil (nepodpisani) Peter Kersche. Sam napishem uvodni sestavek *Etika kot sredstvo odpora proti politichni manipulaciji*, to je sploh skupni imenovalc celotne zadevne »Kocbekove« izdaje *Integrala*. Ta v shtevilki 7-8 letnika 1982 poleg daljshe spremne besede o Kocbeku za nameček objavi she moj skrajshani nemški prevod njegovega daljshega eseja o filozofu Soerenu Kierkegaardu iz leto dni prej pri celjski Mohorjevi družbi izdane zbirke esejev *Sodobni misleci*. Drugi del mojega prevoda izide leta 1983 v sedemnajsti shtevilki dunajske revije za mednarodno literaturo *LOG*. V dvaindvajseti shtevilki letnika 1984 iste revije in v dvojni shtindvajseti-sedemindvajseti shtevilki revije *LOG* za leto 1985 je natisnjen she prevod iz Kocbekovega *Nemškega dnevnika* ter niz njegovih znachilnih novejsih pesmi, ki jih s spremno informacijo o avtorju prevedem skupaj z Mileno Merlak.

Kocbekov esej o Soerenu Kierkegaardu opozori tudi nemshko javnost na navzkrizhne »ozaveshchevalne« duhovne paradoksije z izkushnjo, da obstajajo, kot poudari Kocbek, »absolutne kvalitete heterogenosti in da resnica zhivi le v subjektivnosti«. Kocbek meni, da je najvechji Kierkegaardov pomen poleg bogoiskateljstva v »prichevanju«. In prav to »prichevanje« je temeljna vrednota, prek katere zainteresirani tujejezichni svet tudi v letih po Kocbekovi smrti odkriva znachilnosti nenavadnega slovenskega prichevalca, prvega slovenskega »Evropejca«, heterogeno razpetega v zhejo po Bogu, a tudi po chloveshki socialni pravichnosti ob istochasnem odporu do politichnih manipulacij in družbenih destrukcij, ki unichujejo chloveshki in narodni potencial.

Moja soochanja z literarnim opusom Edvarda Kocbeka in posredovanje njegove duhovne dedishchine nemshkemu jezikovnemu in kulturnemu prostoru rodijo v naslednjih letih dve knjizhni publikaciji Kocbekove poezije, proze in esejistike, ki sem ju uredil oziroma souredil. Leta 1997 izide pri celovshki Mohorjevi družbi

dvojezično *Kocbekovo berilo – Kocbeks Lesebuch*, leta 2004 pa pri celovshki založbi Kitab she nemška publikacija *Literatur und Engagement – Edvard Kocbek*. Poleg svojih uvodnih spremnih esejev in prevodov pesmi, proze in esejistike sta prevode v obeh publikacijah prispevala tudi Milena Merlak in Peter Kersche.

Skoraj istočasno celovshka založba Wieser posveti Kocbeku posebno publikacijo. Leta 1996 namreč objavi pod naslovom *Aschenglut* (Zherjavica) izbor njegove poezije v prevodu Klauza Detleva Olofa.

Kocbekov mentalni izziv za najboljsha imena slovenske literature

Kocbek postavlja svojim sodobnikom kot pesnik in kot mislec »totalna vprashanja«. Sochloveka bi rad pretresel, predramil v pogum. Ponizhnega, zaradi zgodovinskih prisil vase potlachenega Slovenca bi zhelel preoblikovati v ustvarjalnega oblikovalca nove stvarnosti. Zaveda se, da je tak cilj mogoche dosechi le v demokraticnem dialogu in z izoblikovanjem dialektichnega pluralizma kot temelja nove stvarnosti. V pesmih, nastalih sredi druge svetovne vojne, se sredi partizanskega boja, zdaj v ekstazi in omami, zdaj sredi dvomov, tesnobe in obupa, sprashuje, kam vodi pot. Bo prek osvobodilnega boja mogoche osvoboditi druzhbo in chloveka od negativnih prisil preteklosti? Je mogoche spremeniti oziroma izboljshati chlovekov znachaj, preoblikovati njegovo notranjo bit? Podzavestno se vedno znova bojuje s samim seboj, chuti nejasnost poti, vendar veruje v zmago pravichnosti. Kljub temu se zdi, da je v svoji idealistichni zaverovanosti v »veliko utopijo« spregledal dekonstruktivne sile chasa in negativne strani chloveshkega znachaja. Premalo rachuna s »chloveshkim faktorjem« kot takim. Ni kos trdim totalitaristichnim »revolucionarjem«, ne vidi – kot na primer vizionarsko dalech pred njim Dostojevski v romanu *Besi* – destruktivne rushilne mochi vsake radikalne ideologije; ne le fashizma, temvech tudi njegovega bipolarnega levega antipoda. Kot »politik« Kocbek ostaja naivni utopist, vendar istočasno s svojo vitalno vizijo prihajajochega novega chasa polni druzhbeni kontekst, she bolj pa svojo poezijo z nenavadno energijo, ki jo preplete s samosvojimi metaforami in enkratnimi izrazi. Bolj kot politik je ozaveshчени homo novus, ki v chasu krize trka na zavest druzhbe z zheljo, da spremeni njeno podobo. Medtem ko ne uspe kot politik, se suvereno razpne kot poet in kot mislec ter ustvari enkratne slovenske literarne umetnine 20. stoletja.

Iz Kocbekovih pesmi, nastalih med drugo svetovno vojno, se chuti nenavadna dvoreznost dogajanja. Vojna ni najboljsha odskochna deska v novo zhivljenje. Ta kruti chas, v katerem se celotno chloveshtvo zamaje v strashnem viharju, je namreč za slovenski narod iz razlicnih razlogov usoden.

V zagonu levih sil za preoblikovanje druzhbene stvarnosti se sesujejo temelji zhe prej vedno bolj trhljih tradicionalnih nachel in vrednot. Slovenski narod zaide na

rob obstoja, iz katerega se naj vzpne v svobodo. Paradokсно in tragichno absurdno je, da boj za novega chloveka in zhelja po družbi svobodnih ljudi (ne glede na to, ali so si protagonisti dogajanja glede svojih ciljev zares na jasnem) rojeva poshasti zla in vse prevechkrat vodi v katastrofo smrti z ubijanjem takih ali drugachnih nasprotnikov; to je v pesmih, ki razodevajo globoko krizo sveta in agonijo chloveka, mojstrsko doumel, izpovedal in izpel v ognju vojne tragichno preminuli France Balantich.

She bolj tragichno je, da katastrofa na Slovenskem ne dosezhe vrha v destrukciji druge svetovne vojne, temvech shele po njenem koncu z mnozhichnim ubijanjem domobrancev in drugih nasprotnikov komunistichne revolucije v Kochevskem Rogu, Teharjah in drugih morishchih. To nasilje je nekaj novega v slovenski zgodovini in ga ni mogoche primerjati, kot pishe Janko Kos v leta 1996 izdani *Duhovni zgodovini Slovencev*, z drugimi represivnimi dogodki slovenske zgodovine. Avtor omenjene zgodovine zato zapishe, da »je ta nezaslishani dogodek na duhovni ravni tezhko razumeti pa tudi pojasnjevat.«

Dejstvo je, da so usodnostni in velikokrat paradoksalno navzkrizhni zapleti v vijugah chasa vedno znova uganka tudi za Edvarda Kocbeka kot enega vodilnih intelektualnih protagonistov slovenskega odpora proti potujchevanju in unichevanju slovenskega naroda. Nezaslishanost dogajanja se mu bolj kot v esejistiki lushchi iz podzavestnega v zavest predvsem v nekaterih kljuchnih pesmih, ki se iskrijo kot dvorezna zanka bivanja.

Kocbek v povojnem chasu postopoma in posredno vpliva zlasti na mlajsho slovensko intelektualno generacijo ter jo zaznamuje s kritichnim odpornishkim duhom in pogumno samosvojostjo, vendar na podrochju kulturnopolitichnega krshchanskega socializma ne najde pravih naslednikov. Njegova drzha je predvsem mentalni izziv za nekatera najboljsha imena mlajshe literarne generacije od Daneta Zajca do mladostno provokantnega Tomazha Shalamuna. Kocbekova izlochenost iz tovarishije partizanske Osvobodilne fronte se pri teh avtorjih, ki so med drugo svetovno vojno shele dorashchali, namrech zrcali kot izobchenost iz dogmatiche zakljuchenosti navidezno uspeshnega samoupravljskega socializma. V delih nekaterih pisateljev te mlajshe generacije, ki sicer niso bili osebno vpleteni v vojno dogajanje, a jih muchi »rana chasa« in obremenjuje nedoumljivost nedemokratichega totalitaristichnega sistema, se namesto Kocbekovega »upanja v prenovo« chutita deziluzionizem in bolechina.

Poezija Daneta Zajca se na primer dogaja sredi neprijetnega, trpkega, neprijaznega okolja. V vrsti pesnishkih zbirk od prvenca *Pozhgana trava* iz leta 1958 prek *Jezika iz zemlje* (1961) ali zbirke *Ubijalci kach* (1968) ostro in drzno posezhe v mejne in podzavestne chloveshke svetove. Vendar Zajcu manjka za Kocbeka znachilni optimistichni zanos v svetlo vizijo novega sveta, saj je oчитno ta zaradi dejanskih neuravnotezhenosti in realnih strahot zdaj zgolj nedonoshena utopija. Moch Zajcheve poezije namrech temelji v disonanci med trpko, resignirano avtorjevo notranjostjo in nevarno usodo sveta, kot jo izprichujejo tudi slovenske zgodovinske

izkushnje. Skozi posebna napetostna stanja rastejo ostre in neprizanesljive Zajcheve metafore, ki so velikokrat oblikovane iz različnih živalskih, rastlinskih in rudninskih pejorativnih pomenov. V naslovni in vodilni pesmi zbirke *Ubijavi kach* pesnik pove, da »... vsakdo ima svojo kacho in zvezdo ... Ampak zvezde samo včasih z nevidnim zharkom prebodejo list v goshchavi nashih trenutkov ...«

Bivanje v kachjem krogotoku, ko gre za biti ali ne biti ob vprasanju, ali bomo svojo lastno kacho (v sebi) ubili ali pa bomo vzdržali njen hladni strupeni pogled, ponudi Zajcu možnost, da realizira poseben pogled na chloveka in svet ter se na ponotranjen način iz blodnega, a drznega upornishkega absurda približa metafizichno podozhivetim skrivnostim o nebu in zemlji.

Tudi v poetichnih tekstih Gregorja Strnishe zaslutimo občutek mrtve samote in dusheche ogroženosti. V Strnishevi drugi pesnishi zbirki *Odisej* (1963) se pojavi ciklus z imenom *Samorog*, ki se začne z verzi: »Nikoli ne bosh vedela, kako si v sobi svetlobe / sama sredi ostrih senc mrtvih dejanj. / Klinaste sence, prezheche kot volkovi / na vsako tvojo kretnjo, vsak korak.«

Ciklus se v petih pesmih razvije v uspele podobe snubljenja. Dekle je chudna devica, ki se gleda v zacharano ogledalo, v katerem se nenehoma spreminja. Pesnik očitno opazuje to ljubljeno dekle z ochmi hermetichnega posebnzha. Blizu je konfrontacija z »globino temnega zrcala«, v katerem se blesti »bel samorog«. Samorog postane v Strnishevi poeziji simbol erotichnega osamljenega chloveka. Uveljavi se tudi v ciklusu *Sanje leta*, objavljenem v isti pesnishi zbirki. Tu lahko v pesmi *Zima* opazujemo »belega samoroga snega sredi modre nochi«. Tak samorog je simbol lepote, mochi in osamljenosti, saj stoji »visok in sam«, kot pravi pesnik, »nad temnim mestom«.

Globoko v eksistencialno tematiko posegajo tudi Strnisheve nadrealistichne drame, na primer tematsko ponovni *Samorog* (1967) in *Ljudozherci* (1972). V teh dramah je upodobljena oziroma nanizana shiroka zhivljenjska kozmologija. Samorog, ki se v istoimenski samosvoji drami pretvarja zdaj v erotichnega demona, zdaj v zloveshche bozhanstvo, nato v neusmiljenega boga, je avtorjev krik po samouresnitvi, ki je mozna samo prek »magichne meta-realnosti« samoroga, a jo ta zaradi svoje nedosegljivosti zna tako usodno preprečiti. Zdi se, da je Kocbekovo krshchansko odprtost v skrivnost transcendence Strnisha premaknil in preoblikoval v nekonfesionalno občuteni prenos fizichnega chloveshkega bivanja v svobodno podozhiveto kozmichno metafizichnost.

»Fizichna metafizichnost« chloveshke osamljenosti sredi posebnemu posamezniku nenaklonjenega sveta je prisotna zhe zelo zgodaj tudi v proznih delih Lojzeta Kovachicha. V leta 1968 izdanem romanu *Dechek in smrt* se odpirajo neslutene globine. Glavni junak je pisatelj sam kot dvanajstletni dechek, ki se ob smrti svojega ocheta premika v suvereno oblikovanem tekstu skozi morje besed in se sooča z mejnimi situacijami bivanja. Dechkov dvoboj s smrtjo se odvija v dolgih in zamotanih besednih valovih. Kovachicheve komplicirane stavchne periode,

razsekane v krajshe razdelke, nazorno opisujejo stanja mladega protagonista in različnih drugih oseb, ki se gibljejo v nizanju in ponavljanju besed in stvari. Mrachna in surrealna atmosfera izobčenosti iz slovenskega družbenega konteksta je eksistencialno ključna za Kovachicheve drugachne (tuje, nemshke) protagoniste in pravzaprav tudi za vse ostale pisateljeve tekste na meji med stvarnim in sanjskim oziroma nadrealno metafizичnim. Ta atmosfera je vechinoma popolnoma avtobiografska. Zato ni chudno, da je pisateljevo sporočilo o dechku in smrti mojstrsko podozhiveti psihogram osiromashenih izseljencev – prishlekov (primerjaj Kovachichevo pripoved *Prishleki* v dveh knjigah iz let 1984 in 1985).

Absurdni kraljevski trenutek upornika, stoječega na glavi

Tudi Edvard Kocbek opazuje sebe, soljudi in svet iz posebnega zornega kota. To se kazhe zhe v njegovi pesnishi zbirki *Porochilo*, ki izide leta 1969 pri mariborski založbi Obzorja. Notranji in zunanji svet zazhari zaradi te perspektive v preoblikovani, povechani in poglobljeni luchi, kot da bi snop svetlobe padel v samosvojo poetiko skozi izbocheno steklo.

V nasprotju s pravkar omenjenimi literarnimi deli mlajshe generacije je Kocbekova lirika poslanstvo, ki je povezano s stanovitno vizionarno, lahko bi rekli utopichno silo. Sedanost in preteklost nista nikoli sama sebi namen, temvech sta vedno znova povezana s shirshim kontekstom, ki je vidno usmerjen v prihodnost, cheprav je to istochasno tudi poezija nemirne in velikokrat trpke Kocbekove usode, ki pa je noben padec in nobeno zlo ne moreta unichiti in dokonchno pokopati. Kot ptich Feniks zna pesnik vstati tudi iz rushevin, se chudezhno prenoviti in se prikazati pred svetom z novim mladostnim obrazom.

Kocbek ishche resnichno »drugo stran« sveta in zhivljenja. Iz krize, ki jo je povzročila oblastnishko zapovedana zavrnitev njegove novelistichne partizanske zbirke *Strah in pogum*, je ta njegova drzha, ta »kraljevski trenutek« »stoječega na glavi«, zrasla skladno iz njegove zhivljenjske pozicije. To je izzivalna, uporna, vsem deformacijam kljubujocha poezija, v kateri sta hkrati izrazheni pesnikova osebna pozicija in pozicija vesolja, skozi katero pesnik krozhi:

*... vse se zachne vrteti okoli naju,
sonce in mesec in zvezde,
vmes pa glasba iz prazachetka,
dushi jo orkan iz prakonca.*

(Druga stran)

Kocbekove pesmi nenadoma postanejo rotitve in zaklinjanja. Čeprav včasih kazhe, da gre za avtorjeve bizarne sanje (*Sosed na oblaku*), teče iz teh sanj sok resničnosti, kot da so se odprle dolgo časa zatajevane rane in sedaj polzi iz njih, odprtih in bolečih, sok krivic, sok, ki potrjuje absurdnost pesnikove situacije pa tudi družbeno anomalijo, v kateri se je znasel slovenski narod.

Portreti najrazličnejših posebnizhev, blaznezhev, silakov, nevarno razdraženih strategov, s katerimi je Kocbek prepletel svoja pesnisha sporočila, so avtorjeva stalna dialektična soočanja s svetom, a tudi s samim seboj. So psihogrami avtorja samega in njegove navzkrižne usode, ki je tesno povezana z usodo drugih in z usodo lastnega naroda. Pesnik stoji na svojih neizpodbitnih pozicijah, ki mu jih ni mogoče odvzeti:

*Vedno sem bil tak,
kakršni so bili drugi,
zdaj sem tak,
kakor ni nihče,
in vendar sem tak,
kakor vsi drugi.*

(Zagonetna kazen)

(Nadaljevanje prihodnjih)

Glej tudi: *Zapleti v vijugah časa*, I in II (Revija SRP 103-104/2011 in 105-106/2011)

Lev Detela

LITERARNA POPOTOVANJA (XIII)

Berlinske vechsmernosti in navzkrizhja

Tisoč berlinskih pisateljic in pisateljev

V *Kürschnerjevem Nemškem literarnem koledarju* (šestdeseta izdaja kot leksikon urejene tradicionalne publikacije, založba de Gruyter, Berlin – New York 1988) se lahko poučimo, da je tik pred ponovno združitvijo obeh Nemčij v nekdanji politično na dva dela razdeljeni prestolnici zhivela – o groza! – prava armada vechjih in manjših piscev nemških leposlovnih knjig: tristo na zahodu, okrog dvesto trideset na vzhodu. Nekaj let pozneje je v Berlinu, ki je spet postal glavno mesto združene Nemčije, delovalo, po podatkih, kot so objavljeni v izdaji *Kürschnerjevega Nemškega literarnega koledarja* za leti 2004 – 2005 (shtiriinšestdeseta izdaja, založba K. G. Saur, München / Leipzig), skupaj z različnimi prevajalci, okrog devetsto sedemindeset (997) avtoric in avtorjev. Če k tem pristejemo še dvainštirideset avtorjev, ki zhivijo v bližnjem Potsdamu, lahko ugotovimo, da se na berlinskem območju, ki kot sredishche države privlachi literarno in kulturno delujoče od blizu in daleč, gnete nad tisoč pisateljic in pisateljev. Med to mnozhico pishochih, katerih dela še tako prizadevni in za literaturo navdusheni smrtnik za chasa svojega prekratkega zhivljenja ne more objektivno prebrati in presoditi, se nahaja seveda tudi nekaj velikih literarnih imen, npr. Ulrich Plenzdorf, Rolf Hochhuth, Ingo Schulze, Lutz Rathenow, Ingomar von Kieseritzky, Christoph Meckel in drugi. Za literarne ustvarjalce skushajo v Berlinu skrbeti shtevilne kulturne inshtitucije, literarna drushtva, revije in založbe, drzhavne in privatne ustanove, ki med drugim podeljujejo literarne shtipendije in nagrade ter organizirajo tudi mednarodno odmevne prireditve.

V dveh desetletjih po padcu berlinskega zidu sta se seveda Nemčija – in z njo njena prestolnica – zelo spremenili. Vseeno zachutish, ko stojish pod mestnim zgodovinskim simbolom – pod Brandenburshkimi vrati, da nevidni zid še vedno teče skozi srca ljudi in predvsem v vrstah starejshe generacije razdvaja dushe in usode. Tisto, kar je nekoch tvorilo komunistichni Vzhodni Berlin, namrech okrozhja Friedrichshain, Prenzlauer Berg, Pankow, Karlshorst, Köpenick, je še vedno, zlasti v mentalnem smislu, svet zase. Mnogi v nekdanjem komunistichnem sistemu priznani avtorji so se v novi družbeni stvarnosti umaknili v molk ali pa v »muzej spominov na shtiridesetletno obdobje knjizhevnosti Nemshke demokraticne republike«, drugi, kritichni razumniki, disidenti, ki so bili nosilci upora proti ozkotirnemu in ozkosrchnemu vzhodnonemshkemu komunistichnemu rezhimu z gospodarsko korupcijo, s privilegiji funkcionarjev in z zastrashevanjem dejanskih

ali morebitnih kritikov rezhima, se v kontekstu z zahodnim liberalno-potrošniškim delom visoko industrializirane tehnokratsko-kapitalistične Nemčije velikokrat niso znashli in so včasih prehitro utihnili.

O porazhencih z nemškega Vzhoda izvemo veliko iz romana *Aprilska mehanika* (Aprilmechanik) izpod peresa Inga Schramma, ki je izšel nekaj let po padcu zidu pri nekdanj vzhodnoberlinski zalozhbi Volk & Welt. Pisatelj predstavi mlad ljubezenski par. Zhe v nekdanjem komunističnem sistemu se Susanni in Franku ni najbolje godilo, v novi, združeni Nemčiji pa sta prishla z dezhja pod kap. Frank, ki je izgubil delo, pijanchuje v neki vzhodnoberlinski pivnici z ljudmi v podobnem položaju, prijateljica ga zapusti – in katastrofa je zanj vedno blizhe ...

Heterogeni konglomerat usod

Berlin je vsekakor velemesto, ki je zhe zaradi svoje lege med Zahodom in Vzhodom od nekdanj v sredishchu svetovne politike. Po nemškem porazu v drugi svetovni vojni ga je hladna vojna razsekala na dvoje. Danes se ta tri in pol milijonski konglomerat kljub finančni krizi dinamično razvija in pochasi spaja v celoto s shtevilnimi različnostmi. Prav ta heterogenost, ki je za mestne ochete včasih zelo draga, saj morajo podpirati vech podobnih kulturnih inshtitucij, na primer gledalishch, muzejev, galerij, podedovanih iz chasa zahodno-vzhodne razdelitve, je zanimiva za shtevilne umetnike, she posebej tudi za pisatelje, ki jih svojevrstni Berlin privlachi kot magnet.

V nekdanjem starem mestnem sredishchu, ki se je nahajalo v komunističnem vzhodnem predelu, se razteza tako imenovani Muzejski otok (ki je zares obdan z vodo), kjer zlasti Pergamonov muzej privlachi shtevilne obiskovalce od blizu in dalech s tako imenovanim Pergamonovim oltarjem, ki je s prikazi bojev grshkih bogov z velikani pravi biser helenistične umetnosti. V sosednem Starem muzeju je zlasti pomembna obshirna zbirka etrushchanske umetnosti.

V chasu hladne vojne so Zahodni Berlinchani pri chetrti Tiergarten zgradili svoj muzejski protiotok Kulturforum v slogu moderne arhitekture. Tam se nahaja tudi modernistična Hisha kultur sveta, kjer potekajo najrazlicnejše mednarodne prireditve. Posebna znamenitost tega obmochja pa je nova berlinska Glavna zheleznishka postaja iz stekla in zheleza, kamor pripelje na dan nad tisoeh vlakov.

V blizhini nekdanje Hitlerjeve Reichskanzlei (drzhavne pisarne) in podzemskega bunkerja, kjer je porazhjeni diktator 30. aprila 1945 napravil samomor, se na Potsdamskem trgu nahaja Muzej nacionalnosocialističnega terorja. Zloveshchi bunker kot kraj najvechje nemške sramote v celotni zgodovini na zemljevidih ni zaznamovan. Zato pa so Nemci in Berlinchani ponosni na sedanjo novo demokratično dobo in na nemshko združitev s ponovno vzpostavitev Berlina kot glavnega mesta; to je vidno tudi na prenovljenem poslopju parlamenta

oziroma drzavnega zbora Reichstag, ki je bil sicer dokončan leta 1894, a so ga ob koncu prejšnjega stoletja polepšali z veliko stekleno kupolo. V sredishču Berlina je nekoch stal tudi mestni grad, ki pa je bil v v drugi svetovni vojni v bombnem napadu močno poskodovan. Nekdanja komunistična vzhodnonemška vlada ga je dala sredi petdesetih let prejšnjega stoletja porušiti. Namesto gradu so na bregu reke Spree zgradili Palacho republike, ki je bila v komunističnem času reprezentativno kulturno sredishče. Zdaj so tudi to stavbo odstranili. Na njenem mestu naj bi do leta 2017 ponovno zgradili po zgodovinskih načrtih nekdanji stari mestni grad, ki so ga prenovili in povečali v času pruskega kralja Friderika II.

Jugovzhodno od tudi iz literature znanega Alexanderplatz se nahaja ob cerkvi svetega Nikolaja najstarejši del mesta. Tu so se v 13. stoletju pojavile prve hiše, toda preteči so morala she stoletja, da se je iz teh zametkov in shtevilnih vasi rodilo berlinsko mesto, ki je po nastanku mlajshe kot vechina drugih evropskih prestolnic. Pravi vzpon je Berlin dozhivel komaj v času Friderika II. (1740 – 1786), ko je postal pruska prestolnica in politični in duhovni center drzhave.

Jasno je, da nekdanja problematična vzhodnonemška drzhava, ki je Berlin po drugi svetovni vojni kot prva razglasila za svoje glavno mesto, medtem ko se je nemški demokratični Zahod moral zadovoljiti z malim obrenskim Bonnom, ni bila le prisilna delavnica in zasilno oskrbovalishče s pomankljivimi izdelki, temveč je bila tudi zbiralishče posebnih usod, načrtov, zhelja in potreb. O tem poročajo med drugim najboljši teksti nedavno umrle Christe Wolf, zaradi domnevne zavezanosti vzhodnonemškemu rezhimu velikokrat kritizirane avtorice. Marsikatero prikrito in zakrito nejasnost lahko pojasnijo tudi prozna dela Ulricha Plenzdorfa ali Stefana Heyma. Vendar so mnogi od teh pisateljev po odločilnih spremembah po padcu berlinskega zidu v novih pogojih izgubili svoj stari svet, teme in vizije, s katerimi so se lahko identificirali.

V romanu *Napoleonova vojna*, ki je kmalu po zlomu Nemške demokratične republike izshel v nekdanji berlinski založbi nekdanjega vzhodnonemškega rezhima Aufbau Verlag, Stefan Heym očitno ni nashel motiva, ki bi ustrezal njegovim zahtevam. Zgodba o bogatem odvjetniku v Zahodnem Berlinu, sicer nekdanjem beguncu, ki se je iz skromnih razmer povzpel do milijonarja, a je iz dolgočasja postal morilec, po mnenju kritike ni bila vredna peresa nekdanjega poglobljenega opazovalca vzhodnonemških družbenih napak.

S padcem berlinskega zidu je v nekem smislu padel tudi pomen Christe Wolf kot identifikacijske figure nekdanje vzhodnonemške komunistične drzhave. Vsa dolga leta je do njene nedavne smrti potekala na trenutke ostra diskusija o pisateljichini vlogi na meji med prilagajanjem in odporom. Pisateljica je sama priznala, da je »iz patriotskih nagibov« sodelovala z varnostnimi organi rezhima. Morda je Christa Wolf z objavo pisem svoji na smrt bolni prijateljici Brigitti Reimann skushala ob vsem tem opozoriti na svojo dejansko zživljenjsko drzho in filozofijo. Korespondenca med obema pisateljicama iz let 1964 – 1973 je pod

naslovom *Bodi pozdravljena in živi – Prijateljstvo v pismih* izšla prav tako pri zhe omenjeni založbi Aufbau Verlag. Čeprav to dopisovanje razkrije marsikateri detajl iz življenja (pa tudi iz duševnosti) obeh protagonistk, je bil kritik Thomas Rietzschel v dunajskem dnevniku *Die Presse* prepričan, da se Christa Wolf kot običajno v svoji literaturi tudi pri dopisovanju z na smrt bolno prijateljico zateka k humanističnemu stereotipizmu. Njena skrb velja bolni ženski, ne pa političnim dvomom, kritiki družbenih razmer in ideoloških iritacijam Brigitte Reimann. Nastale politične in družbene probleme Christa Wolf zavestno presliši.

Zahodni Berlinčan Sten Nadolny je leta 1983 zaslovel z jasno, a konvencionalno oblikovano snovjo *Odkritje počasnosti*. Zatem je šest let pisal roman *Selim ali dar govora* (izšel pri Münchenski založbi Piper). Tema romana je aktualna, saj so turški priseljenci, ki so prishli v Zahodno Nemčijo s trebuhom za kruhom, danes visokoshtevilčno prisotni povsod po Nemčiji in podarjajo poseben pečat tudi nekaterim berlinskim predelom s svojo množično navzočnostjo, ki je nacionalističnim elementom trn v peti in vodi do različnih diskriminacij. Avtor poroča o Turku Selimu, ki pride leta 1965 v Zahodno Nemčijo. Nauchi se nemškega jezika, odide na morje in se udejstvuje kot športnik. Končno celo osvobodi s heroinom zasvojeno dekle iz rok nekega zvodnika, ki pri tem izgubi življenje. Zato mora v zapor, potem pa ga izzhenejo nazaj v Turchijo. Nadolnyjev tekst vsekakor nachenja aktualne probleme interkulturalnosti in vechjezichnosti.

Kompleks Berlin Zahod – Vzhod

Kompleks Nemčija, Berlin, Zahod-Vzhod vre iz velikanske svetovne kuhinje političnega, družbenega in kulturnega dogajanja po drugi svetovni vojni. Po tezhavah prvega desetletja »združevanja« zachenjajo nemški pisatelji utirati vedno bolj povezovalno pot iz psihološkega shoka narodno razdruževalne poseke, chez katero se je nekoch dvigal zloglasni berlinski zid. Na legendarnih razmejitvenih berlinskih tochkah nekdanje hladne vojne Checkpoint-Charly in Potsdamski trg zdaj bledijo razpoznavni znaki neke tragichne politichne kartografije. Tam, kjer so socialne in politichne razpoke she vedno najbolj očitne in kjer sta alternativnost in subverzivnost zhe dolgo v ospredju, kot v Kreuzbergu na Zahodu ali pa v nekdanjem vzhodnoberlinskem predelu Prenzlauer Berg, so razdvojenost premagali predvsem alternativni umetniki s svojimi povezovalnimi izzivi.

Povsod po Berlinu, ki je po svojem izvoru pravzaprav neurejen konglomerat iz tridesetih dandanes velikanskih vasi, so po zlomu nekdanjega vzhodnonemškega rezhima zachela poganjati kot gobe po dezhju različna socio-kulturna sredishcha

in zbiralishcha, ki pritegujejo predvsem umetnike in mladino. Kulturfabrik (Tovarna kulture), Brotfabrik (v kateri pa vech ne pechejo kruha), Kunstfabrik Köpenick (Umetnishka tovarna Köpenick – a brez lazhnega *Stotnika iz Köpenicka iz* istoimenske satirichne drame Carla Zuckmayerja) so imena nekaterih od teh centrov. Sam sem pred leti nastopil z branjem lastne literature in s predstavitvijo dunajske revije za mednarodno literaturo LOG skupaj z zdaj zhe pokojnim avstrijskim socialnokritichnim avtorjem Helmutom Einsendlejem v tedaj zelo aktivnem kulturnem sredishchu Pfefferwerk (Poprova delavnica), ki se je nahajalo v prvih letih po padcu zidu v zelo zanemarjenem predelu nekdanjega Vzhodnega Berlina v velikanski opushчени pivovarni, propadli zhe za chasa komunistichnega rezhima. Pod anarhistichnimi chrnimi zastavami je v veliki stavbi, kjer je samoiniciativna berlinska kulturnishka skupina s pomocjo komunalnih oblasti nashla prostore za najrazlichnejshe umetnishke in socialne dejavnosti, potekala velika predstavitev avstrijske knjizhevnosti z branji Gustava Ernsta, Aloisa Hotschniga, Sylvie Treudl in drugih.

Po prireditvi v Pfefferwerku smo vecherjali v hishi, v kateri je do svoje smrti v letu 1956 s svojo zhivljenjsko spremljevalko, igralko Heleno Weigel, zhivel pisatelj Bertold Brecht. V Brechtovi hishi na Chausseestrasse sht. 125 je zdaj muzej, v katerega redno zahajajo chastilci velikega nemshkega socialnokritichnega dramatika, pesnika in esejista. Skozi okno pisateljeve delovne sobe lahko vrzhesh pogled na slovito Dorotejino pokopalishche, ki sega tako rekoeh vse do pisateljevega groba. Tu je izraziti oblikovalec dialektichne analitichno-vzgojne drame ter avtor lirike, proze, esejistike in polemichnih spisov nashel zadnje domovalishche v družbi velikih nemshkih pisateljev, likovnih umetnikov, igralcev in filozofov. Pokopalishche je pravi spominski gaj, v katerem se med drugim srechash z grobovi pisateljev Heinricha Manna, Anne Seghers, Johannes Becherja ali komponistov Eislerja in Dessaua. Poleg tega ozhjega, levega Brechtovega umetnishkega kroga pa tu pochivajo she drugi za nemshko in svetovno kulturo odlochilni duhovi, npr. velika filozofa Georg Wilhelm Friedrich Hegel in Johann Gottlieb Fichte.

Stari duhovni Berlin

Ne tako dalech od pokopalishcha, v blizhini Friedrichstrasse v nekdej prav tako vzhodnem delu Berlina (kateremu so tako rekoeh pripadali skoraj vsi najstarejsi deli mesta), se izza drevja v parku zalesketa stari spomenik romantichnega pisatelja Adelberta von Chamissoja, francoskega plemicha in emigranta, ki se je po revoluciji v Franciji, ogrozhajochi zhivljenja njegove družine, udomachil v Berlinu. Danes v shirshih krogih malo znani pisatelj sodi k prvim bilingvalnim evropskim avtorjem. Njegova povest *Petra Schlemihla posebna zgodba* (Peter Schlemihls wundersame Geschichte) o chloveku, ki mu je hudich ugrabil senco (tj.

eksistenco), a mu ni mogel iztrgati dushe, slovi she danes kot posebno pomemben primer nemshke klasicne proze. Chamisso je v Berlinu izdajal periodichno publikacijo *Deutscher Musenalmanach*. Bil je nadarjen pesnik in odlicen stilist, a tudi priznan naravoslovec z nekaterimi odlochilnimi raziskavami o razvoju vrst – in to pred Darwinom! Stari berlinski botanichni vrt je vzorno preoblikoval na novih temeljih. V letih 1815 – 1818 je na raziskovalnem potovanju objadral svet. Zdaj v spomin na Chamissojevo bikulturnost in dvojezichnost (pesnil je tudi v francoshchini) podelujeta Bavarska akademija lepih umetnosti v Münchnu in ustanova Roberta Boscha avtorjem tujih narodov, ki pishejo v nemshkem jeziku, Chamissojeve literarne nagrade. Prejelo jih je tudi vech avtorjev iz Nemchije, ki pishejo v nemshkem jeziku, a so po izvoru iz Turchije.

»Duhovni Berlin« je v primeri z nekaterimi drugimi velikimi evropskimi metropolami vseeno razmeroma mlad. Pozneje slovito univerzo je Wilhelm von Humboldt ustanovil shele na zacetku 19. stoletja. Medtem ko se je Berlin postopoma razrastle v velemesto, ki v preseku meri tudi nad sedemdeset kilometrov, z razvito industrijo, trgovino, drzhavno administracijo in reprezentativno kulturo, je le v dveh obdobjih zares zacvetela tudi literatura. Prvih v chasu razsvetljenstva in romantike, ko se je z liberalnimi reformami mochno uveljavilo tudi zhidovstvo, drugih pa v zadnjem desetletju pred zacetkom nacionalnosocialistichne strahovlade leta 1933.

V prvi periodi so delovali Heinrich Heine, Adelbert von Chamisso, E. T. A. Hoffmann in Heinrich von Kleist, toda z izjemo Chamissoja jih je zhivljenjska pot vedno znova vodila v druge kraje. Kleist, ki se je rodil v Frankfurtu ob Odri, kjer je v nekdanji garnizonski sholi imeniten pisatelj muzej, je v Berlinu izdajal knjizhevno revijo *Phöbus*. Pred dvesto leti, 21. novembra 1811, se je ta avtor imenitne, tudi v slovenshchino prevedene klasicne novele o uporniku *Michaelu Koblbaasu*, s katero je posredno vplival na Cankarjevega *Hlapca Jerneja*, na pokopalishchu v danashnjem berlinskem predelu Wannsee v tezhki psihichni depresiji ustrelil skupaj s prijateljico Henrietto Vogel.

Drugi literarni »Berlinchan«, E. T. A. Hoffmann, slovi kot klasicni nemshki romantik bolj v Franciji kot v lastni domovini. Zaslovel je z grotesknim fantastichnim romanom *Hudichevi napoji*, z grozljivo zgodbo *Falunski rudniki* ter z imenitnimi pravljicami in pripovedkami. V Berlinu je znan predvsem kot prijatelj dobre vinske kapljice, ki jo je najvechkokrat chastil v she danes obstojechi gostilni Lutter in Wegener v Francoski ulici, vendar je prav tako kot oficir Kleist dalj chasa zhivel v nekdanjem glavnem mestu Prusije Königsbergu, ki je danes Kaliningrad, prestolnica ruske enklave Kaliningrajska óblast. Mudil pa se je tudi v Leipzigu in Dresdenu, ki je kot sashka politichna in kulturna prestolnica vedno znova zasenchil »vojashki« prusko-brandenburshki Berlin.

Na prelomu v 20. stoletje, ko je Berlin postal glavno mesto nemshkega cesarstva, sta poleg drugih v njem delovala Theodor Fontane (avtor proznih družinskih kronik *Elffä Briest*, *Stechlin*) ter dramatik in nobelovec za leto 1912 Gerhard

Hauptmann. Na pragu v novo visoko razvito industrijsko dobo pa so v glavnem mestu Nemčije poleg zhe omenjenega Brechta ustvarjali she Alfred Döblin (avtor modernega romana *Berlin Alexanderplatz* iz leta 1929 o kriminalnem prestopniku v kakofoničnem zhivljenju sredi dinamičnega tehnično-industrijskega novega chasa), pripovednik Arnold Zweig, prozaist Kurt Tucholsky, protifashistični publicist in leta 1936 dobitnik Nobelove mirovne nagrade Carl von Ossietzky, ekspresivni pesnik Gottfried Benn, leta 1966 z Nobelovo nagrado odlikovana pesnica zhidovskega rodu Nelly Sachs, lahkotnejši pesnik Joachim Ringelnatz, zaradi mladinskih romanov priljubljeni Erich Kästner ter Hans Fallada (avtor uspešne berlinske zgodbe *Mali mozǎb – Kaj zǎdaj?*). Celo Franz Kafka je leta 1923 tik pred smrtjo v Klosterneuburgu pri Dunaju iskal pomiritev in srečo v Berlinu. Veliko obetajochi ekspresionistični pesnik Georg Heym, nekakshen nemshki Georg Trakl, je she mlad zhe leta 1912 utonil pri drsanju na ledu v berlinski reki Havel.

Slovanske korenine nemshke prestolnice

Na Lindenstrasse pred Brandenburshkimi vrati konec junija chudovito dishe lipe. Celotni Berlin, ki se razteza skozi zelenje ob bregovih rek Spree in Havel, dishi po tem drevesu zhivljenja. Je to znameniti berlinski zrak, kot ga opeva znana pesem? Nekaj slovanskega se bliska iz polteme preteklosti. Teltow, Barnim, Pankow, Treptow, Köpenick so bili konec 6. stoletja znana slovanska naselja. Slovani v danashnji ozhji Nemchiji so postopoma izginili v tujejezičnem morju, o tem pricha tudi Jurchicheva in Levstikova narodnoobrambna zhaloigra *Tugomer*. Toda ali res popolnoma?

Ne tako dalech od Berlina, okrog Cotbusa v Brandenburgu in pri Bautznu (Budýshin) pri Dresdenu, zhivijo luzhishki Sorbi z lastno in razvejano literarno ustvarjalnostjo. Sorbi, ki so bili v Nemshki demokratični republiki priznani kot narodna manjshina, imajo v dolochni meri tudi v zdruzheni Nemchiji zashchitene pravice avtohtone narodnosti. Po ulicah Bautzna se vechkrat zaslishi sorbska beseda. Okrog deset odstotkov prebivalstva tega okrozhnega mesta je sorbskega rodu. Leta 1981 je leipzishka zalozhba Philipp Reclam izdala obshirno dvojezično antologijo sorbske knjizhevnosti skozi stoletja (od protestantizma do druge polovice 20. stoletja). Nekateri avtorji te antologijske *Serbske chitanke*, na primer Jurij Brezan, so znani tudi na Slovenskem. Mnoge tarejo iste skrbi kot njihove nemshke sodrzhavljane: brezposelnost, strah zaradi finančne krize, sprememba političnega in socialnega polozhaja, onesnazhenje okolja. Pesnik Kito Lorenc je skushal biti svoje dni v pesnitvi *Struga* (zalozhba Domowina, Bautzen) she zanosen. Pisatelj Jurij Koch je do razvoja v svoji mali domovini kritichen. Pesnik in rehiser Benedikt Dyrlich pa je zhelel spremeniti razmere. Odshel je v politiko.

Od Berlina le za skok oddaljeni Potsdam, ki je bil nekdanja rezidenca pruskih volilnih knezov in pozneje kraljev, je konec prejšnjega stoletja slavil tisočletnico nastanka. Razvil se je iz prvotnega slovanskega naselja, ki se je imenovalo Potstupimi. Friderik II. Veliki je mesto spremenil v bleshecho rezidenčno prestolnico. Znachajsko neprijetni monarh, ki pa je znal biti tudi liberalen in ki je k sebi na dvor celo povabil filozofa Voltaira, je pokopan v parku znamenitega barochnega gradu Sanssouci, ki ga je dal sam zgraditi.

Na vecher postane velika, z vodnimi zhilami in bujnim zelenjem preprezhena pokrajina med Berlinom in Potsdamom tiha in otozhna. Blizhnji Berlin tedaj zazhari v tisocherih luceh. Velemesto nikoli ne spi. Dramska in operna gledalishcha, plesishcha in zabavishcha, bari, restavracije in ljudske pivnice vabijo gosta, da podaljsa dan v dolgo noh. Berlinski lokali verjetno nikoli ne zaprejo svojih gostoljubnih vrat.

Glej tudi: LITERARNA POPOTOVANJA I – LIZBONA (SRP 83-84/2008); II – MALLORCA (SRP 85-86/2008); III – FIRENCE (SRP 87-88/2008); IV – PRAGA (SRP 89-90/2009); V – RIM (SRP 91-92/2009); VI – BENETKE (SRP 93-94/2009); VII – BARCELONA (SRP 95-96/2010); VIII – RODOS (SRP 97-98/2010); IX – PARIZ (SRP 99-100/2010); X – MALTA (SRP 101-102/2011); XI – BRATISLAVA (SRP 103-104/2011); XII – BUDIMPESHITA (SRP 105-106/2011).

Damir Globochnik

NENAVADNA SOOCHENJA MED PODOBAMI

Urosh Weinberger je za svoj osrednji podobotvorni princip izbral sestavljanje slikarskih kompozicij iz različnih motivov, dogodkov, prizorov, chasovnih zaporedij in okolij; to nas od daleh spominja na kolazhno tehniko in filmsko montazho. Na sledove teh dveh postopkov opozarja tudi dvo- ali tridelna zasnova slikovnega polja. Slikar se zaveda, da kopichenje ali zhe zgolj hitro sosledje podob nujno privede do iznichenja posamezne podobe oziroma sporochila, ki ga vsebuje. Neka vizualna informacija namrech zhivi samo toliko chasa, dokler obstaja zanimanje zanjo. Vsaka nova vizualna senzacija odrine vstran predhodno, s tem pa otopi tudi nasha dojemljivost za perecha družbena dogajanja in tragiczne dogodke, ki nam jih posredujejo mnozhichni mediji; prav iz teh Urosh Weinberger chrpa motivne spodbude. Slika ima seveda drugachne zakonitosti kot javni, globalizirani, komercialni mediji: chasopisi, televizijska slika ali svetovno medmrezhje. Vizualne informacije na slikarskih podobah so zamrznjene, zato si jih lahko ogledujemo dalj chasa, s poglobljanjem v njihovo pripovedno in formalno strukturo.

Zaradi povezovanja raznorodnih sestavin, ki so lahko celo izvzete iz prvotnega konteksta ali iz različnih chasovnih obdobij, je realnost na kompozicijah Urosha Weinbergerja destabilizirana. Slikarju je uspelo porushiti gotovost nashe zaznave. Hkrati nas zheli spodbuditi k interpretiranju in iskanju pomenske podstati, sporochila prikazanega, k zastavljanju temeljnih vprashanj, na primer o sofisticiranem tehnoloshkem razvoju, nasilju, chloveshkem dostojanstvu, nasprotju med obchutenjem naravnega in umetnega okolja, o ekoloshki problematiki in drugih angazhiranih temah. Cheprav je pri odbiranju motivnih fragmentov in pri spletanju le-teh v novo celoto pogosto ironichen, se je Weinberger opredelil za angazhiran odnos do stvarnosti. Slika, slikanje, slikarstvo v njegovem primeru ostajajo legitimni nosilci sodobnega likovnega izraza.

Urosh Weinberger: *»Slike so, v likovno-filozofskem smislu, predstavljene v obliki velikih likovnih podob, ki imitirajo strategije medijskih hish, torej: aktualnost, dinamicnost, estetiko in zaigrano prizadetost. In to tako, da trgajo podobe – informacije iz njihovega prvotnega konteksta, rezhirajo dogodke in ustvarjajo privlachen likovni svet, ki skriva neznano grozbnjo. Che je boj med vizualnimi informacijami v medijih namenjen drzhati gledalca pred ekranom, naredijo te slike sbe nekaj drugega. Zaradi nenavadnih soochenj med podobami na njih, primorajo gledalca, da se aktivno soudelezhuje in z lastnimi interpretacijami dopolnjuje in preoblikuje njihovo vsebino.«* (ob razstavi *Info vs. Info*, Galerija Equarna, Ljubljana, februar-marec 2011)

Figuralne kompozicije Urosha Weinbergerja zaradi sobivanja tipičnih, emblematskih, vsakdanjih in drugih motivov morda učinkujejo nepredvidljivo, absurdno, irealno in fantazijsko, vendar se v njih srečujemo s skrbno urejenim slikovnim poljem. Weinberger izbrane motivne komponente spretno prepleta z likovnimi elementi. V prid kompozicijske zgoščenosti se pogosto odloči za modifikacijo posameznih sestavin motivov. Likovna manipulacija z motivi zajema tudi preoblikovanje barvne podobe, ki jo podkrepí igriva, energijsko nabita, včasih abstraktno učinkujoča struktura okolja, v katerem se vrstijo upodobljene osebe in predmeti. Temeljni nosilec vizualnih vsebin je risba s chopichem in z oljnimi barvami; to ponekod spominja na grafični odtis. Vendar risarsko tkivo vselej prekrijejo intenzivirane barve, ki jih slikar nanasha v plasteh različne debeline in jakosti. Barve podkrepijo izrazni naboj kompozicij. Pogosta je rumena barva, ki ponazarja učinek zharenja ekranske slike.

Urosh Weinberger

LIKOVNA DELA /SLIKE/

- 1 Technopolis, 2009, olje na platnu, 150 x 191 cm
- 2 Minister za zdravje opozarja, 2010, olje na platnu, 191 x 301 cm
- 3 Rise-Advance-Genus, 2009, olje na platnu, 190,5 x 181,5 cm
- 4 BTC, 2009, olje na platnu, 191 x 301 cm
- 5 Chlovek z neverjetno avro, 2009, olje na platnu, 191 x 301 cm
- 6 Silicon Boy, 2009, olje na platnu, 191 x 301 cm
- 7 Silicon, 2009, olje na platnu, 190 x 320 cm
- 8 Pa srečno v pamtiveku, 2011, olje na platnu, 191 x 343 cm

Naslovnica

- 9 Acid Rain, 2011, olje na platnu, 151 x 191 cm

Fotografije del: Borut Peterlin, Damjan Kocjanchich in Urosh Weinberger

Urosh Weinberger je bil rojen leta 1975. Do leta 2003 je študiral slikarstvo na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani; prav tam je leta 2005 konchal tudi podiplomski študij slikarstva. Leta 2001 je prejel študentsko Preshernovo nagrado. Iste leta je prejel tudi prvo nagrado na natečaju za portret Ite Rine (natečaj sta organizirala Slovenska kinoteka in Občina Divacha). Leta 2002 se je izpopolnjeval na Akademiji za likovno umetnost v Sofiji, Bolgarija. Leta 2004 je prejel grand prix Mestne občine Ptuj na 2. mednarodnem ex-temporu Ptuj. Leta 2009 se je izpopolnjeval v kulturni rezidenci Ministrstva za kulturo RS v Berlinu, Nemčija. Leta 2011 je bil nagrajenec bienalne razstave *Pogled na likovno umetnost Slovenije 6: Jaž tukaj, zdaj*. Je predsednik umetnisknega sveta Drushtva likovnih umetnikov Dolenjske. Zhivi in ustvarja kot samostojni kulturni ustvarjalec v Ljubljani in Novem mestu.

Izbor razstav: 2004 – *Pogled 3: Popolnoma moje*, Lamutov likovni salon, Galerija Bozhidar Jakac, Kostanjevica na Krki, 2005 – *2m*, Galerija Miklova hisha, Ribnica, 2006 – *Transsubstanciacije I*, Galerija Simulaker, Novo mesto, 2008 – *Premiera 17*, Galerija sodobne umetnosti, Celje, 2009 – *Human Error*, Galerija Schwarz, Ljubljana, 2010 – *Control-Delete*, Mestna galerija Piran, Obalne galerije Piran, *FIFA Fine Art 2010*, Johannesburg, JAR, *Zeit fühlen – Zeit leben*, Künstlerhaus Graz, Universalmuseum Joanneum, Avstrija, 2011 – *Figuralno, figurativno, figurabilno*, Razstavishche Monfort, Obalne galerije Piran, *Info vs. Info*, Galerija EQURNA, Ljubljana, *Pogled 6 – Slovenija: Jaž, tukaj, zdaj* (Lamutov likovni salon, Galerija Murska Sobota, Galerija sodobne umetnosti Celje, Galerija Velenje, Gorenjski muzej Kranj, Koroshka galerija likovnih umetnosti, Mestna galerija Nova Gorica, Obalne galerije Piran, Umetnostna galerija Maribor), *Slike*, Galerija A + A, Benetke, Italija.

Damir Globočnik

SATIRICHNI LIST SHKRAT' (1903–1906)

Shkrat je v letih 1903 do 1906 izhajal v Trstu. Tiskala in izdajala ga je tiskarna Edinost. Glavni urednik lista je bil Ludvik Gerzhina. Sedež uprave *Shkrata* je bil v Narodnem domu (Ulica Giorgio Galatti sht. 18). Celoletna naročnina *Shkrata* je znashala 6 kron, polletna 3 krone in za četrt leta 1,50 krone. Posamezne shtevilke so bile na voljo po 10 stotink (5 novchichev). *Shkrat* je veljal za »najcenejši slovenski humoristični list in – tednik« (»'Shkrat' v letu 1906«, *Edinost*, 1906, sht. 6).

Politichni chasnik trzhashkih Slovencev *Edinost* je redno objavljaj reklamne notice za satirichni list. »Z novim letom prične izhajati v tiskarni 'Edinosti' humoristično-satirichni list 'Shkrat'. 'Shkrat' bo popolnoma neodvisen, stal bo na narodni podlagi, sbibal nasbe narodne sovražnike, a tudi narodne grebe vseh slovenskih strank. Izhajal bo vsako soboto. Rokopise iz vseh slovenskih pokrajin pošiljati je na naslov: Uredništvo 'Shkrata' Trst, tiskarna 'Edinost'. V sprejemajo se tudi originalne slike.« (*Edinost*, 1902, sht. 277)

Shkrat je bil naprodaj v naslednjih tobakarnah (prodajalnah tobaka in tobachnih izdelkov) v Trstu: Raunacher (ulica Poste nuove, zraven tiskarne Edinost), Stanich Shtefan (ulica Molin piccolo), Lavrenchich Mihael (trg pred vojashnico), Martini (ul. Belvedere sht. 21), Majcen (ul. Miramare sht. 1, blizu kolodvora), Kersten Ivanka (ul. Stadion sht. 1), Pipan Emilija (ul. Ponte della Fabbra, blizu lesnega trga), Babnich Shtefan (ul. Sette Fontane 12), Kratznik Anton (ul. del Rivo 30), Bruni Edvard (Piazzetta S. Lucia), Africh Mate (Campo Marzo 2), v tobakarni v Narodnem domu v Barkovljah, v tobakarnah Andrej Shancin-Drejach v Shkednju, Skapin & Pirich pri Sv. Ivanu, Antonija Kramar pri cerkvi v Rojanah, Podboj Benjamin v Boshketu, v tobakarni na kolodvoru sv. Andreja in tobakarni Josip Danev na Opchinah (po: »Jutri v soboto ...«, *Edinost*, 1903, sht. 6). Na voljo je bil tudi v Gorici in drugih slovenskih krajih.

Shkrat je imel različna naslovna zaglavja. V letu 1903 je bil za velikimi chrkami imena lista narisan zid, pred katerim so omagali Nmec, Italijan in drugi slovenski sovražniki. Na enem od zaglavij shkrat »s budomushnim izrazom na obrazu, bezbi se zbakljem na hrbtu, v katerega je pobasal nasbe narodne nasprotnike«. Na naslovnem zaglavju iz leta 1906 je droben shkratek igral na pishchalko. Posamezne shtevilke *Shkrata* so bile natisnjene v različnih barvah.

Danes povsem pozabljeni satirichni list *Shkrat* je bil do leta 1905 (tedaj je poleg *Jezha* zachela izhajati tudi *Osa*) »jedini slovenski humoristično-satirichni tednik, ki prinasha izključno originalne slike« (»Shkrata«, *Gorenjec*, 1904, sht. 3). – »Sploh je, kar se tiche originalnih slik, 'Shkrat' dalech nadkerilil vse dosedanje slov. humoristične liste in zaslužuje najshiršo podporo od strani slovenskega obchinstva.« (*Edinost*, 1903, sht. 201)

Opremljen je bil z modernimi, delno secesijsko občutenimi karikaturami in drugimi risbami. Zaradi karikatur je uredništvo *Shkerata* nabavilo boljši in močnejši papir. Njihova avtorja sta bila najmanj dva. Prvi je sodeloval s *Shkeratom* od zacetka izhajanja, drugi je risal karikature (*»priznana markantne in karakteristične slike«*) od 36. sht. iz leta 1905 dalje. Med prvimi risbami novega likovnega sodelavca je bila *»krasna, mojstrsko izdelana slika«* *»Presheren v nebesih«* (*Edinost*, 1905, sht. 250). Identiteto obeh avtorjev bo najbrž težko razvozlati. Zanimivo je, da je *Shkerat* imel poleg glavnega urednika tudi posebnega likovnega urednika (*»urednika za ilustracije«*). Poudariti velja, da je *Shkerat* izhajal v edinem velemestu na slovenskem ozemlju – v Trstu, kjer je bila karikatura (v nemških in italijanskih satiricnih listih) na mnogo višjem nivoju, kot je to veljalo za Ljubljano.

Shkerat se je posvechal politični satiri. Redna rubrika satiricnega lista je bila *Shkeratova kronika* s pregledom tedenskih dogodkov, *»ki je pisana svežim in zdravim humorjem«* (*Edinost*, 1906, sht. 159). Kronika je bila tudi ilustrirana.

Ohranjene oziroma dostopne shtevilke *Shkerata** prichajo, da je namenjal pozornost zlasti politični karikaturi, s katero je komentiral tako domače kot zunanjepolitичne dogodke. Vrsta karikatur se je lotila rusko-japonske vojne na Daljnem vzhodu (japonsko zavzetje Port Arthurja), ki se je vnela v letih 1904/1905 in končala s hudim vojashkim porazom carske Rusije. *Shkerat* je med drugim objavil vech karikatur o tedaj aktualni volilni reformi in karikature političnih dogodkov v Trstu, na Hrvashkem in v Rusiji. Veliko pozornost je namenil vprashanju slovenske pravne fakultete v Trstu, avstrijsko-italijanskim odnosom in avstrijski notranji politiki. Na karikaturah pogosto nastopajo avstrijska ministrska predsednika Körber in Gautsch, madzharski grof Tisza in nemshki cesar Viljem II.

Opozoriti velja tudi na antisemitske tendence na karikaturah in v pisanih prispevkih v *Shkeratu*. Karikaturu *»Prva seja mestnega sveta trzhashkega«* (1906, sht. 14) je *Shkerat* opisal z naslednjimi besedami: *»Volitve so mati, ki je porodila svojega otroka. Produkt trzhashkih obchinskih volitev je trzhashki mestni svet. Dete je stopilo v zbirjenje in predstavil je je svetu Engen Morpurgo. Kdor hoche vedeti, kakega pokoljenja je ta kum nashlega mestnega sveta, naj le pogleda ilustracijo na drugem mestu tega lista, kejer mu bo tudi jasno, da bomo v Trstu tudi nadalje plavali – v zhidovskih vodah. Dobro je, da je vsaj okolica volila shestero mozgh, ki bodo dajali nashemu mestnemu parlamentu nekaj – krschanskega kolorita.«*

Leta 1903 je drzhavno pravdnishtvo odredilo zaplembo *Shkerata* zaradi karikature *»Le, le!«* na naslovnici, ki se je nanashala na ricmanjsko cerkveno vprashanje (*Edinost*, 1903, sht. 77). Zato je bila pripravljena druga izdaja zadevne shtevilke. Istega leta je bil *Shkerat* zaplenjen zaradi prispevka *»Politika na Kitajskem«* (*Edinost*, 1903, sht. 121).

* Shtirje letniki *Skrata* najbrž v celoti niso več ohranjeni. Posamezne sštevilke hranijo Gorishka knjižnica Franceta Bevka v Novi Gorici (27 sštevilok), Knjižnica Srečka Vilharja v Kopru (12 sštevilok), Narodna in študijska knjižnica v Trstu (5 sštevilok) ter Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (14 sštevilok). (Op. avt.)

Ivo Antich

»TUJEC« MED PIONIRJI STRIPA

Jozhe Beranek je med pionirji slovenskega stripa iz časa pred in med drugo svetovno vojno tako po »nenavadnosti« imena in »neznanosti« usodi kot tudi po »slikanishki« določenosti svojega stripskega opusa vzporednik s Konchi Ahachich (gl. SRP 105-106); oba sta v glavnem objavljala v katoliško-političnih publikacijah, leta 1945 pa sta oba »izginila«. Beranek (chesh. izv. Beránek) je bil rojen 22. 6. 1913 v vasi Pisková Lhota (Poděbrady) na Cheshkem; družina vojashkega godbenika se je leta 1922 preselila v Ljubljano, kjer je Jozhe konchal meshchansko in srednjo tehnično sholo, s shtipendijo odshel v Prago na visoko sholo za umetnost, se po enem letu vrnil (zaradi smrti matere), bil tehnični risar v tovarni Saturnus, se porochil (1940), od 1941 pogodbeni risar dnevnika *Slovenec*, od avgusta 1944 do maja 1945 v propagandnem oddelku domobranstva (njegov »protipol« iz predvojnega *Jutra* Nikolaj Pirnat v propagandnem oddelku partizanskega GSh). Maja 1945 se ni umaknil z domobranci, bil je aretiran (vmes menda izpushchen), nato ubit (prichevanja sojetnikov).

Beranek je ilustriral shtevilne knjige, s slikovitimi naslovnici je dal opazen lasten pečat knjigam medvojne *Slovencheve knjižhnice*, kot risar chasopisnih »stripskih slikanic« (stripi brez oblachkov, tiskani tekst pod slikami) je največ sodeloval s pisateljem Jozhetom Tomazhichem (po izhajanju vechinoma v navpichnih stolpcih v popoldnevniku *Slovenski dom* so she med vojno v knjizhni obliki izshle npr. *Drvarka Marija*, *Mrtvo srce*, *Charomichina hchi*, *Oglarjev sin*; po 1990 vech ponatisov). Najpomembnejsha Beranekova stvaritev je risarski prispevek k priredbi Sienkiewiczzevega romana *Quo vadis* (besedilo priredil Edvard Traven): v nadaljevanjih po dve sliki, *Slovenski dom* od 21. 9. 1942 do 10. 6. 1943, nato v knjizhni izdaji (1943; broshirano, polplatno in vezano luksuzno); v 420 slikah je uchingovito predstavil Neronov Rim z obsezhnim in celovitim zamahom nespornega talenta, ki ga dolocha predvsem virtuožno dinamicna (»filmska«) kompozicija in perspektiva z izrabo svetlobe in sence ter deloma rastra, nekoliko manj trden je glede anatomije (zlasti obchasne okornosti pri karakterizaciji likov z obrazno mimiko). Vzeto v celoti, je Beranekov *Quo vadis* vsekakor eden temeljnih datumov slovenskega stripa, tudi zaradi posebne oblike: tiskani tekstualni segmenti so ob slikah izmenichno levo-desno znotraj skupnega okvira (podobno she nekaj stripov po vojni; npr. Shlegl, Herman, Vidic). Podnaslov »roman v slikah« anticipira danashnji grafichni striproman (comics novel). V *Uvodni opombi* h knjizhni izdaji nepodpisani pisec poudarja, da gre za pionirsko domache delo: »To je nova zvrst knjizhevnosti, ki so jo rodili najnovejsi chasi.« – Pendant tega *Quo vadisa* je knjizhno izdana stripska slikanica *Ivanhoe* (1944); priredba domachega pisca (France Ks. Zhar; tekst pod risbami), ilustracije tujega risarja (na svojo zahtevo anonimno).

Jozhe Beranek

QUO VADIS

/iz stripa/

Slovenski dom, Ljubljana, 21.9.1942

Ivo Antich

JANEZ & JOVAN

/strip – karikatura/

Aleksander Cepush

BATERIJE BREZCHASJA

2004

Samski dom na Hudinji
Prijateljeva 16A
vsak dan me obishchesh med malico
slabe pol ure naslade

Temnorjava prevleka na modrocu
prazen apartma z modrim tapisonom
kovček z oblekami in perilom
soba 406 v chetrttem nadstropju

Sonce sije skozi zavese
vsak dan med 9:00 in 9:30
tvoje vroče telo na temnorjavi barvi
bitka s chasom je bitka za meso

Natanko to in natanko tam
natanko ti in na debelo tisto
in 16A in 406 in samski dom
in Hudinja in grobishche in nivea

In marilinmonrojevsko pobarvana griva
in mala zhenska postava na vseh shtirih
in vonj po svezhe prepleskanih stenah
in vonj po kemichno ochishchenem tapisonu

In odvisnost in ljubezen in strast
in neskonchno pozhelenje in norost
in podivjanost vseh mojih chutov
2004

In vonj po antikvarnih knjigah
in vonj po razgretih okenskih okvirih
in prechudovito evino jabolko
in nek zmeshan lipicanec brez meja

ALKOHOL

Resheval si nashe probleme
sramezhljivosti si trgal spono
vlil si nam samozavest v plahost
razdelil si nam krila da smo sanjarili

Dal si nam moč in pogum za danes
dal si nam nesposobnost in obup za jutri
vlival si nam danashnje zhivljenje hkrati pa
za hrptom drzhal mrtvashke fige jutrishnje smrti

Pobil si vse moje kolege in prijatelje
eni pa so se pokonchali kar sami v tvoji družbi
kot je samo tebi lastno kazhesh lepo masko
a za njo se skriva razpadajoča lobanja in se rezhi

Z leti si me uklenil in me na verigi vodil naokrog
alkoholizem me je dodobra nashtudiral in jaz njega
rezhal si se mi iz tisočerih slik bivshega in bodochege
delirija 1 in delirija 2 in she bi se mi posmehoval
che te ne bi brcnil v rit in vzel zhivljenje v svoje roke

BONBONIERA DAVCHNE OLAJSHAVE

Strup polzi skozi omaro nevestinega osramja
skushal bo brenkati na mrezhaste nogavice nekoch
dokler mu ne bo uspelo prodreti skorajda do srzhi
malega balkonchka z razgledom na ovdovele vrtnice

Ogromne ritnice zakrivajo panoramo spalnice
mali shchurki se razbezhe takoj ko nevesta prizhge luch
bosanski delavec vrzhe kramp v televizor in prdne
nevesta si potegne gate gor in pri tem zadene mopsa

Mops se zrushi skozi oddaljen odsev trikratnega prvaka
stolp iz praznih mobi kartic se ne porushi kar tako
prizma ogljikovodikovih substanc nam dushi dete v zibeli
pishchal me boli ker me je kondukter lopnil s kumaro

BATERIJA BREZCHASJA

Brezveze troshish denar
interaktivna koda bo rjasta
razstrelila bo vesolje pik pok
tvoj otrok te bo brcnil in rekel papa

Brezveze si postal zhupan
papezh ne bo tega odobral
in gnili zhupnik se igra z nuno
naplahtal jo je da je to njena pot
pot v pekel in vice skozi odprte shlice

Brezveze raketirash svojo staro kuharico
ki bi lahko naredila she kakshen satarash
a ti se ne dash in hochesh dve mladi
ki opletata z dojkami pochez in podolgem
ko bosh bral masho in pel tisto nasho
in shlukal chrno mashno vino kot vrlino

SIGFRIED BALALAJKA

Napojen z vodko se je smukal po ulici
hreshchavo prepeval stare napeve ob balalajki
se tu pa tam zvrnil med smeti in crknjene golobe
ki jih je kdaj pa kdaj zabarantal za devishke otrobe

Smrt mu je pomenila vech kot zgolj pest bombonov
stari uglashevalec klavirjev ima parkinsonovo medaljo
Hoffman nosi plenichke a she vedno gleda povrtnine
Margareta je pozabila svojega mojstra med sochivjem

Renata prodaja ljubezen pod lesenim viaduktom
lahko kupish domala vse che se ti vse nekoch ne upre
kadar se ne brije je podobna stari sovi brez haube
in napotnica za avtomehanika je zhe delno zastarala

TOPLOMER IN BOJLER

Stara pajdasha lesena flasha jezsheshmarija ohoho
cela kalvarija zmajeva finta gospa Bovaryjeva smrchi
lestev je tik na tem na pade in jaz bom omahnil
omahnil v globel v juzhnjashki fotel deklice s koso

Motorni choln divja po Voglajni in strashi mrtve ribe
ki so svoje srebrne trebushchke obrnile proti nebesom
smrad bo dosegel tudi center mesta kjer se peche presta
za zhupanovega brata debelolichnega ki ga daje prostata

Medijska hisha pere ugled nekoga ki ni svet ker je smet
skusha oprati umazanca za katerega vsi vemo da to je
in da je kanalizacija superchisti pretok v primerjavi z njim
in da je smrad superdishechi opoj napram njemu ki je ak

Matej Krajnc

ZAJTRK NA PRISTAVI BLIZU DIKANJKE

Zajtrk na pristavi blizu Dikanjke,
kava iz divjih tisinih iglic,
oblak nad posestjo se usekne v svezh robec,
ko se oglasi, je kot Benjamino Gigli.
Hisha je stara in razdejana,
tod mimo se zhe dolgo ni nihche pripeljal po smeti;
kdo ve, kaj bi rekli sosedje,
a beseda je konj in vsaka od njih v boljshih gostilnah sedi ...

Midva pa vstajava pozno,
to se naju ne tiche.
Spijeva svoj kakav,
pokopljeva svoje mrliche.
Spijeva svoj kakav,
pokopljeva svoje mrliche.

Stare gospe pozablajo rozhne vence na avtobusih,
njihova temna krila so preshiroka
za zajtrke na pristavi blizu Dikanjke,
kjer potok vsako jutro naplavi otroka
s klavirskimi tipkami namesto rok,
z ochmi iz flavt in klarinetov,
s talentom za pisanje kratkih zgodb,
a ko zajtrka zmanjka, morajo spet na dieto ...

Midva pa vstajava pozno,
to se naju ne tiche.
Spijeva svoj kakav,
pokopljeva svoje mrliche.
Spijeva svoj kakav,
pokopljeva svoje mrliche.

Ivo Antich

EPIGRAMIZMI

SLOVENIZMI

POLETJE 2011

Julij, tudi mali srpan,
v enajstem letu je končan.
Zachenja se veliki brat,
mrzel kot pasji »zimski« dan.

KRITERIJ K RITI

Kdo so nashi, kdo so vashi?
Kriterij ni besedovanje
niti pomembno dejanje,
temveč le ritje v skupni kashi.

CANKARJANSKA POJMA

Nebesa pod Triglavom,
dolina shentflorjanska –
med obema pojmomoma
razlika cankarjanska.

PRESHERNO PREKERNO

Tajkunicem se zdi
primerno presherno,
da je vse okrog njih
(razen njih) – prekerno.

TAJKOPATRIOT

Postavil se je
na lastne noge:
izpolnil je vse
tuje naloge.

SOCIALNA DRZHAVA

Kdor v drzhavno kaso
z delom plachuje,
zajedalsko maso
za nich vzdrzhuje.

REJ (RAJ) POD LIPO

»Odhod« z divjega Balkana,
»prihod« na Divji zahod –
le v krozhnem risu prerod,
pirueta, v tla vkovana.

OSVO-OS(A)MO

Ochetje – osvoboditelji,
sinovi – osamosvojitelji,
vnuki so se le osmolili
kot jugovzhodni osmolitelji.

MED PLANKAMI IN PLOTOVI

(plot – angl. zarota; plank – deska)

Eni so zaplankarji,
drugi so zaplotniki;
oboji pa so zankarji,
drug drugemu zarotniki.

TEMIDIN REKTUM

Rectum po latinsko
pomeni pravo, pravica.
Vchasih ritno svinjsko
zadishi slepa Justica.

PAST ZA PTICHE

Mnogi so z mnenjem prezheti,
da se jih preteklost ne tiche;
trudijo se pach prezreti,
da jih drzhi kot past za ptiche.

MED JADRANKO IN ANGELO
(med Jadranom in Alpami)

Ni lahko biti paroh za s(e)lo:
za tolazhbo v splošni katastrofi
objemati miss odcvetelo
z igro kot holivudski profi.

PO KOLPI LOCHENI TOLPI

Po logiki A-O
so Slovenci Avstrijci,
Hrvati pa »kao«
Madzhari v O-provinci.

»SKUPNI« IMENOVALEC

Desnica za Prusijo,
levica za Rusijo,
obe pa za vse uzance
isti zgled: Amerikance.

PRVI NOVEMBER

S tonami svech slaviti
mrtve sorojake –
in s plastiko polniti
nazadnje smetnjake.

BANKROT SLO 2015?
(po B. Jovichu)

Zdi se, da Slovenija
bolj kot »Marshallov« plan
izpolnjuje »preroshki«
Jovicev »antiplan«.

BALKANIZMI

MARSHALL ISLANDS
(Mikronezija)

Ko se je potopil
Marshalov kontin(g)ent,
je od njega ostal
ot(r)ochkov regiment.

ZAHODNI BALKAN

Psevdonacija
kot modifikacija:
prejšnji Jugostan
je zdaj Zahodni Balkan.

NAHODNI BALKAN

Zmeraj neroden:
vchasih le nahoden,
drugich negoden,
krvavo usoden.

DINAR(IDI)

Jugoslovanski dinar
je bil konvertibilen:
v chasu gnile kraljevine
je bil edini stabilen ...

POLISHIN(J)EL
(Polichinelle)

Juga je izdelovala
nepremochljivi jugovinil,
toda na vishku karnevala
ga je klovn v krvi potopil.

KOS OR COSSE

(cosse – fr. strok; avg. 2011)

»Kosorka« z Jadrana
obishche Kosovo polje
(olupljena hrana
geostrategijske volje).

EVRO-FARSA

Balkanska delovna praksa
plus ameriška teorija
je novogrška ekonomija
kot finančna evro-farsa.

ZACHETEK IN KONEC

(alfa in omega?)

V Grčiji je s poganstvom
Evropa nastala,
se razklala s krščanstvom,
z evrom pokopala ...

GLOBALIZMI

»HARMONICHNA SREDINA«

(vmesne Latvije; sept. 2011)

Ob Baltiku se je začel razpad,
prav tam Imperij spet sluti pomlad.
Past za male: evronemška zanka
ali lastna rusofilska stranka?

POTA BREZPOTJA

Socializem:
pot v hlapčevstvo.
Kapitalizem:
pot v suženjstvo.

KRIZA

Kdor se huduje
zaradi nuje,
naj ne obupuje:
lahko je še huje.

TURBINA

Ne glede na m(oral)istično
antidržavno chvekanje –
le turbokapitalistično
znotrajsistemsko pehanje.

VRH NA OBZORJU

Na obzorju se vedno bolj kazhe
vrh globalne sistemske blamazhe:
iz sebe globalkapitalizem
poraja globalsocializem.

ZDRUZHENE DRZHAVE EVROPE

Združene tezhave Evrope:
kako priti prostovoljno
(zares, ne le evro-simbolno)
do skupne prisilne jope?

KVAZIOBRAZI RESNICE

(Nobelova za kemijo 2011)

Novi hit kemije (zanj so dali
Nobelovo) so kvazikristali.
Tudi znanost od spoznanja shvica,
da brez lazhi ne (z)drzhi resnica.

SEDEM MILIJARD

(nov. 2011)

Vse bolj se polni svet –
chlovek chloveku smet.
Kakshno selekcijo
za dezinsekcijo?

(sep. – dec. 2011)

POPARE

(Posthistorichne parabole)

LEBENS(T)RAUM

Ideologija
kot mimikrija:
pod njo se odvija
biologija.

Volkovi
v osnovi
volchjih ljudi,
strojev strasti.

Trop zveri
se bori
s tropom zveri
v krogu krvi.

Ideologija
kot mimikrija,
biologija
kot faktografija.

VECHNA VOJNA

Da globalizem sploh deluje,
cesarstva zla potrebuje.
Zmeraj je vsaj eno dezhurno,
z drugim nadomesti se urno.
Padla sta Sovjetija in Irak,
brzh drugje pokazhe se rak
(najvech med raznimi pigmejci,
pa med severnimi Korejci,
mimogrede tudi Libija
ponudi možnost alibija).

Trenutno je »glavni« Iran,
arijske rase prvi bivak,
od pradavnih chasov poznan
po ideji vechne vojne,
v kateri Dobri in Zli klan
(OR-AH: Ormuzd in Ahriman)
iste rodbine nespokojne,
v sebi shizoidno dvojne,
vojskujeta se noch in dan.

INDIVIDUALNOST

Individualnost
je izvrzhenost
in zavrzhenost,
institucionalnost
je podvrzhenost
in privrzhenost.

Individualnost
se realizira
kot uporna podtalnost
le znotraj okvira
druzhe, ki zatira,
kar se ji v njej upira.

Vseh vojn pa je kriva
neogibna potreba
vsakega kolektiva,
da navzven deluje
»individualno«
kot »skupna oseba«.

GORAJAMA
(yama – jap. gora)

Triglav je gora
s tremi glavami,
Hekata pa mora
triglava je v jami.

Pod Triglavom hekatomba
je Hekatina bomba.
Mali in veliki srpan –
hekatombejón vsak dan.

Hekata pod Triglavom,
krizhishche prava s pravom.
Hekatina zaslomba
je preteklosti plomba.

FOLKLORA S KOLODVORA

Takoj na prvi cesti
pred izhodom s kolodvora
simptom zmede prostora
in drzhavotvorne zavesti:

prva ljubljanska cesta
je Masarykova nevesta
(zoper SHS s cheshko zvezo?),
Maister pa v kotu parka
(konj operetnega koraka,
na njem nasadek »junaka«
brez vojashkega znaka)
svojo avenijo chaka –

on, ki z briljantno potezo
na avstrijsko hudo jezo
je preprečil, da Maribor
bi shel isto pot kot Branibor.

Ivo Antich

TRAVNE BILKE

(humoreski)

TRAVNE BILKE

- Dokumente, prosim!
- Zakaj pa? Saj ni drzhavna meja?
- Kontrola potnikov zaradi zaostrenih varnostnih razmer ... Dajmo, dajmo ... Jaz sprashujem, ne vi ... Imate osebno?
- Ja, tukaj je ... izvolite ...
- Khmmm ... khmmm ... Kakshno ime pa je to?
- Kako – kakshno? Ne razumem ...
- Povejte ime in priimek!
- Samo Hladen ... Tako, kot pishe ...
- Samo Hladen ... Chudno ... chudno ... Doma ste iz Maribora, s tem vlakom potujete v Ljubljano, kajne?
- Ja, seveda, v Ljubljano grem, poslovno ...
- Kako poslovno? Kaj ste po poklicu? Kje ste v sluzhbi?
- No, ja, nisem ... Sem umetnik ... Imam sestanek ...
- Umetnik? Slikar? Kje pa imate slike? Nich slik ne vidim. Nobene prtljage. Le to aktovko imate. Odprite jo!
- Izvolite. V njej imam samo to knjigo ...
- Travne bilke ... Nekakshne pesmi ... Avtor je ... Walt Whitman ... Je to Anglezh?
- Americhan ...
- Khmmm ... chudne zveze ... In kakshen umetnik ste, da nimate nich slik s sabo?
- Pesnik.
- Khmm ... res chudne zveze ... Pishete pesmi, to je vash poklic ... Kako pa zhivite od tega?
- Res tezhko, a diham ... Prevajam, pishem chlanke za chasopise ...
- Ne me hecat! Samo Hladen, brezposeln, s knjigo »Travne bilke« amerishkega avtorja, v zelenih platnicah, v knjigi je she tale razglednica s fotografijo Ljubljane, vidita se stolpnici na Trgu republike ... Tole bo treba raziskati ... Mariborchani imate zadnje chase nekaj proti Ljubljani, ne? Dobri tarchi bi bili tidve stolpnici, dvojchka pravzaprav, podobno kot nedavno v New Yorku ... »Samó hladen« je treba biti, kajne? ... »Travne bilke« ... trava ... zelena barva ... islam ... hashish ... asasini ... To so lahko shifre ... Shifrirana sporočila za teroristichno akcijo ... Shli boste z mano!

NOVI DAN (ZA AVSTROBALKAN)

- Četrtri december dvajset–enajst, zgodovinski datum ...
- Za koga?
- Za severni Balkan ... Se pravi za Slovenijo in Hrvashko: dobrososedske volitve so istega dne prinesle dva Zorana ... Jankovicha in Milanovicha ... Oba z leve v popolnoma desni Evropi, izjema je she Avstrija ...
- V vsakem primeru: imenska simbolika za balkansko »skupno obupno«. Che ne bi zmagal nash Zoran, bi imeli dva Ivana: Janeza in Iva ... Jansho in Josipovicha ...
- Pa mislish, da je Jansha res imel tako absolutno predvolilno prednost, kot so jo po medijih kazale vse »strokovne napovedi«?
- Mogoche so ga s tem strokovno »medijsko uspavali«, imel se je zhe za samoumevnega zmagovalca, pa ni prishel na zadnje soochenje na nacionalni TV. Izognil se je »nizkim udarcem«, ki bi ga zadnji hip popackali. Nekateri menijo, da je bilo ravno to usodno.
- Po moje ni nikoli odlochilen le en sam kavelj. Vedno se zbere vech stvari, cheprav jih ni videti na prvi pogled.
- Torej je bil Zoran Jankovich mojstrsko planiran?
- Pravijo: Kuchanov klon. Z ad hoc kvazistranko. »Carski dekret« iz ozadja – prek tv »kanalizacije«.
- Ne vem, ali je res tako preprosto. Brez nich ni nich. Che ni dolochene podlage, nobeno manipuliranje – niti medijsko – ne more nich. Morda je na obrat v finishu vplivalo panichno »levo geslo«: Od Janshe je vsako zlo manjshe ...
- Hrvashka bo vstopila v EU s sloganom: Kukuriku ... To je ime Milanovicheve koalicije.
- Slovenija je vstopila v podobi kure, torej je shlo za »kokodak« ... Hrvashka uporablja petelinjo budnico ...
- Pri njih in pri nas bi potemtakem lahko rekli: Zora(n) puca, bit che dana ... Po znani pesmi Petra Preradovicha, poleg Slovenca Vraza najvechjega hrvashkega lirika sredi 19. stoletja, v chasu »Avstroslavije« ... S parafrazo ob zori 21. stoletja, v chasu »Evroslavije«: Nema (novog) dana bez (srpskog) Zorana ...
- Pod avstrijsko »generalno kontrolo«, saj sta Slovenija in Hrvashka gospodarski podružnici Avstrije ...
- Ja, Preradovich je Hrvatom napovedal novi dan. Sicer ni bil Zoran, bil pa je avstrijski general. In Srb ...

(iz rokopisne zbirke humoresk *Dvogovori*; op. avt.)

Ivo Antich

MNOZHICHNOMEDIJSKE BELEZHKE: MITOLOGIJA IDENTITETE (XXIII)

(filmi, predvajani v Ljubljani, jan.-jun. 2009)

GOMORA (*Gomorra*, Italija, 2008; Kinoklub Vich, 7. 1. 2009). Po svetovnem bestsellerju mladega novinarja Roberta Saviana (r. Neapelj, 1979) režiral Matteo Garrone; triumf novega italijanskega filma (velika nagrada v Cannesu, pet nagrad EFA). Režiser ne vodi gledalca »za roko« skozi fabulo kot v tradicionalnem filmu, marveč ga takoj na zacetku treshchi »in medias res« v shokanten mafijski pokol. Nato se ves film brez oddiha odvija v smislu »precizno organiziranega kaosa« fragmentov (deloma tudi ob tarantinovskih »pulp fiction« asociacijah; s slovenskega vidika je tudi nekaj aktualnih zhanrskih vzporednic z Möderndorferjevo *Pokrajino sbt. 2*), ki se na koncu »za nazaj« razkrijejo kot le s kontekstom povezan preplet petih samostojnih zgodb o usodah znachilnih posameznikov v krempljih neapeljske kriminalne mreže »camorre«: kvaziposlovnezh, kurir, najstnika (ki hocheta biti neodvisna profesionalna morilca), dehek in krojach ... To je skoraj dokumentaristichni (virtuozno »nerodna« kamera, slaba osvetljava, snemanje »na kraju dejanja«, zlasti v monstroznem blokovskem naselju, ki ga kontrolira camorra, nich zvezdnishtva, med igralci tudi naturshchiki, grobi dialogi v neapeljskem narechju – s podnapisi za ostale Italijane) vpogled »od spodaj« v drobovje »sistema«, ki je le deloma znachilno kapitalistichen in mediteransko »temperamenten«, ker so v njem tudi elementi univerzalne paradigme. (Kampanijska camorra in sicilska mafija ali »cosa nostra« imata korenine v tajnih zdruzhbah, ki so delovale proti okupatorjem v neapeljskem kraljestvu, deloma pa so izviri tudi v starogrshkih in novogrshkih heterijah, slednje proti Turkom; camorra je izvirno shpanska beseda za »prepir«, v zach. XIX. st. so v Neaplju vladali Shpanci; sorodna kalabrijska organizacija ndragheta zhe z imenom kazhe grshki vir, tj. »andragathia – gr. herojstvo, vrlina, kot je *mafioso* v sicilskem narechju junak, lepotec; razbojnishko izsiljevanje »davkov« tudi v Istri pod Avstrijo; mafija je med drugo s. vojno pomagala Americhanom pri zavzetju Sicilije; podobna je tradicija kalabrijskega karbonarstva, carbone – it. premog, na katero se simbolichno navezuje fashistichna chrna barva; mafijski patriotizem, ki se zlasti po dosegi osnovnih patriotskih ciljev razvije v »karbunkel«, je nasploh premalo raziskan; ideologija mafije ni kakshen »razsvetljeni ateizem«, njena zvestoba katolishtvu je kljub vsakrshni zlochinski praksi samoumevna, tako da nekateri zhe nachrtujejo njeno pomoch v boju proti islamski plimi v Italiji.) Naslovna asociacija (camorra – Gomorra) z biblijsko-moralistichnim prizvokom evocira apokaliptichni pekel, ki je vsakdanja praksa »kamorizma« kot utechene prakse zlochinskega

parazitizma in s tradicijo krvnega mashchevanja povezane morale zvestobe kot »zakona molka« ali t. i. omertà (tako v sistemih kot v subsistemih je prva zhrtev »neodvisnost«; vsakemu poskusu izdaje ali sploh odstopanja od klanovskih pravil sledi kazen, ponavadi smrt). Film daleč od obichajnega ponujanja filmofilskega »uzhitka« deluje kot pantofobichno muchna, brezobzirno veristichna (literarni verizem je sicilijanski izum) mashinerija, ki trga maske s prividov resnichnosti v neapeljski »dolcevita« turistichni idili (prim. znani slogan »Videti Neapelj in potem umreti« – mesto ene najstarejsih evropskih univerz in opernega bel canta pod vechno grozhnjo Vezuva, kjer so izumili tudi testeninsko »poslastico« pizzo, ki po obliki in takoj postani magmaticni trdoti spominja na kravji drek ali »skretni pokrov« ...). Ključni stavek filma »Mi smo to zajebano drzhavo spravili v Evropo« primazhe esencialno klofuto slehernemu evropskemu gledalcu z nakazanim sporochilom, da je EU vsaj deloma tudi mafijski projekt. V tem smislu pa se pokazhe tudi omejenost vpogleda v drobovje Italije, ki ga ponuja ta film, saj v glavnem v vseh petih zgodbah rije »pri tleh«, med lazhe dostopnimi malimi ribami, nemochno in brezizhodno vpletenimi zhe v otroshtvu, ter v pretezni meri ustvarja vizualno plakatno in slushno hrupno mehanichno (revolversko) napetost, medtem ko najvishja, javnosti nedosegljiva elitistichna ozadja zlochinskega omrezhja, ki si tako rekoch ne mazhejo rok, cheprav rafinirano »demonichno« segajo v vse celice družbe, le »previdno« nakazhe z besedilno opombo na koncu: camorra nelegalno (najvehji evropski dispecher mamil) pridobljeni denar vlaga v legalne, tudi plemenite posle ... (A propos: nekateri she zmeraj menijo, da »camorra« v resnici sploh ne obstaja, da je le »literarni izmislek«, nekakshna paranoichno-fantazmichna metafora ...)

ZA VEDNO (Slovenija, 2008; Kinoklub Vich, 17. 1. 2009). Damjan Kozole, avtor vech uspehnih filmov (Rezervni deli, Delo osvobaja), je po lastnem scenariju rezhiral she en izrazito minimalistichen, cheprav na prvi pogled niti ne tudi posebno hermetichen slovenski film na temo »prizori iz zakona« (bergmanovsko-hanekejevski komorna »face to face« anatomija intimnih odnosov; prim. zlasti Hanekejev »stanovanjski par« v filmu *In kaj pride potem?*, 1974). Minimalizem v likovni umetnosti ali v literaturi vsekakor ni isto kot v filmu; za slednjega, ki je »kot fenomen« imanentno populistichen (spektakelsko-karnevalsko-teatralichen) medij, je toliko bolj nevaren, che v svoji komorni zozhenosti ne premore dovolj avtentichne psihodramske intenzitete, nujne za izkustveno-sporochilno tehtnejsho fascinacijo gledalca z »gibljivimi slikami« (gibljivi foto-strip ali »teater senchnih lutk«). *Za vedno* je sicer formalnotehnichno korekten, eleganten izdelek, Marjuta Slamich in Dejan Spasich, ki sta upodobila »middle-class« zakonski par v sporu, ujetem med stene (solidno komfortnega) ljubljanskega stanovanja, sta tipoloshko ustrezna in igralsko neoporechna (njun spor ima tudi rahlo nakazano balkansko etnokonotacijo z junakovimi besedami: »Ve Slovenke ste take ...«; partnerica je sicer po videzu bolj »juzhnjashka« kot pa »tipichna Slovenka«; tudi priimka obeh igralcev vsebujeta »simptomalno« etnokonotacijo v slavo-balkanskih konchnicah –

ich / -ić). Zanimiva tematska zasnova kot poskus analize psihoteroristične torture »blizhnjih srečanj«: v zacetku prepira je moshki skrajno aroganten »gospodar«, zhen pa njegova očitna zhrtev, po »neopaznem preobratu« v njuni drami pa se on razkrije v svoji ranljivosti in nemoči, ona pa ob pompozno patetični glasbeni spremljavi, ki nadomesti stisnjeno »mijavkajocho« uvodno popevko, »za vedno« (zavedno, zavestno in samozavestno – z osebno prtljago na koleshchkih) »odresheno« odkoraka v poanto – namrech v objem drugega moshkega, rezervnega ljubimca; torej bolešno ljubosumje njenega mozha ni bilo povsem brez razloga. Kljub vsemu bergmanovsko-hanekejevski vzporednica ostaja predvsem rudimentarno tematska; kvazidokumentaristično »odsotna fabula« (slovenskemu filmu je praktično neznan pojem »polne dramske zgodbe«) s prgishchem stereotipnih dialogov in afektiranih »close-up« situacij brez kompleksnejše psiholoshko-dramske intenzivnosti je v glavnem le torturna preizkushnja gledalchevega potrpljenja ob najnižji stopnji gledljivosti (od pol ducata gledalcev sta dva zhe kmalu po zacetku zapustila predstavo). Mogoche je vechja vrednost tega filma ne v tem, kar prikazuje »kot tak«, se pravi intimistichni problem zakona kot najtesnejshga dvospolnega razmerja, temvech v njegovi mozni (nehoteni?) »metaforichnosti« za sploshnejše sistemsko-sociopsiholoshke odnose med tako ali drugache nadrejenimi in podrejenimi (variante hierarhichnega mobinga z vsakrshnimi kompleksi, preobrati, prevrati ipd.).

LJUBEZEN IN DRUGI ZLOCHINI (*Ljubav i drugi zlochini*; Srbija, Nemchija, Avstrija, Slovenija, 2008; Kinodvor, 10. 2. 2009). Kljub vechdrzhavni koprodukciji je mogoche rechi: she en srbski filmski zadetek v polno, vreden oglada (scenarij in rezhija Stefan Arsenijevich, celovecherni prvenec). V jedru tehtna sociopsiholoshka drama z elementi thrillerja pod naslovom, ki ima posebno sporochilno vrednost kot svojevrstna invencija, nakazujocho »zlochinsko« vsiljevalno-polashchevalno razsezhnost tesnih medosebnih odnosov. Kontekst danashnje tranzicijske Srbije, beograjsko betonsko blokovsko naselje, vizualne in dogajalne (mafijske) asociacije s sochasno (istega leta nastalo) italijansko *Gomoro*. Refleksija radikalne krize jugovzhodnoevropske, balkanske, exjugoslovanske shizidentitete: razvojna (avto)blokada, spricho katere odpoveduje celo osnovna logika medchloveshke besedne komunikacije, tako da ob znachilnem (?) »slovanskem chustvovanju« preostajajo le okleshcheni poldialogi ali sploh »protestniki« molk na robu samomora. Deloma film spominja na nekatere sodobne slovenske filmske upodobitve urbane depresivnosti, na trenutke se zazdi, da se bo izgubil v podobno zozhenem maniristichnem »hermetizmu«, vendar se na koncu izkazhe, da mladi rezhiser obvladuje temeljno koherenco drame z natanko, zrelo, preprihljivo domishljenimi odnosi med liki, predstavljenimi z izvrstnimi igralci, in z enodneвно (od jutra do vechera – odvechni »literarni« mednaslovi) intenzivnostjo njene fabule. Z briljantno (poetichno dvoumno) konchno poanto prevlada ves chas pomalen grozecho afektiranost »tenke« osnovne intrige: zrela zhenska, profesorica rushchine (simptomalna predtranzicijska, v jugosocializmu

formirana »panslovanska« poklicna perspektiva), in njen deset let mlajši »večni zaljubljenec« (ki je privatno »zhrtev matriarhata«, družbeno pa mafijskega nadomestnega patriarhata) spoznata, da je njuna prastara medsebojna »rusko-srbska« simpatija zunaj resnejshe relevance, zgolj projekcija »zhelje«, ki na begu pred sabo le v charovnishki fantazmi (mladi ljubimec je tudi rokohitrc) presega magično mejo med možnim in nemožnim. Brezposelni mladenich, mali lokalni mafijec (igra ga Vuk Kostich) se profesorici vsiljuje s podobno patološko »zatezhenostjo«, kakor njegova mati samohranilka (markantna stranska vloga Milene Dravich), odcvetela »kafanska pevachica« v nenehni obsesiji z mladostnim »uspehom« v Parizu, blokira vsak njegov poskus »izhoda«. Rusistka (igra jo Anica Dobra) kljub mladenichevemu muchnemu osvajanju, ki jo skoraj prilepi nazaj k tlom, uresniči svoj prvotni načrt odhoda in iz zadušljivega okolja odleti v tujino (seveda na Zahod, ne v »poklicno izbrano« Rusijo); priklopna mizica ob sedežu v letalu se poleg nje sprozhi, kot da je mladenich z njo, tako da ni gotovo, da je »charovnik« zares dokončno oblezhal pod kroglo mafijskega »kolega« na beograjskem betonu.

PREHOD (Slovenija, 2008; Kinoklub Vich, 23. 3. 2009). Prvenec režiserja Borisa Palchicha je sholski primer filma, kjer je v osnovnem obrtnem smislu vse razmeroma solidno (od triavtorskega scenarija – Palchich, Franci Slak, Vladimir Nardin po istoimenskem romanu slednjega – in režije prek igralcev do scenografije in glasbene opreme), končni rezultat pa je bolj negativen kot pozitiven ter celo zastavlja vprašanje o (ne)potrebnosti celotnega projekta. Grozljivka (horror) z elementi fantastike je skrajno problematičen, navidezno »udoben«, zdrsljiv zhanr, danes na modnem vrhu, vendar niti Holivudu ne zagotavlja uspeha. Shpektakelska varianta zahteva enormno finančno podlago z vrhunsko tehnologijo, komornejša pa zanesljivo dramsko-psihološko tehtnost. Shpektakel je za slovensko filmsko proizvodnjo seveda »chista fantastika«, aduti skromnejše izvedbe pa naj bi bili izvirnost, prepričljivost, funkcionalnost, prostorsko-chasovna avtentičnost (*Prehod* se uradno označuje kot »psihološki triler«). Nekaj izvirnosti *Prehod* nakazuje v svoji »prehodni« ljubljansko-trzhashki tematsko-problemski zasnovi (spopad slikarja kot nachelnega outsiderja z mednarodno menedzhersko »tajno organizacijo« ZOM, ki si poskusno za eno svojih oblastnishko-profitarskih manipulacij izbere kreativca v kombiaciji s plavolaso in temnolaso fatalko), vendar se skozi fabulativno nepregledno nizanje sekvenc, ki so »povzetki« standardnih, neshtetokrat variiranih »metapsihichnih senzacij«, razpirajo le afektirano »napeti« dramski fragmenti, ki jih skusha zaokrozhiti končna poanta: slikar, v bistvu bohemska socialna neroda, s svojim starim mercedesom »zmagoslavno« prehitil zloslutni tovornjak, s katerega na slikarjev vetrobran ne pade vech usodna cerada.

MACUNAIMA (Brazilija, 1969; Kinoteka, 4. 4. 2009). »Eksotichna poslastica« v okviru enotedenske retrospektive brazilskega filma. Ljubiteljem »nekonvencionalnih genialnosti« iz kinematografij »tretjega sveta« je mogoče

priporočiti ta primerek »komedije« z ambicijami v satirichni kritiki brazilskega nacionalnega konteksta: neznosna dveurna psihotortura s kaotično »zgodbo«, ki na katerem koli mestu obljublja odreshitev konca, a z nepopustljivim, vreschavo spakljivim sejmarskim igrilstvom zmore dotolchi tudi najbolj potrpezhljivega »filmofila«.

RIM, ODPERTO MESTO (*Roma città aperta*, 1945; Kinoteka, 11. 4. 2009). Klasika italijanskega neorealizma, suverena režija Roberta Rossellinija z razsežnostjo dokumentarnosti; prepričljivo avtentični, enkratni liki v svetovnem filmu s temo druge svetovne vojne, vrsta antologijskih sekvenc. Katoliški duhovnik sodeluje v odporu zoper nemškega okupatorja po kapitulaciji Italije, sijajna Anna Magnani kot preprosta Rimljanka. Izjemno funkcionalna prepletenost najbolj navadne (veristichne) vsakdanjosti, ki se na robovih revshchine dotika tudi komičnosti, ter na drugi strani skrajne vojne napetosti kot obsesivne gonje chloveka na chloveka.

GRAN TORINO (ZDA, 2009; Kolosej, 22. 4. 2009). Tipičen film Clinta Eastwooda, chigar ime in priimek sta, kot je znano, izjemen primer veljavnosti latinskega izreka »nomen est omen«: v anagramu »old west action«. Jedro, okoli katerega se vrtili in ga vedno znova reflektira v različnih variacijah (ki jih izvaja temeljito »individualistichno« kot producent, režiser, igralec svojih filmov), nekakšna vodilna nit njegovega filmskega opusa je analiza znachilnega vesternovskega mita o samotnem izobchencu (prim. legendarno stripsko-filmsko serijo *Lonely Rider*), ki nekje na robu ali sploh zunaj zakona, tj. kot »outlaw« (prim. Eastwoodov film *Outlaw Josey Wales*, 1976), »na svojo roko«, v smislu posebnega samozhrtvovanja, superiorno, neusmiljeno (prim. Eastwoodov *Neusmiljeno*, 1992, in enakonaslovni Hustonov vestern iz 1959) opravlja funkcijo izjemno uchinovitega ochishchevalca, mashchevalca, pravichnika ali »odreshenika« (antichna, morda sploh indoevropska tradicija: Ojdip je prestopnik zakona, zlochinec, kot tujec pride v Tebe in mesto odreshi poshastne sfinge). Pri tem je Clint opisal celoten ontoloshko-fenomenoloshki lok od zgodnje, tako rekoch adolescentske idolatrije machizma do njegove, verjetno konchne »avtokritike« v *Gran Torinu*. Tu gre za slovo velikega junaka novejshega vesterna skozi demistifikacijo machizma, v naslovu in v ozadju vsega dogajanja je junakov oldtimerski avto **ford gran torino** (gran torino – ital. veliki bikec, iz toro – bik; inventivna asociacija priimka klasika vesterna z italovesternom, ki je bil Clintovo prelomno izhodishche k veliki filmski karieri). Clint kot glavni junak je »pravi Americhan« z znachilnim poljsko-slovanskim priimkom (»Polish American«), zhe vechkrat uporabljenim v amerishki literaturi in filmu, tako da ima zhe legendarno simbolichno vrednost; zlasti npr. Marlon Brando kot specifichna filmska ikona problematichnega, neprilagojenega, arogantnega tipa z imenom Stan Kowalski v *Tramvaj poszhelenje* (1951); v poljschini pomenska zveza s pojmom kovanja, pravzprav »sin kovachev« ali »Kovachich« (prim. tudi Lech Kowalski, sodobni amerishko-poljski režiser). Clintov Kowalski je ostareli »odmev« Brandovega: oba v majici, depresivna arogantnost obeh, Brando momlja, Clint renchi svoje dialoge,

njun filmski priimek nakazuje »vzhodno afiniteto« (Clintov pravi priimek pomeni »Vzhodni gozd«; asocijacije z aktualnimi »westeast« razmerji, prim. njegov nedavni monumentalni diptih o vojni z Japonci). Clint-Walt Kowalski zavestno hoče biti pravi Američan, belec, z močjo nabit zahodnjak, a je le aroganten, depresiven, bolan starec, med napadi kashlja pljuje kri, kazhe da ima raka; slab izvid dobi od zdravnice, ki je Kitajka. Njegovi odnosi z lastno družino so bolj »nikakršni«, po zhenini smrti zhivi sam v predmestni hishi na srednjem zahodu ZDA, v soseschini so vse hishe pokupili priseljenci iz Azije, a tudi on ima za sabo določeno izkushnjo drugachnosti (po poljskem poreklu je katolichan, to so v ZDA v glavnem poleg Poljakov she Irci, Italijani in Latinoamerichani, za protestantske wasp-rasiste sami »zaznamovanci«). Medsebojno zafrkavanje glede porekla med temi Azijci kazhe, da so shli skozi isto torturo s strani »pravih Americhanov«, kakršno zdaj oni izvajajo nad she novejšimi Azijci, oboji pa so oznacheni kot »rumenci« in »poshevnookci«. Clin-Kowalski odkriva problem odnosov stari-novi Americhani skozi posebno izkushnjo: njegovi sosedje so iz Vietnama, iz posebnega plemena Hmong, ki je bilo med vojno na strani Americhanov, po zmagi komunistov pa so skupaj z amerishko vojsko pobegnili v ZDA; za Walta je najbolj osupljiva tradicionalno trdna družhinsko-sorodstvena povezanost teh ljudi, to je tisto, kar občuti kot posebno oster lastni manko. Mladi katolishki zhupnik irskega porekla terja od njega spoved, ki je sicer »chista formalnost«, a ima lahko posebno tezhko, saj chloveka soocha z nenehnim samosprashevanjem v etichnem smislu. Kowalski je moralno obremenjen glede lastne družhine; ni znal prav vzgojiti dveh sinov, ki sta se mu, skupaj s svojimi otroki, povsem odtujila (ime njegovega avta je italijansko, sin pa prodaja japonske avtomobile in kot biznismen nima chasa niti za telefonski pogovor z ochetom); obremenjen je tudi s spomini iz korejske vojne (vzporednica z vietnamsko), kjer je pobijal ujetnike. Zdaj, kot starec, se neoborozhen poda v samomorilski pohod proti tolpi azijskih mladostnikov (svojevrstna kopija druge tolpe, ki jo sestavljajo Mehichani in chrnci); ko ga prereshetajo, občuti etichno zadostitev, ki ga je desetletja zhrla, ubijanje korejskih ujetnikov placha (mashchevanje ni nikoli prepozno) s svojim zhivljenjem in tako pretrga krog kri-za-kri, ki ga hoče nadaljevati njegov mladi prijatelj Tao. Nakazuje se poanta: vse zhivljenje je skushal biti na liniji stroja kot zahodne »volje do mochi«, kot ostareli »tough guy« spozna svojo chloveshko omejenost in ranljivost ... *Gran Torino* je možno priznati status filmske mojstrovine, a z določenim pridrzhkom kot za ves Eastwoodov tako igralski kot rezhijski opus: od anonimnega heroja v Leonejevih operetah prek Siegløvega »fashistoidno-grankaco« Dirty Harryja s koltmagnumom do »slovanske etichne samokritike« (v zacetku kariere se je tezhko uveljavil, kritika ga je podcenjevala kot igralca tretjerazrednih vesternov in akcionerjev, danes je fan mnogih kritikov, vechinoma njegove filme znatno precenjujejo, ker so s posluhom tempirani na določene »potrebe chasa«, nekateri ga celo kot edinega postavljajo ob Bergmana ali Forda ...). Nekje v sredini zachne *Gran Torino* izgubljeni trdno nit,

postaja dolgočasen in chasovno neekonomichen (sploh se Clint kot režiser neredko nagiba k nevarni »lezhernosti«, za marsikaterega njegovih filmov bi bilo dobrodoslo krajshanje), nekatere sekvence niso najbolj prepričljive ali pa so skrajno stereotipne s prizvoki dejavueja – zlasti uvajanje najstniškega prijatelja Taoja v odraslo moshko družbo v Italijanovi brivnici (deloma asociacije na pokroviteljsko in »za lase privlecheno« uvajanje dekleta v svetovni boks v precejšenem filmu *Million dollar baby*, ki je mojstrsko aranzhirana bedarija – z oskarjem za režijo). V *Gran Torinu* machizem razgrne samokritiko, a temeljno razmerje ostaja: ob belem supermanu so azijski priseljenci neizogibno drugorazredniki, ki se v novem okolju shele udomachujejo, amerikanizirajo in s tem resnično »uchlovechujejo« skozi mehko »toleranco«, ki jih vsrkava, da je naposled kakršno koli sklicevanje na lastno izvorno identiteto brezpredmetno. GT je tako rekoč pelmel »povzetkov« iz vsega, kar je Holivud ustvaril v filmu: koshček modernega, do »aboriginov« tolerantnega vesterna (Azijci namesto Indijancev), noir kriminalka, akcijski thriller, melodrama (nakazana z azijsko mladoletnico), mladinsko-vzgojna moralka, psihosocialna etichno-religiozno implicirana drama, naposled izzveni kot gerontoloshka »tragedija« s propadom humaniziranega glavnega (mitskega) junaka, ki ne zmore vech prave vojne.

LAFJ (Slovenija, 2008; Kinoklub Vich, 2. 5. 2009). Filmski prvenec, programsko oznachen kot »komichna drama«, znanega gledalishkega režiserja Vita Tauferja. She ena varianta zhe kar maniristichno komornih, na peshchico oseb omejenih interiernih podob sodobnega slovenskega (malo)mestnega bivanja (z majhno spremembo: tokrat ne gre za Ljubljano, ampak za Celje; kaj je mitropsko-podalpski »urbanizem«, nakazuje npr. podatek o 24 mil. preb. Shanghaja); kazhe, da se v chasu vsestranske globalizacije slovenski film »ekonomichno« zapira v družinske drame med sthírimi stenami, toda tovrstni »minimalizem«, ki dishi po televiziji, je za film v glavnem skrajno problematichen. Z gledalishko veshchino izvedene nekatere sekvence, zlasti furiozno sklepno srechanje pri ochetu ene od junakinj (tezhak alkoholik, ki pa mu očitno gre dobro, z družino zhivi v solidnem standardu, v katerem njegova najstniška hchi ni zadovoljna »z nichimer«), katere prijateljici (izrazito fantovskega videza) je »mamin sinček« (njegovi spori z materjo so videti, kot da gre za »ocheta in hchi«) zaplodil nezakonskega otroka. »Anti-evokacija« legendarnih »romantichnih komedij« Chapove *Vesne* (1953) in njenega she bolj imbecilnega podaljška *Ne chakaj na maj* (1957; 2. 5. 2009 na TVS 1), v katerih so najstnike prav tako igrali prestari igralci (sprejemljivo za oder, katastrofa za film). Che je kdo prichakoval, da *Lajf* (oveshen celo z nekakšno »interiorno« nagrado) prinasha »vesnin maj« v slovenski film, je chakal zaman ... Nekaj iz zhabje perpektive posnetih, v glavnem stereotipnih fragmentov kvazinaturalistichnega afektiranja (in temu primerne »sproshcheno« travmatiziranega modernega chvekanja z narativnimi dodatki v offu) ne more biti nikakrshen alibi. Odvechen fajl.

REVENI MILIJONAR (*Slumdog Millionaire*; kopr.; VB, Indija, 2008; Kolosej, 7. 5. 2009). Film angleškega režiserja Dannyja Boyla (znan zlasti po »kultnem« *Trainspotting*, 1996, ki obravnava narkomansko obrobje Edinburgha) in indijskega sozrehiserja Loveleena Tandana je letos pometel s konkurenti, zasut z oskarji. Izjemen primer main-stream popfilma, aktualna trendovska kvintesenca, ki pa, podobno kot *Trainspotting*, prihaja z obrobja: globalizirana (zahodno-vzhodna, anglo-indijska) pravljičica, po indijskem romanu povzeta, razmeroma preprosta, populistična, ne posebno zanimiva zgodba kot sodobna variacija na prastaro temo »berach postane kralj« (tokrat s pomočjo rachunalnikov in zveste ljubezni), ki pa je inventivno, čeprav ponekod tudi nekoliko manj pregledno strukturirana, in daje obrtno soliden vtis vsebinske polnosti. V tem smislu gre za nabitost s »peklenskim ritmom« (ki pogolta tudi kakšne hibe, npr. zasedba likov v različni starosti), s shokantnimi »socioloshkimi« sekvencami (nekaj enkratnih: deček skoči v jamo s fekalijami, da bi prishel iz »shtrbunk stranishcha«, ali pa oslepitev otrok, da bodo kot slepi berachi prinashali vech dobichka mafiji »plemenitih zashchitnikov«), z melodramskimi emocijami, pomeshanimi med trilerski suspenz, ter ne nazadnje z ekspresivno glasbeno spremljavo, ki se v stilu indijske filmske manire poantira celo v etno-baletne elemente. Osnovna fabula o (muslimanskem) fantu iz mumbajskega predmestja najnižje revshchine, ki na tv tekmovanju »Kdo zheli biti milijonar« v skrajni igri zhivcev pobere 20 milijonov rupij, je dosledno kombinirana z vzporednim zaslisevanjem druge vrste (policija sumi, da pravilne odgovore dosega z goljufanjem) in s flashbacki kot junakovimi biografskimi retrovizijami. Skratka: suvereno rezhiran, kljub tragichni podstati vitalistichen, deloma tudi dokumentarno informativen (kaos urbanizacije v senci indijske poldruge milijarde), razmeroma funkcionalen fast-food obrok »flickerskih« vizualno-zvočnih senzacij. Ob dodatni izostritvi pogleda se v glavnem razkrije kot nistrec.

OXYGEN (Slovenija-Jugoslavija, 1970; Kinoteka, 8. 6. 2009). Chetrti celovecherec Matjazha Klopchicha (1934-2007), režiserja z nedvomno pomembnim filmskim opusom, ki pa ga oznachuje izjemna tematsko-stilska raznolikost, tako rekoch imanentna protislovnost, razpeta med novovalovskim modernizmom (»osamosvajanje« filmske slike, »preseganje« zgodbe, ki je in je hkrati ni) in »prostodushnim« tradicionalizmom, med evropsko urbaniziranim abstrahirajochim esteticizmom in podalpskim podezhelskim (soc)realistichnim populizmom (»simbolichna« zgovornost naslovov od *Zgodba, ki je ni do Moj ata, socialistichni kulak*). Klopchichev najpopularnejshi, za shirsho publiko kar legendarni film je *Cvetje v jeseni*, starosvetno sentimentalna »slikanica« po Tavcharju, najboljši pa *Sedmina* (po romanu Bena Zupanchicha), poetichno-akcijska evokacija medvojne ilegale v okupirani Ljubljani, po nastanku njegov tretji celovecherec, posnet leto pred *Oxygenom*, najslabshim. Hitremu vzponu k izvirnemu ravnotezhju med izraznimi nasprotji v *Sedmini* je namrech neposredno sledil she hitrejši padec, nato »umik in pobiranje« prek tv ovinka (*Cvetje v jeseni*)

ter postopno »vrachanje«, a nekdanjega vrha ne doseže niti zadnji, po skoraj dvajsetletni prekinitvi (po *Moj ata ...*) ambiciozno zastavljeni in široko prichakovani »labodji spev« *Ljubljana je ljubljena* (tematska vrnitev k *Sedmini*, po naslovu pa tudi k istoimenskemu kratkemu filmu z zacetka kariere) ... *Oxygen*, za katerega je scenarij Dimitrija Rupla priredil Klopchich, kazhe omenjeno razpetost med filmofilskim larpulartizmom in izoliranim »idilichno-komichnim« podezhelskim kontekstom (tukaj neimenovani, po vsem sodech, »dalmatinski« otok) kot svojevrsten povzetek vsega opusa. Meshanica zhanrskih elementov SF, grozljivke, trilerja, »felinijevske« makabrichne farse in ironichno metaforizirane družnenopolitichne kritike (»revolucionarnost« v 60-70-XX aktualnega hipijevstva) ni brez posameznih zanimivejših nastavkov, ki pa jih brezizhodno dushi celota kot težko gledljiva maniristichna lepljenka zastajajochih, fragmentiranih »estetskih fotografij«, afektiranih dialogov in situacij brez posluha za intenzivnejšo koherenco dramske fabule in funkcionalnost njene izpeljave. Kljub temu je izvrstnemu igralcu Stevu Zhigonu z mimimalistichno igro uspelo nakazati markanten lik novinarja kot senzibilnega, esencialno destruiranega, intimno-ljubezensko (»klasichna« opozicija plavolaska : temnolaska) in socialno-politichno razdvojenega intelektualca, ujetega v hysterijo »družbene krize« kot tedaj aktualnega poskusa »odcepitve« otoka od vojashko-ideoloshko zablokiranega kontinenta (pol stoletja po nastanku filma je »slovenski idilichni otok« ali pol-otok del nekega »drugega« kontinenta, na katerem je vendarle nekaj vech kisika ...)

MOJA HISHA (*Bokunchi / My House*; Japonska, 2002; Kinodvor, 9. 6. 2009). Zadnji film v okviru Kinodvorovega *Tedna sodobnega japonskega filma* se v prichujochih zapisih »navazuje« na predhodni Klopchichev *Oxygen* s tematskim fenomenom brezimnega, a vseeno z geografskim kontekstom oznachenega otoka. Tudi tu gre za zadushljivo izoliranost otoshke province, vendar ne z vidika SF zhanra (ki seveda ni negativna opredelitev, kakršni sta blizhe porno ali snuff), temvech predvsem v smislu etnosocioloshkega, skoraj »poldokumentarnega« naturalizma z grotesknimi poudarki. *Moja hisha*, priredba po popularnem japonskem stripu (rezhiral Junji Sakamoto, r. 1957), govori o vrnitvi matere in hchere, profesionalnih prostitutk, na rodni otok k lastnima »pozabljenima« mladoletnima sinovoma, s katerima bolj ali manj neuspeshno skushata vzpostaviti »ponovni stik« (mati »mimogrede« proda lastno hisho, da bi enkrat za vselej razbila zakleto navezanost kvazidružhine na otok). Ozrachje ribishke revshchine, v kateri je edini temeljitejši izhod »beg v svet«, dushi sleherno vedrejšo perspektivo, cheprav film osnovno muchnost bivanja nachelno kompenzira s humorno-voluntaristichnimi elementi brez radikalnih udarcev. Pri tem koketira zlasti s simpatichnim otroshkim glavnim igralcem, vendar vse zajema entropichno vrtenje v razvlechenem, vsekakor predolgem krogu »epizodichno« nanizanih sekvenc brez celovitejshe dramske fabule in tehtnejshe poante (namesto slednje se konchuje z bombastichno odjavno shpico ob forsirani »hard core« glasbeni spremljavi).

Chlovekov razvoj

Anton Lajovic

O HIERARHIJI NASHIH VREDNOT

»Naziv kulturni delavec¹, postaja pri nas skoraj zbe smesben.« ("Slovenec")

V nedeljskih shtevilkah, torej s posebnim poudarkom, je *Slovenec* dne 28. decembra 1930 in 4. januarja 1931 prinesel dva članka anonimnega člankarja, ki po svojem tonu in duhovnem nivoju kazheta na istega avtorja. Ta anonimni člankar je Josipa Vidmarja, znanega literarnega kritika, osebno napadel s takimi izrazi: »neki Vidmar«, »Vidmar, o katerem razen dveh treh kavarnishkih omizij komaj še kdo na svetu ve«, »breztaktnost Vidmarja«, »ta mladi gospodek«, »veliki liberalni knjižhevni arbiter«, »ton njegovega odgovora je nadut«, »liberalni kulturni in literarni samozvanec«. To vse zaradi neke Vidmarjeve, na naše literarne razmere nanashajoče se izjave, ki jo je po svoje oblikoval za beograjsko *Pravdo* beograjski chasnikar Drainac.

Poleg teh osebnih izpadov je anonimni člankar še generalno napadel kulturne delavce v celoti s stavkom, ki je v našem naslovu.

To je en dogodek.

Ta me pa spominja po svojem tonu drugega, ki je pred kakimi desetimi leti zadel enako naše kulturne delavce, samo da je prihajal od druge strani. Takrat je v *Jutru* zaradi znane, ah, tako skromne kulturno-politichne izjave ravno tako neki anonimni člankar ponovno z enakim zanichljivim omalovazhevanjem tolkel po slovenskih kulturnih delavcih in jih skushal osmeshiti na skoro prav isti nachin, kot sedaj *Slovenchev* člankar.

In k tema dvema dogodkoma še tretji dogodek.

Lansko leto 14. marca je zagrebshko *Slovensko prosvetno drushtvo* priredilo v ljubljanski operi akademijo v chast hrvashkemu pesniku Domjanichu pod pokroviteljstvom chastnega odbora, ki ga je to prosvetno drushtvo izbralo in objavilo takole:

Ban dravske banovine inzh. Sernec Dushan
Knezoshkof dr. Jeglich Bonaventura
Divizijonar Tripkovich Sava
Mestni zhupan dr. Puc Dinko
Rektor univerze dr. Dolenc Metod
Pisatelj Finzhgar Fran
Pesnik Zupanchich Oton

Toda kaj ima tale¹ tretji dogodek opraviti s prejšnjima dvema, boste vprashali.

Toda ko pogledamo natanchneje, se pokazhejo globoke skupne vezi vseh treh dogodkov.

Zhe to, da sta po kulturnih delavcih v celoti, vsak ob svoji priliki, po svojih anonimnih sotrudnikih padla dva nasha politichna glavna dnevnikarja na isti nachin in v istem tonu, dasi sta si po svetovnem nazoru chisto nasprotna, zhe to kazhe, da mora biti temelj takemu odnosu do kulturnega tvorca v neki skupni idejnosti.

A katera naj je ta skupna idejnost, ki tako presenetljivo vezhe v skoro identichen odnos do kulturnih tvorcev nashega katolishkega in nashega liberalnega anonimnega chlankarja? Na vse to nam da prav tako presenetljiv odgovor ravno izbor chastnega odbora, ki si ga je nashe dobro zagrebshko *Slovensko prosvetno drushtvo* izbralo, ne da bi si bilo pri tem mislilo kaj posebnega, ker se mu je zdela izbira in razporeditev teh mozg popolnoma samo po sebi umevna.

Toda vzemimo, za primer samo, da so vsi mozgje tega chastnega odbora danes umrli. Kaj mislite, kakshna bo cena tehle mozg, recimo, chez shtirideset let? Ali se vam ne zdi, da se bo vrstni red skoraj na glavo postavil in da bo po vrednosti stal na prvem mestu oni, ki je danes na zadnjem, in da mu bodo sledili ostali le v daljsih presledkih ali pa da bo spomin njih vechine sploh popolnoma ugasnil?

In kako se vam zdi, da bo cenitev tiste daljne bodochnosti – boljsha ali slabsha od nashe? Vsa verjetnost je za to, da utegne biti boljsha, ker bo tisti rod v taki duhovni in chasovni distanci nasproti nashim sedanjim narodnim vrednotam, da ga nikaki majhni oziri ne bodo mogli motiti.

In zopet nastane novo vprashanje. V chem vendar lezhi to, da je nashe sedanje vrednotenje tako silno razlichno od onega, ki ga gledamo v bodochnosti?

Na vsak nachin razodeva razporeditev mozg odbora, ki jo je imenovano prosvetno drushtvo tako samo po sebi umevno postavilo na chelo svoji akademiji, neko socialno ocenitev, ki se je tem dobrim ljudem zdela po njihovem mishljenju globoko utemeljena.

In je tudi utemeljena, in sicer natanchno z isto mentaliteto, kot jo imata anonimna chlankarja *Slovenca* in *Jutra* do kulturnih tvorcev.

Che pa najdem, da te tri tako razlichne reprezentante chisto razlichnih nashih socialnih slojev vezhe isto gledanje na neko stvar, mi je jasno, da mora biti ideja, ki vezhe vse te tri razlichne smeri, ideja neke vishje kategorije.

In jo najdem v naslednjem:

To svojevrstno gledanje omenjenih treh faktorjev na narodno kulturo ima svoj izvor v nashem predprevratnem zhivljenju v tuji drzhavi. Ko smo Slovenci zhiveli pod Avstrijo, je bila vsa politichna moch v nemshkih rokah. Vodstvo politichne birokracije je tudi po vseh slovenskih dezhelah imela nemshka birokracija, ki nas je tem bolj tlachila in muchila, chim manj nadarjen in chim bolj omejen je bil dotichni nemshki birokrat. Tachas je nash chlovek v politichni sluzhbi dosegel

samo podrejeno mesto, nikdar pa ne vodilnega. Tudi v justični upravi nismo imeli nobenih vodilnih mest, in če je slučajno kak Slovenec prishel do kakšnega vsaj deloma vodilnega mesta, je to malo višje mesto navadno plachal z žrtvijo svojega značaja.

Skladno tedanji filozofiji o državi je tudi Slovenec v državi videl najvišjo tvorbo chloveskega duha in je tej filozofiji rad verjel, ko je strahno moč države čutil neprestano na svoji kozhi. Zato je bilo naravno, da je njegovo sposhtovanje pred vsakim reprezentantom države bilo neomejeno in da je mejilo na tako imenovani sveti strah, ker je vedel, da mu je mogel tak birokrat škodovati toliko več, čim omejenejši je bil, in da je zato bilo v lastni samoobrambi potrebno zadržati se nasproti vsem tem birokratom na najsposhtljivejši način.

Dolga raba takega zadržanja pa je končno v očeh našega chloveka po sebi sami dala socialno vrednost in ceno birokratu, in sicer tem večjo, čim višje na lestvi uradnih hierarhij je birokrat sedel. Ta cena je rastla, čim bolj je v neki pravkar pretekli dobi rastla absolutna moč države tako, da so se poleg cene ljudi, zaposlenih v hierarhijah raznih javnih organizacij, popolnoma izgubljali v ceni oni ljudje, ki niso bili nameshčeni v nobeni taki organizaciji.

Ker je bila Avstrija po svojem gospodujočem narodu nemška država, se je naše slovensko kulturno zhivljenje razvijalo naravnost v opoziciji do nemških državnih interesov. Zakaj v skladu s to nemško državo in z njenimi ekspanzijskimi potrebami bi bilo le, če bi se bili Slovenci čim bolj podvrgli nemški kulturni in gospodarski penetraciji in se odrekli vsakršnim samostojnim kulturnim ambicijam.

Ker pa je stvar stala tako, je za onega našega chloveka, ki se je prilagojeval močnejšemu, bilo jasno, da čim večjo vrednoto je reprezentiral nemški birokrat, tem manjšo je imel v tedanjem javnem zhivljenju naš kulturni delavec. Zakaj oni je imel v svojih rokah vso moč in oblast, ki jo daje velika državna organizacija, ta pa ni imel nikake moči in je zato v ceni stal na zadnjem mestu.

V tistih naših chasih pod Avstrijo so z državo sodelovale naše tedanje politične stranke in so bile do neke mere delezne blagodati, ki jih je mogla dati moč tiste države. Zato so se tčas te politične stranke na neki način prilagodile državi in uzhivale v našem chloveku podobno sposhtovanje, kakršno je sam imel do države.

Vazhen faktor za cenitev tedanjih socialnih vrednot je bila tudi ideja, dominantna v tisti dobi, da je država neko skrivnostno nadbitje, ki je bilo obdarjeno s chudovito, tudi skrivnostno močjo, imenovano suvereniteta.

Ta skrivnostnost nadbitja je povzročala, da nihče ni prav vedel, komu nasproti stoji, če je stal državi nasproti. Bilo je to torej chisto brezimensko, nezgrabljivo bitje. Ker je bilo suvereno, se je s tem v zvezi prav zgodaj razvilo naziranje, da za to nadbitje ne veljajo moralni zakoni, kakršni vezhejo sicer chloveka v njegovih

medchloveshkih odnosih. Suverenost drzhavnega nadbitja je na ta nachin dajala legitimacijo za najsamovoljnejsa dejanja, odvezana vsake moralne odgovornosti.

Po zakonu imitacije so se na chudovit nachin pravkar obravnavanemu tipu drzhave prilagodile tudi nashe politichne stranke, posnemajoch nadbitnost, suverenost in anonimnost, in so menile, da imajo, ker so na neki nachin participirale pri drzhavni oblasti in mochi, isto pravico nemoralnega zadrzhanja predvsem v politichnih stvareh, in v posledici tudi v vseh stvareh, ki so prishle na kakrshenkoli nachin v njihovo obmochje.

Te politichne stranke so v svojih listih, seveda tudi v politichnem boju, dosledno uporabljale anonimnost, kar pa je imelo svojevrstne moralne posledice. Razumljivo je, da chlovek, ko napada anonimno, stori to z neprimerno manjšim chutom za odgovornost, kot bi pa storil to, che bi odprl svoj vizir. Anonimnost je tako provzročila veliko podivjanost boja, ker je anonimni zhurnalist, videch vpliv svoje besede, naglo podlegel skushnjavi, da je zlorabljal svojo moch.

Na drugi strani pa je psiholoshki refleks mnozhice na takshen anonimni, od morale chimdalje manj vezani ton bil ta, da se je zavrla dobra mozhnost demokraticnega razvoja in napredka. Kajti preprost mozh iz mnozhice je takshne anonimne boje v strankarskih vodilnih listih videl, kot da izvirajo iz neke chudne, strahotne, nepoznane skupnosti, zdelo se mu je, kot da za takim anonimnim chlankom stoji nepoznana, neznano silna in strashna skupina ljudi, katerih vseh izraz je bil tak bojni chlanek. Ta anonimnost je torej vplivala na chudno teroristichen nachin, dalech oddaljen od nachina, ki naj bi demokraticno pomogel k najhitrejšemu kulturnemu in politichnemu razvoju nashega drobnega chloveka. Da se presodi ta tako globoka razlika, mi je treba samo opozoriti na to, kako je psihologija anonimno teroriziranega preprostega mozha razlichna od psihologije prav istega, che bere chlanek, podpisan z imenom. V takem primeru ve, da ima opraviti z mnenjem posameznika, glede katerega mnenja ima svobodo, da se mu prikljuchi ali pa ga odkloni. Taka svobodna izbira mnenja je jedro vsega napredka. Take svobodne izbire pa ni bilo niti za preprostega niti ne za inteligentnejshega mozha ob anonimno-teroristicnem chlanku, razen che je bil to mozh posebno mochnega znachaja in mochne naravne miselne nadarjenosti.

Dokler smo zhiveli pod Avstrijo, nam je zhivljenje kazalo, da ta drzhava, kolikor je imela svojo birokracijo in svoje reprezentante v slovenskih dezhelah, ni videla vazhnosti v tem, da ima v svoji sluzhbi talentirane ljudi. Tudi na vazhna in vodilna mesta je nastavljala ljudi majhnih in najmanjsih sposobnosti (ki so nas trapili tem bolj, chim bolj so bili nesposobni in neinteligentni).

A to je bilo tudi v skladu s tedanjim, zgoraj omenjenim gledanjem na drzhavo. Che je drzhava bila nadbitje, che je vsa njena moch lezhala le v njej sami kot organizaciji, che je torej le organizacija kot taka bila vir vse sile in krepkosti, potem res ni bilo vazhno in pomembno, da je drzhava poslala k nam na periferijo na vazhna mesta nenadarjene in nesposobne ljudi. Saj oni s svojo nesposobnostjo

niso mogli zmanjšati niti ne alterirati sile in mochi tej mistični, chudezhni tvorbi – tedanji drzhavi.

Tak se mi zdi aspekt tedanje dobe.

Prishel je prevrat.

Ali je bila to taka sprememba, da bi bila morala provzročiti fundamentalne spremembe tudi v nashih odnosih do javnega zhivljenja?

Ali je nash nachin zhivljenja, vzetega v celoti, mogel in smel ostati isti, kot smo ga zhiveli prej v tuji drzhavi, brz h ko smo sedaj prishli v svojo lastno?

V stvari sami je pach lezhal postulat po prevrednotenju vseh nashih dotedanjih zhivljenjskih vrednot, toda zdi se mi, da se duhovni prevrat v nas do sedaj, zhal, she ni izvrshil. Izvrshil se je samo in edinole politichni prevrat, kot sem to zhe vechkrat poudaril.

Pa, evo, v chem je tichala globoka nujnost, da popolnoma preobrazimo najvazhnejshe dele nashega javnega zhivljenja!

Ali je uspevala drzhavna organizacija v chasu nashega zhivljenja pod Avstrijo ali ne, za to smo bili v tistih chasih najmanj vsaj desinteresirani. Mnogim izmed nas je bilo, zlasti ko so se razmere tik pred vojno priostrile in pa posebno med vojno, zelo pogodu, che je shlo kaj narobe, ker smo tem prej prichakovali svojo reshitev. Brez pomena se nam je zdelo tachas, kakshni ljudje drzhijo drzhavne vajeti v rokah, ljubshi so nam bili tisti, ki so slabo »kuchirali«.

Ko pa nas je usoda srečno privedla v skupno drzhavo, je nash odnos do drzhave, do te svoje lastne drzhave in do njenih organov, nujno moral postati drugachen. Ni nam bilo mogoche vech odvrniti spoznanja, da je od mochnega obstoja te nashe drzhave odvisno nashe narodno »biti ali ne biti«. Dobra ureditev drzhave in njeno dobro funkcioniranje sta postala za nas zhivljenjsko vazhna. Zato nam poslej ni moglo biti vech vseeno, kake vrste ljudje sedijo v drzhavni organizaciji na odgovornih mestih. Ali so nadarjeni ali ne, ali imajo visok duhovni nivo ali ne. Poslej je klic po osebni kvaliteti postal bistven postulat nashega narodnega in drzhavnega zhivljenja.

In glej, v tej točki je podana fundamentalna razlika med nashim zhivljenjem pod Avstrijo in nashim sedanjim zhivljenjem. Prej smo bili desinteresirani za kvaliteto organov, poslujochih v javnih organizacijah. Po prevratu pa je postal kardinalni pogoj za nash narodni obstanek in nash kulturni napredek ravno to, da postavimo na vazhna vodilna mesta chim vech kvalitetnih ljudi.

Toda kako naj bi se to doseglo? Zdi se jasno, da za taka mesta ni zadoshchala samo nadarjenost, temvech da je bil poleg nadarjenosti neobhodno potreben visok duhovni nivo in potrebna chim shirsha izobrazba.

Zorelo je spoznanje, da najboljša organizacijska oblika ne jamči in ne daje organizaciji sile, temveč da je vsaka organizacija močna edinole toliko, kolikor ima v sebi močnih, talentiranih, energičnih, skratka motoričnih ljudi.

Ne samo to. Uspeha ni, če ne bi ti ljudje imeli visokih moralčnih kvalit, požrtvovalnosti, nesebičnosti in samozatajujoče predanosti zastavljenim javnim nalogam.

Vsega tega prej ni bilo, a vse to je poslej postalo nujna življenjska potreba. Toda kako to doseči?

Visok duhovni, kulturni in moralni nivo je moglo mlajši generaciji v širokem objemu dati le naše zelo poglobljeno kulturno življenje, torej le velik duhovni napor vseh naših kulturnih tvorcev in kulturnih delavcev. Ti so postali za bodočnost našega državnega in sploh javnega življenja fundamentalnega pomena. To pa pomeni popolno preobrnitev situacije glede one, kakršna je bila pod Avstrijo. Kulturni tvorec, prej omalovazhevan, potiskan v stran in bogve kako daleč v stran cenjen nasproti prejšnjemu političnemu človeku, je dobil naenkrat v tej novi situaciji pri pravilno postavljeni perspektivi važnost, ki daleč presega važnost kakršnekoli javne organizacije.

Prejšnji partizanski človek, cenjen zaradi svoje dozdevne politične moči, postaja v novi dobi lastne države čisto odvisen od duhovnega vzpona narodovega kulturnega kroga, ki mu edini more dati potrebno duhovno kulturno in moralno kvaliteto, da se ta politični človek pod premiso primerne nadarjenosti čim pomembneje in učinkoviteje uveljavi, bodisi v politični stranki bodisi v državni organizaciji sami. Medtem ko prej za političnega človeka kvaliteta ni bila prvi pogoj, postaja v novi situaciji kvaliteta življenjski klic. Vrednote so se torej popolnoma preobrile. Važnost strankarske, politične in državne organizacije stopa v ozadje, a mogočno in neodvrtljivo stopa v ospredje močni, nadarjeni, duhovno poglobljeni, moralno pokoncu-mozh, skratka: človek kvalitete.

Seveda se do danes ta duhovni preobrat, ki je s tako zhelezno nujnostjo usidran v naše nove razmere, še ni izvršil.

Ostal je do sedaj samo še daljni cilj, da si je v naše življenje zhe trdo zarisana ta smer. To pa na stvari nič ne spremeni.

Toda ko je klic po kvalitetnem mozhu tako nujen, kako pa je z rezervoarjem naših kvalitetnih ljudi?

Svoj čas, se mi zdi, da sem bral javno debato o vechjih prednostih monarhichnega ali pa republikanskega državnega ustroja. Privrženci monarhije so poudarjali kot njeno prednost zlasti to, da ta garantira vechjo in trajno enovitost ter kontinuiteto v vodstvu državne politike. Temu nasproti so republikanci odgovarjali, da je neenotnost in diskontinuiteta državno-političnega življenja v republiki samo navidezna, in so kazali na to, da na primer Francija, torej dezhela največje politične nadarjenosti in politične tradicije, ne premore vech kot

kvechjemu tri do štiri garniture različnih vlad, ki se od chasa do chasa med seboj zamenjujejo, vendar ne da bi se, ker so vse te garniture trajno udeležene v političnem zhivljenju, v glavnih stvareh le kolichkaj znatno menjale trdne smernice francoskega drzhavno-političnega zhivljenja.

K temu bi, uporabljajoch ta zgled na nashe prilike, pripomnil, da se nashemu shtevilchno majhnemu narodu, kakor niti ne velikemu narodu, ne rodi brezmejno shtevilo talentov. Nasprotno, shtevilo nadarjenih ljudi je pri nas, kakor relativno v enaki meri pri drugih narodih, zelo majhno.

She velik narod si ne more dovoliti luksusa, da bi kakrshenkoli svoj talent vrgel v kot in ga zanemaril. She manj pa moremo storiti to mi, ki pri skromni falangi svojih kulturnih borcev tem tezhje moremo pogreshati tudi samo enega samega soborca.

Kakshen pa naj bi bil okvir, v katerem naj se pri nas, kakor tudi drugje, udejstvuje nadarjeni chlovek?

Zame ni drugega od onega, da mu pustimo, naj svobodno razmahne krila svojega duha, ker to je edina oblika in mozhnost, v kateri je takemu chloveku dano, da v nash prid izkoristi vso svojo dinamiko in vse svoje tvorne sile. Che se kdaj zdi, da takega chloveka njegov zalet zhene na stranska pota, naj je edini korektiv take deviacije simpatetichna duhovna pomoch njegovih soborcev, zakaj vsaka nasilna oblika oviranja takega avtonomnega zaleta bi bila shkodljiva, ker bi nam unichevala lastne tvorne sile.

S tem se vrnem na svoja uvodna prikazovanja. V konfliktru, katerega zhrtev je postal Vidmar kot oseba, kakor tudi v chastnem odboru, ki ga je postavilo prosvetno drushtvo za Domjanichevo slavnost v Ljubljani, vidim svojevrstno vrednotenje in ocenitve organizacij nasproti tvornim posameznikom. Izbira chastnega odbora kazhe, da so prireditelji cenili nad vse drugo organizacijske postojanke; zanje je bil chlovek, ki stoji na vishji prechki organizacijske lestvice v kaki javni organizaciji, neprimerno vech vreden, zhe samo radi svojega lestvichnega polozhaja, kakor resnichna kvaliteta kulturnega tvorca.*

Prav tako precenjevanje partijske kot organizacijske vazhnosti najdem v napadih anonimnih chlankarjev *Jutra* in *Slovenca* na kulturne tvorce.

Ta vrednotenja se mi glede na zgorajshnja izvajanja zdijo drastichno anahronistichna in nesodobna. In zato jih tu pribijam kot svarilen zgled.

Prav takshno nesodobnost vidim v tem, da si je obojestranski chlankar izbral obliko teroristichne anonimnosti, da je padel po osebi in krogu ljudi, ki so se s poshtenim in nadarjenim prizadevanjem uveljavili v nashem kulturnem zhivljenju. Sledech temu nezhglednemu zgledu, je tudi mladi Pen-klub nastopil z napadom proti posamezniku, in to celo proti svojemu soborcu, *anonimno*, samo pod imenom svojega drushtva. To mu zamerim, ker imam v smislu prejšnjih izvajanj anonimnost, posebno v razmotrivanju kulturnih problemov, za nemoralno, in bi

bil zato zhelel, da so znano izjavo mladega Pena vsi oni chlani, ki so bili zanjo, tudi krili s svojimi polnimi imeni.

Zaključujem: Ker je fundamentalna potreba nashega sedanjega narodnega in drzhavnega zhivljenja kvalitetni chlovek, je treba, da se nashe dosedanje vrednotenje chloveka samo po njegovi hierarhichni poziciji temeljito spremeni in da postavimo kot najvishjo in najvechje cene in sposhtovanja vredno vrednoto edinole: nadarjenega, duhovno globokega, moralno mochnega mozha, skratka mozha-tvorca, mozha-borca za nasho duhovnost.

To nasnim novim razmeram primerno gledanje na odnos družbe in njenih organizacij do posameznika, ustvarjajochega na kateremkoli polju nashega narodnega zhivljenja, bo tudi Vidmarju in borbi, nastali zaradi njega, dalo pravi pomen.

* S tem ne prezrem vazhnosti organizacij kot oblik skupnostnega, smotrnega napora, da se dosežejo socialno vazhne vrednote. Toda chlovek, ki zastopa kako organizacijo kot njen reprezentant, ni samo s tem zhe zrasel v svoji osebni vrednosti. On ima chisto temporeno ceno, samo za toliko chasa, kot je reprezentant, in samo tisto ceno, ki je skladna z uglednostjo reprezentirane organizacije. Brzh ko neha reprezentiranje ali pade ugled organizacije, pade tudi prejšnji reprezentant v brezpomembnost in nichevost – z edino izjemo, che ga odlikujejo osebne kvalitete. Dozhiveli smo npr. v vrsti nashih velikih zhupanov nekatere, za katerimi she petelinček ni zakukurikal, ko so padli s stolca. Vendar se v praksi osebna cena in reprezentantska cena chudno zameshavata. Kot da ima oni, ki je na kaki hierarhichni stopnji, zhe samo zaradi tega tudi tej stopnji ustrezajoche osebne kvalitete. To je podzavestno kot pravilen obchuteni postulat, da bi redno moralo biti tako, da bi hierarhichni poziciji tudi vedno ustrezala primerna osebna kvaliteta. A se prerado zgodi, da to dvoje ni zvezano. Zame stoji stvari tako, da bo npr. shkof Anton Bonaventura Jeglich, kar se njegovega shkofovanja tiche, mogoche kmalu izginil iz shirshe slovenske zavesti, a neizbrisno zvezano bo ostalo njegovo ime z njegovimi zavodi, z njegovim besednjakom, z majsko deklaracijo; vse to pa so dejanja, ki potekajo prav iz njegove osebne cene, njegove iniciativnosti, pozhrtvovalnosti in mozhatosti. (Op. pis.)

Rajko Shushtarshich

KRIZA

Koga ali chesa?

Nich kaj spodbudna beseda: *kriza*. Z grenkobo in strahom pouzrijemo dnevni odmerek te besede, ki nam ga posredujejo mediji, pa se ne vprashamo, zakaj neki je ravno ta beseda v razlicnih sintagmah tolikokrat ali tako vztrajno uporabljana. Njena aktualnost opazno narashcha – od konca prejsnjega in pa v tem desetletju – iz leta v leto, iz dneva v dan, bi lahko rekli. Saj ne mine dan, da nas njeni glasniki – mnozhichni-mediji (mas-mediji) ne bi spomnili, da smo v krizi, ki ji ni videti konca, tudi njenega zacetka se vech ne spominjamo. “Kako iz ekonomske krize?” “Kdaj bo popustil finančni krch?” “Kdo je na vrsti, da ga bo kriza odnesla?” “Koga je kriza najbolj udarila po zhepu?” In tako naprej, v razlicnih variacijah. Kriza je svetovna, pa nasha domacha, in konchno tudi nasha zasebna. Pa poglejmo njeno razlago, najprej v *Slovarju slovenskega knjižhnega jezika*:

kriza -e zh (i) 1. stanje v gospodarstvu, ko se ugodne razmere za razvoj zahnjejo hitro slabshati: kriza narashcha, nastaja; dezhelo je zajela kriza; kriza industrije, kmetijstva / gospodarska kriza; ◇ ekon. kriza periodichno se ponavljajoche stanje v kapitalistichnem gospodarstvu zaradi neskladja med proizvodnjo in potrosnjo;

Prirochni slovar tujk, CZ, Ljubljana 2005:

kriza -e zh [gr. *krisis* iz *krinein* lochiti, deliti; izbrati; odlochiti, soditi].

Wikipedija:

Kriza (gr. *κρίση*, *krisi*, prvotno *κρίσις*, *krisis* - prvotni pomen je misel (mnenje), presoja, odlochitev, kasneje bolj v smislu zaostrovanja oznachuje problematichno prelomno tochno, ki zahteva odlochitev. “Kriza” je strokveni izraz v ekonomiji, medicini, sociologiji in politiki.

Samo iz teh razlag bi z lahkoto sestavil razpravo o krizi, natanchneje o krizah vseh sort. Tega seveda ne nameravam, hochem le pokazati, da je beseda *kriza* chloveku zelo stara znanka, znana vsaj zhe starim Grkom. In ne izvira iz ere zgodnjega liberalnega kapitalizma, kot je danes prevladujoche mishljenje oziroma kot se dandanes prevladujocha manipulativna uporaba te besede nanasha prav na gospodarsko in politichno ter socialno sfero sistema, sicer pa ima širok razpon variirajochih pomenov. Enostavno povedano: ekonomska kriza pogojuje politichno, ta pa socialno krizo ljudi (vrstni red pogojevanja je seveda mogoche poljubno zamenjati, odvisno od protagonistov, ki te sfere – podsisteme zastopajo; vrtimo se v zacharanem krogu, odlochitve ni, zaostrovanje v sistemu se stopnjuje, vsi po tihem pričakujemo, da se bo zgodil chudezh, se konchno pojavil reshitelj, ali pa, da bo konchno pochilo, se pravi, da se bo sesul sistem in bomo potem zazhiveli sproshcheno, nekako tako kot poprej – ko krize she ni bilo oziroma ta she ni bila vidna in se o njej ni toliko govorilo. A nich od tega se ne bo zgodilo, ker nich od tega ni resnichno, pa ne zaradi tega ker je to tukaj enostavno povedano, ampak zato, ker je ta direndaj z besedo *kriza* zgolj manipulacija z

besedo v smislu novoreka. S krizo nas sistem, to je, njegovi ključni protagonisti manipulirajo na prvovrsten način; tako, da jih ne vidimo – da jih zato ne moremo spregledati. Za primer: predstavnik kapitala (predsednik Gospodarske zbornice npr.) venomer govori, kaj gospodarstvo neobhodno potrebuje za svoj razvoj oz. za prebroditev krize; kak drug protagonist (zopet npr.), trdi, da kapital potrjuje fleksibilno zaposlovanje. Ne boste pa slišali protagonista gospodarstva ali kapitala ali politike, da bi rekel, da kapitalisti potrebujejo za večji profit liberalno (svojevolsko) odpuščanje delavcev. Vendar je to v bistvu isto, kot povedano prej, le da ni povedano v novoreku. Kapitalisti pa nimajo samo (registriranih in neregistriranih) lobistov, ki jih zastopajo, ampak imajo tudi konkretna imena. Nekatera njihova imena so javnosti znana, druga ne. So na lestvicah razkazovanja statusa ali pa med dobitniki raznoraznih priznanj in nagrad, celo med prejemniki visokih odpravnin se utegnejo znajti, nikoli pa jih ne boste našli v omenjeni kochljivi vlogi. Za to imamo vendar novorek! Tudi odpuščeni delavci imajo svoja imena, spisek njihovih imen imajo na zavodu za zaposlovanje. “Križa vrednot torej?”, ako dodam še eno variacijo krize.

Morda bo kdo pomislil, da se bom neposredno lotil kar te variacije krize: *krize chlovekovih vrednot*, danes je namreč križa tudi v tej sintagmi silno aktualna – v skrajšani obliki – kot: *kriza vrednot*. Vendar ne, moral ga bom razočarati, v tem pomenu je *kriza* prekompleksen problem za tak sestavek (posredno pa se seveda ne bom mogel izogniti temu, da se ne bi *krize vrednot* tu in tam le dotaknil).

Nas seveda zanima križa v sintagmi: *kriza chlovekovega razvoja*. Vendar ne v pomenu, kot ga ima v novoreku, ampak v neizkrivljenem pomenu, ki ga ima *chlovekov razvoj*, lahko tudi *kriza chlovekovega razvoja* v sistemu; drugache povedano, zanima nas dejanska institucionalna križa. Ne chlovek ne chloveshtvo sama po sebi namreč nista v krizi, v krizi je institucionalni sistem (sistemi in suprasistem kot celota). Beseda “*razvoj*” pa je zopet sijajna pogruntacija novoreka, ki v resnici pomeni: hierarhijo v sistemu, natančneje: dinamično hierarhijo, tj. neprestane premene pozicij – ključnih vlog v sistemu za tiste, ki jih zasedajo, ali se zanje potegujejo (borijo). Tako povedana pa vsa ta kolobocija in drama sistema, ki je v krizi postane razumljiva. Za premene v vrhu hierarhije sistema gre, za ključne premene torej, in ne kake obrobne, ki se sicer ves čas dogajajo, v vsaki instituciji, v vsakem sistemu. (Ako koga zanima, vech o tem je v knjigi *Traktat o svobodi ali Vrednote sistema*,¹ tukaj le kratki izvlečki iz I. in II. poglavja knjige):

Ali traktat o svobodi ali vrednotni Sistem močnih institucij; Hevristični model legitimite institucij

- »Razvoj je ekspanzija vrednot subsystemov, brez ozira na skladje med njimi.«
- »Chlovekov razvoj je bil zhrtvovan razvoju sistema. Skratka, to je fantastičen razvoj sistema na račun obeh subjektov: chloveka in narodov!«

– »Mishljen in obravnavan je liberalizem kot prevladujoča vrednotna orientacija v sistemu institucionaliziranih vrednot. To pa seveda najbolj "pooseblja" – predstavlja organizacija – institucija Liberalne stranke, stranke, ki she najbolj obvladuje sistem. Polastila se je sistema s sopotniki, t.j. liberalno orientiranimi "dezhurnimi" nosilci ključnih vlog v sistemu, posebej ekonomskem podsistemu, ali pa se je zgodilo ravno nasprotno, namrech, da so se ti polastili nje. Kratko recheno, sistema se je polastila "liberalna zdruzba". S skrajnim vrednotnim relativizmom obvladujejo sistem. Mi imamo tako rekoch dobesedno "sistem svobode". Posledica je razkroj obchih (obchechloveshkih) vrednot. Skrajni vrednotni relativizem v dejanskosti pomeni liberalizem zanje, ki obvladujejo sistem. Svoboda mochnih in mogochnih, ki vladajo sistemu, je v njihovih rokah. Velika politichna moch peshchice njih in ključna lastnina in kljuchi lastninjenja sistema so institucionalne vrednote, ki so zanje najbolj pomembne. Rezultat prevlade te vrednotne orientacije se kazhe nekako takole: "dezhela je prodana", "narod umira", "chlovek v sistemu ne pomeni dosti, skoraj nich". Sistem ga je potisnil na rob. Shtejejo le vloge, med njimi le ključne za sistem. Tak je, na kratko, chlovekov razvoj v nashem sistemu.«

– Takratna op. ur.: Rubrika "Chlovekov razvoj" v Reviji SRP bo objavljala prispevke, ki nastajajo ob nacionalnem "Porochilu o Chlovekovem razvoju" (Human Development Report), ki se v Sloveniji izvaja v okviru Urada za makroekonomske analize in razvoj R.S. za United Nations Development Programme.

– Danashnja opomba ur.: Rubrika *Chlovekov razvoj* je, tako kot se to rado zgodi, shla svojo pot. Nash sistem – sistem v zacetku tega tisoehletja (2001) pa po predvideni poti: »mislmo na Slovenijo kot samo zachasni ali prehodni sistem ali sistem v tranziciji v nadsistem Evropo.«

Za razumevanje dandanashnje drame sistema, "ki je v krizi", je poleg premen v vrhu hierarhije sistema pomemben she en vidik: abnormno in neobvladljivo vechanje razdalje med vrhom in dnom hierarhije (hierarhichne piramide). Poudarek je na neobvladljivosti, to pogojuje neobvladljivost institucionalnih vrednot (v resnici nevrednot), med njimi prednjachita pohlep in neustavljiva sla po mochi. Za kratko predstavitev problema sem izbral samo nekaj odlomkov iz knjizhice *Vrednote socialne stratifikacije*.²

Uvod ali predgovor

»Na prelomu tisoehletja smo, in ko se ozremo samo malo nazaj, na zacetek sedemdesetih let, ko smo se s problemom vrednot stratifikacije (oz. vrednotnim sistemom, ki jo dolocha) zacheli ukvarjati, se nam zdi, da se nash odnos do globalne socialne stratifikacije pri nas ni dosti spremenil. Ochitno pa je, da nas problem she vedno muchi, neprestano se vrachamo k stratifikaciji oziroma restratifikaciji. To navadno pomeni predvsem dvoje: najprej, da problema nismo zadovoljivo razreshili, in pa predvsem, da nam ga sistem in nasha skupinska zavest ponovno zapleteta, aktualizirata ga v novih in novih sprenevedavih ugankah. Tako na primer danes neprestano govorimo (natanchneje, ponavljamo, predvsem za

politiki in medijskimi komentatorji) o tranziciji sistema, pa o dosežkih v lastninjenju sistema, denacionalizaciji družbene lastnine in vrachanju premoženja (in vse to kot o skoraj izključno ekonomskem problemu sistema). Manj pa je govora, če sploh je, o restratifikaciji (socialnem, sociološkem aspektu problema) in še manj o mogochi usodi občnih vrednot. Ob poplavi institucionalno sistemskih vrednot, ob programski orientaciji strank nam idej in vrednot ne manjka. Oni mislijo na nas, in Oni mislijo za nas.«

Premene vrednotnih sistemov samoupravne družbe

»Vrednote stratifikacije, premene vrednotnega sistema v transformni družbi so torej v *Strategiji ekonomskega razvoja Slovenije** tisti okvir ali ogledalo (če jim še ne priznamo, da so primarni vzročni dejavnik družbenega razvoja), v katerem lahko celostno reflektiramo socialne posledice vrednotnega redukcionizma. Politichno-ekonomski determinizem je le eno – ali dvodimenzionalni vrednotni pogled na celoten socialni sistem. Tak je namreč pri nas še vedno prevladujoči način zrenja nanj in taka je predominantna vrednotna orientacija, ki jo vodi, regulira (a)socialna politika oz. njena novostara elita. Ta skuša planirati in regulirati družbo (njeno socialno stratifikacijo in njeno institucionalno strukturo – sistem) na njej dobro znani način, z usmeritvijo socialne pozornosti od vrednot na nivo (igre) interesov. Pri tem je bistveno, da se kar se dá dolgo ohrani nerazvidnost stratifikacije (nererefektiranost premene vrednotnega sistema), vsaj tako dolgo, da se konča lastninjenje (polastitev) v sistemu.

Ko se vrednote socialne strukture aktualizirajo tako, kot smo to skušali opisati, in v še bolj skrajni inachici, se vsaka družba razslojuje v stratificirano družbo: sovrazhno med stratami in sovrazhno po posameznih znakih svojih pripadnikov, to je stratifikacijskih dimenzijah (zdaj enih, zdaj drugih), odvisno od izhodishčne strukture oz. zgodovinske tradicije. Če to skušamo opisati nekoliko bolj chloveshko in neshematsko, bi oznachili zgolj simbolno dogajanje v premeni vrednot nekako takole: ko *bogastvo*, *bogatenje* na vrhu socialne piramide premeni v svojo skrajno inachico *grabež*, *pohlep* (*pohlep grabežljivih*), pa na njenem spodnjem koncu *revščina*, *pomanjkanje* premeni v *bedo*, *zavrženost* (*obup obubožanih*). Prvo nujno rojeva *koruptnost in korupcijo* in *nepotizem* ter *obolost* in *lojalnost* enemu, to je vladavini enega (t.j. personalni legitimiteti in legitimitetam v malem). Drugo pa se zateče v zavetje po “pravico brezpravnih in zavrženih”, v *kriminalnost*, *zločinstvo* vodnikov podzemlja in v sovrashtvo množice, ki postaja drhal. Vse pogosteje sega po sili in ustrahovanju s terorjem in linchu zhrtev, izbranih za sprostitev te sle. Na moderen način seveda, je to najprej linch prek medijev.«

*Raziskovanje *Vrednotnih sistemov socialne stratifikacije v samoupravni družbi* (aktualizacijo takratnih problemov v danasnjih razmerah) sva nadaljevala Rajko Shushtarshich in Matjaz Hanzhek v okviru analize: *Spreminjanje vrednot na preobdu v pogojih Strategije ekonomskega razvoja Slovenije* – Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj; objavila v Ljubljani, v *Reviji SRP* 13/14, 15/16, 17/18, 19/20; leta 1996, 1997.

She o vrednotah kot neposrednih dejstvih zavesti / Kategorični dodatek/

»O vrednotah socialne stratifikacije danes

Naj vas ne moti, da pri nas stratifikacije – in strat – she ni oz. da she ni razvidna in vsakomur jasna, da vsakdo she ne ve, v katero strato sodi in v kateri bo končno pristal, in predvsem drug drugega bi danes she tezhko pravilno razvrstili. Kmalu bo to mogoče in zamujeno bomo hitro popravili, ker ni socialno, ni sodobno ne spodobno, che ljudje ne vedo, v katero strato sodijo.

Brezposelni narashchajo po shtevilu, metodologije za njihovo pravilno izračunavanje pa se posodablajo. Tudi tistih, ki ob polni zaposlitvi ne zasluhijo dovolj za dostojno prezhivetje (t.im. eksistenčni minimum), ni malo, vendar so – vechina njih – vsaj strato vishje.

Na drugi strani socialne lestvice prestizha, ugleda, statusa nastajata strati lastnikov-parvenijev s premozhenjem in tistih, ki so nekoč to zhe bili po poreklu, to je strata lastnikov vrnjenega premozhenja. Sramezhljivo pa se she skriva najvishja strata, tisti, ki imajo dejansko socialno ekonomsko moč v sistemu. Za zdaj jih she ne poznamo, pa jih bomo prav kmalu spoznali, ker ta zgornja ali najvishja strata ni prav shtevna ne shtevilčna, a spregledati Njih ni mogoče.

Lahko bi rekli, da občutimo neke vrste lastnishko mrzlico v sistemu, “ki je v tranziciji”. Vendar to ni le stvar rachunice niti le domena Mamona, zaznamo jo le, che smo dovolj občutljivi za spremembe vrednot v sistemu, ki mu rechemo vrednotni sistem restratifikacije. Sicer si to neobchutljivost lahko kar pripishemo na svoj rachun, poznala se bo na nashi končni razvrstitvi, plasmaju v strato, ki ji bomo pripadali in v katero očitno sodimo.

Morala zgodbe seveda terja posebno obdelavo. Vendar to ni osrednji predmet nashega razglabljanja. Naj pa vendarle omenim, da je ta klima mrzlicnega lastninjenja in njemu pritikajochih se ekonomskih nujnosti – determinant vseeno nekoliko grobo pohlepna. V družbi (sistemu) se je spet uveljavilo (aktualiziralo) geslo zgodnjega ekonomskega liberalizma “laissez faire, laissez passer”. Ni ga nachina, po katerem bi vrsta – zvrst – ljudi v okviru danih pravil, enostavneje recheno, na poshten nachin, obogatela kar chez noch. Zato nobena družhba she ni iznashla legalnega in legitimnega ali socialno sprejemljivega ali konsenzualnega sistema, po katerem bi lahko tako na hitro, v shtirih letih izvedli restratifikacijo in ustvarili najvishjo strato (ali dve vishji strati), ki jih she ni. Zato tako hitro razslojevanje ni le nemoralno, ampak je tudi ekonomsko in shirshe sistemsko funkcionalno neoptimalno. Socialne posledice najbrzh ne bodo take, da bi terjale she eno revolucijo, vseeno pa bo sistem oz. družhba zanjo plachala ceno, ki utegne biti zelo visoka. Ker tisti management, ki je sposoben sesuti svoje podjetje, da bi ga lahko “poceni” kupil, ni najprej ekonomsko sposoben, ampak je predvsem moralno brezskrupulozen. Morda pa bi lahko rekli, da je vsaj drzen? Tezhko, ker ga sistemska zakonodaja v takem ravnanju pretirano ne ovira, marvech nasprotno,

vzpodbujajo, to so lahko podelili po stari "Yugo-Markovičevi" in po naši novi liberalno – krščanski "Peterle – Drnovškovi" zakonodaji.

In ker eno brez drugega ne gre, zgodbo o uspehu spremlja zgodba o bedi in obupu. Nočemo videti, da je to ena in ista zgodba, da gre ena le z drugo. In tiste družine in posamezniki, ki so žrtve tega hitrega preoblikovanja lastnine, spet niso najmanj sposobni delavci in mnogi njih nosijo socialni pečat "zaznamovanih". Socialna sramota, ki jih spremlja v socialnem okolju, gotovo ni socialno pravična, a je neizogibna, ker je socialni korelat, sokonstituanta socialne restratifikacije.«

Vrednote socialne stratifikacije v živalski farmi?

»Orwellove živali gledajo skozi okno ljudi in prashice in ne vidijo razlike:

"Saj so isti!"«

*SOCIALNA ENAKOST (ENAKOPRAVNOST) TOREJ NI BILA MOGOCHA,
ISTOST JE BILA MOCHNEJSHA OD NJIH.*

Lahko bi rekli tudi drugače: socialna enakost, enakopravnost je bila mogocha samo med Njimi (elito, avantgardo, zgornjo strato), lahko bi rekli celo istost – ki jo generira determinizem socialnih vlog. Ker če zanemarimo shtevilo njihovih podbradkov (statusnih simbolov), jih je težko ločiti med seboj; za ostale ljudi "nizjih strat" in "nizhje" živali pa tako velja socialno razlikovanje ali stratifikacija.

V bistvu pomenita socialna enakost in socialno razlikovanje isto. Individui naj bi se razlikovali med seboj po stratah, znotraj njih pa naj bi se kar se da poistili (izenachevali). Redukcionizem individualnosti je tako izveden na še obvladljivo socialno mero. Tako naj bi bila zadovoljena potreba individuumov po razlikovanju in potreba sistemov po socialni tipizaciji.

Vrednote svoboda, bratstvo in enakost, ki jih je sanjal Major, so bile ali pa so šele postale socialne (institucionalne) vrednote in konec zgodbe je zgodovinsko določen, ker scenarij institucionalnih vrednot ne pozna izjem, dopushča samo večje ali manjše zavlačevanje ter tu in tam določene omejitve, inachice istega, odvisne od nacionalnih in nekaterih drugih drzhavljanskih posebnosti.«

(po: George Orwell: *Zhivalska farma* [Pravljica?], Ljubljana 1982)

(? – vprashaj v podnaslovu *Pravljica* je moj dodatek; op. R. Sh.)

Za konec pa predlagam, da si vsak sam – po svoje odgovori na vprašanja o *krizi*: Kriza koga, ali chesa je problem, ki nas dandanes muchi? Natanchneje recheno: ki nas Oni z njim muchijo? Kdo je torej v krizi? Chlovek ali sistem? Obche (obche-chloveshke) vrednote ali vrednote sistema?

(Sklepna op.: Te povzetke in prva dva v naslednjem prispevku *Drzhavo dam za konja* sem izbral tudi zato, da bi pomagal morebitnemu bralcu, da si po svoje – brez pomoči sistemskih vlogoslovcev – razlozhi muke sistema v krizi, ter tudi svoje lastne muke v njem. R. Sh.)

¹ Rajko Shushtarshich, *Traktat o svobodi; Vrednote sistema I, II / Ali traktat o svobodi ali vrednotni Sistem mochnih institucij; Hevristichni model legitimitete institucij*, Revija SRP, 2001, Ljubljana <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/pogum2001-1/pogum7i.htm>

² Matjazh Hanzhek, Rajko Shushtarshich, *Vrednote socialne stratifikacije*, Revija SRP, 1999, Ljubljana <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/pogum1999-1/pogum1.htm>

Za zgodovinski spomin

Rajko Shushtarshich

DRZHAVO DAM ZA KONJA

(Ali prepoznavnost države – moč sistema ali narodova zavest – identiteta mi-stva)

»Kdor identiteto le brani, ta je vojno zanjó zbe izgubil.
Kajti identiteta se ne le brani, ampak ustvarja.«

R. Sh.

VSAKICH, KO PODVOMIM:

Kaj je primarno, kaj je pomembnejše: ali prepoznavnost države – moč sistema ali narodova zavest – identiteta mi-stva (nas-stva)? To vprašanje mi ne da miru, se pravi, znova in znova me muchi. Chemu? Je mar res tako zagonetno? Mislim, da ni, le v vsakokratni aktualizaciji variira, se pravi, pojavlja se v novih in novih modalnostih. Pa ne toliko zaradi sprememb v samozavedanju naroda, to je nas – našega mistva, ampak zaradi premen sistema oz. drzhav, ki nas »osrečujejo«. Te se namreč neprestano spreminjajo, reformirajo, transformirajo ali »tranzitirajo«.

Narod kot subjekt, pa je v tem svojem bistvu isti, je svoboden ali pa ga ni oziroma ga ne bo več, ko bo izgubil to svoje hrepenenje po svobodi (po samobitnosti). Chlovek zhivi desetletja, narodi stoletja, rodovi tisochletja, in rodovi imajo vse bistvene entitete kolektivne zavesti – identitete subjekta.

Lahko rečem, da odkar sem se zavedel sebe kot individuuma – res je, da je bilo to relativno pozno –, sem se sočasno zavedel (ali ovedel) tudi svojega – našega mistva: da sem po narodnosti Slovenec, da je to moja kolektivna zavest. Ta je prav tako neposredno dejstvo moje – naše zavesti, kot je sebstvo neposredno dejstvo moje zavesti. Nerazdružni sta. Drugache recheno, neposredno poznam – lahko prepoznam – le dva subjekta, eden je individuum, drugi je narod. Toda táko, kot *to naše mi-stvo* je, me sili v dvom. Ne gre mi za akademsko razpravljanje o mogočnosti definiranja naroda, ampak za neposredno vednost iz kolektivne zavesti. Te se zavesi, ali pa ostane nezavedna, a *vseeno je* – je intuitivno dojemljiva.

Zakaj neki je ta skupinska zavest tako enigmatična (skrita, prikrita, prikrivana)? Zaradi velike pre-mochi sistema, predominantne (preveč prevladujoče) propagande sistema, po kateri je propagirana prepoznavnost države – moč sistema skoraj v celoti zabilisala narodovo zavest – samozavest – identiteto. Nedavno z idejo proletarskega internacional-izma, dandanes z idejo globalizma.

V svojem relativno kratkem zhivljenju sem doslej prezhivel zhe shtiri države oziroma shtiri močno razlikujoče se sisteme. Vsaj dve bi lahko na vishku njune mochi oznachili kot diktaturi (drzhavi v totalitarnih sistemih), sedanjo pa kot

državo, ki nikakor ne more preseči svoje dedishchine – lastnosti post-totalitarnega sistema. Presezhek se lahko zgodi shele po menjavi nekaj generacij, morda bo to stanje trajalo petdeset let, nekaj let vech ali manj.

Rojen sem bil v kraljevini Jugoslaviji (SHS), nato sem prezhivel NDH (kot otrok v Sunji in Banja Luki), osvobojen sem bil v FLRJ – kasneje preimenovani v SFRJ, naposled sem bil drugich osamosvojen v RS (Republiki Sloveniji), ki od svojega vstopa v EU vidno izgublja svojo sicer kratkotrajno suverenost. V formalnem priznavanju naroda so bile med njimi velike razlike, nobena od teh drzhav pa ni bila prijazna do slovenskega naroda, tudi RS in EU nista. Morda obstaja v zametku tudi neka kolektivna evropska zavest in morda tudi planetarna zemeljska zavest, a tega ne vem, nisem se ovedel ne ene ne druge.

Sistemske vlogoslovci pravijo drugache: Kaj vas skrbi narod, ta bo zhe nekako prezhivel, kot je prezhivel she vse dosedanje osvajalce, zavojevalce. Skrb naj velja drzhavi, le ta je pomembna, le ta se venomer razvija (hierarhizira). Sedanja je moderna, povsem nova institucionalna (korporativna) tvorba.

Zdaj moram za razumevanje tega uvoda povzeti kratko uvodno vrednotno utemeljitev sistema iz leta 1999:¹

»Kot lahko zhe z naslova razberete, bomo to pot skushali razgrniti ali razvozlati vrednotno utemeljitev sistema. Natanchneje recheno, zanima nas vrednotni sistem institucionalne strukture ali (krajshe recheno) legitimiteta sistema, (she krajshe) sistem, ker sistem je najprej vrednotni sistem – vrednotna utemeljitev institucionalne strukture. Ta nas najprej zanima splošno, t.j. kot vrednotna utemeljitev kateregakoli sistema, potem pa, in občasno tudi vmes, se bomo vprashali she o izstopajocih konkretnih posebnostih vrednotne utemeljitve “nashega sistema”. Ko danes uporabimo besedi “nash sistem”, mislimo na Slovenijo kot samo zachasni ali prehodni sistem ali sistem v tranziciji v nad-sistem Evropo. Slednja je nash novi zheleni sistem oz. sprva she nad-sistem. Navadno sistem enachimo kar z drzhavo. Vendar to ni chisto pravilno, ker je drzhava lahko utemeljena kot sistem (npr. totalitarni sistem), lahko pa jo skoraj v celoti predstavlja najmochnejshi subsistem (v nashem primeru politichni podsistem ali kratko politika), npr. politokratski sistem ali sistem, v katerem dominira strankokracija. In konchno, drzhava bi lahko bila le najmochnejsha institucija v sistemu. Takega primera v nashi civilizaciji seveda she ni bilo, ali pa vsaj meni ni znan niti priblizhek chesa takega. Vsaj upamo lahko, da se bo to nekoch vendarle zgodilo. Cheprav nich ne kazhe, da bi se to lahko zgodilo EU. Unija ima zhe zdaj velike unitarne tendence, vsaj take, kot so jih imele nashe predhodne unitarne oz. federativne drzhave (nad-sistemi): Kraljevina SHS, FLRJ – SFRJ. Dvakrat smo z velikim (za)upanjem vstopili v sistem “skupnost bratskih narodov” in dvakrat se je konchalo enako, z veliko morijo. In drama nashega zadnjega, t.j. nekdanjega ponesrechenega nad-sistema, na jugu dezhele, she ni konchana. Nekateri stavijo svoje upanje na UN, ki pa ni institucija zdruzhenih narodov, ampak je institucija

zdruzhenih drzhav. In UN je institucija bolj simbolne kot dejanske mochi na nashem planetu Zemlji (t.j. v suprasistemu chloveshtva).«

Pri obujanju zgodovinskega spomina skushamo obuditi zavest posebej zavednih Slovencev, drugega za drugim (od Bohoricha, Trubarja, prek Preshera, Levstika, Cankarja do Kosovela.) Ne bom nashtel vseh, ki smo jih predstavili kot pomembne za narod Slovencev, tiste, ki se jim imamo zahvaliti za svoj obstoj. Cankar pa je bil tisti med njimi, ki je odkrito bichal slovensko hlapchevstvo kot sramotno lastnost narodovega znachaja. (Glej tudi njegovo predavanje: *Slovensko ljudstvo in slovenska kultura*, v Trstu, leta 1907.)²

Prav vsakich, ko podvomim o svojem narodu, pomislim prav na Ivana Cankarja. Je imel Ivan vendarle she najbolj prav? Za tale spis je nepogreshljiv. Nasprotno od njega pa je bil nenadkriljivo spodbuden za narod in zato neizogiben pri tem vprashanju – Srechko Kosovel. Zato moram na tem mestu citirati njegovo pismo malovernim, obupanim in pogumnim:

»PISMO«

»Malovernim to pismo! In obupanim in onim, ki niso ne maloverni ne obupani, ampak stoje s povesheno glavó in ne vedo, kaj bi in kako. In onim to pismo, ki so pogumni in mochni, v pozdrav njihovemu pogumu in mochi. In njim she najbolj, kajti *pogum*, to je *zdravje!*

V imenu Trubarja vam poshiljam to pismo in v imenu tistih, ki so v molitvenike pisali nasha imena in v imenu tistih, ki so davno davno govorili nash jezik. In v imenu poslednjih najbolj. Kajti oni so bili prvi in odlochujochi. Prst so bili, ki na njej vzklije drevo in zraste narod. In v imenu teh vas pozdravljam najbolj.

Kajti ne Trubarja ne Bohoricha ne Krelja ne bi bilo, che ne bi bilo teh; ne Dalmatina ne Japlja ne Pohlina ne Vodnika ne Kopitarja, ne Kastelica in ne najvechjega *Preshera*. In ne Levstika ne Jurchicha, ne Stritarja ne Trdine, ne Mencingerja ne Kersnika, ne Jenka ne Tavcharja ne Ashkerca in ne nashega Gregorchicha. Vsi ti so vzklili kot drevje iz rodne prsti. In zato pozdravljam te, ki so ta prst in *ziviljenje*.

Kajti brez njih ne bi bilo ne Ketteja ne Cankarja, ne Meshka ne Aleksandrova ne Zhupanchicha in nashih najvechjih modernih.

Kajti drevo ne more rasti, kjer ni tal, kjer ni zdravih, mochnih tal. In umetnik ne more vzkleti, kjer ni naroda.

In she so gozdovi in she so pokrajine nashe in she zhivi narod in diha, o, naroda ni mogoche ubiti.« (*Zbrano delo*; Tretja knjiga, I-II; DZS, Ljubljana 1977)³

Po drugi strani pa imamo veliko vech silno pomembnih drzhavnikov, politikov, med njimi prevladujejo taki, ki so nas bili in so nas pripravljene prodati, zatajiti, vsaj zamenjati za poslušne drzhavljane. Ne bom izpostavil nikogar, pa ne zato, ker bi si ne upal, ampak zato, ker jih je prevech.

Z Andrejem Lenarchichem imava, kot je razvidno iz najinich prispevkov v *Reviji SRP* in v *Lives Journalu*, diametralno razlicne poglede glede pomena drzhave in naroda. Vseeno pa mislim, da je lepo predstavil zgodovino slovenske drzhavnosti. To je zamolchana zgodovina, o kateri nashi drzhavniki in njihovi uradni zgodovinarji nochejo vedeti nicesar. Tragichno se mi zdi, da dejstva, ki jih Lenarchich – kot vneti zagovornik sporazuma o arbitrazhi – navaja, sama po sebi govore ravno proti njej.

Za utemeljitev pogumne zgodovinske odloचितve Slovencev – »kajti *pogum*, to je *zdravje!*« – bi bila dovolj zhe suverena drzhavnishka drzha – izjava:

Da se suverena drzhava Republika Slovenija *prostovoljno* ne odreka okupiranih ozemelj s strani nacionalistichne sosedne, da *ne pristaja* na sporazum o arbitrazhi! Če se zhe drzhava ne more upreti premochni sili – v igri geostrateshkih interesov naj-sistemov (vloga Hrvashke je v njej je ravno tako postranska, kot je to vloga Slovenije), bi vsaj od naroda, ki naj ga dichi njegovo dostojanstvo, ponos in pogum, prichakovali, da *prostovoljno ne klone*.

»Narodu vzamesh ponos – dostojanstvo, in ranil si mu dusho. Nachel si mu samozavest – samozavedanje, z njim samobitnost – identiteto. Tega vam Slovenci – nashi zanamci ne bodo spregledali.«^{4,5}

V suzhenjstvo, hlapchevstvo, podanishtvo – naj nas ne prisilijo s temi tremi shibami bozhjimi slovenskega narodnega znachaja. In ako je tudi to neizogibno, naj se narodna izdaja ne prodaja narodu kot velikanski dosezhke slovenskega drzhavnishtva. A ta vlak je zhe odpeljal, akt izkazane suverenosti je ad acta. Sledi samo she izvrshba.

Zato pa si vsakich, ko podvomim o svojem narodu, in se naposled streznim (zavem sebe in nashega mi-stva) rechem:

»DRZHAVO DAM ZA KONJA!«

Propagandni dodatek ali opravičilo morebitnemu bralcu

Bralcu, ki bi pomotoma zashel v prebiranje teh vrstic, sem dolžan opravičilo ali vsaj pojasnilo: Trditve, izrečene v tem spisu, kakor tudi druge tovrstne trditve (npr. te, ki so navedene v spisih pod chrto) se na videz v nichemer ne ločijo od sicershnjih posredovanih propagandnih sporočil. Še najbolj se ločijo po tem, da so sestavine avtonomne propagande. Treba jih je preveriti! To pa je mogoče bodisi z običajno logično analizo in preverjanjem navedenih dejstev bodisi s preverjanjem teh dejstev kot neposrednih dejstev v svoji lastni zavesti. Slednje je nekoliko težje, sprva, dokler se tega ne navadimo. Pogovorite se v duhu z zavednimi Slovenci, vsaj z nekaterimi, ki vam jih v *Pismu* navaja Srechko Kosovel, in dojeli boste svoj narod.

¹ Rajko Shushtarshich, *Vrednote sistema I, II*, *Revija SRP* 31/32, 1999, str. 116

^{1a} Rajko Shushtarshich, *Traktat o svobodi ali Vrednote sistema* [Elektronski vir], Ljubljana, *Revija SRP*, 2001

² Ivan Cankar, *Slovensko ljudstvo in slovenska kultura*, *LiVeS Journal*, januar 2012, sht. 5, str. 110

³ Srechko Kosovel, *Refleksije o narodu; Pismo*, *LiVeS Journal*, januar 2011, sht. 3, str. 90

⁴ Rajko Shushtarshich, *Referendum za Slovenijo – drugi; Zavednim Slovincem IV*, *Revija SRP* 97/98, 2010, str. 121

⁵ Rajko Shushtarshich, *Kot môra – Še o drugem referendumu za Slovenijo; Zavednim Slovincem, V*, *Revija SRP* 99/100, 2010, str. 141

Anton Lajovic

JEZIKOVNA VLJUDNOST SLOVENSKEGA CHLOVEKA

V družbi slovenskih inteligentov je nedavno nanesel pogovor, kako naj bi Slovenec jezikovno obcheval s tujerodcem. Nekateri so menili, da Slovenec le prerad jezikovno ustreza vsakemu tujerodcu, da takoj govori nemshko z Nemcem ali pa lashko z Italijanom, cheprav znata onadva tudi slovensko. Drugi so menili, da je stvar vljudnosti govoriti s tujerodcem v njegovem jeziku. Oglasil se je literat, ki sam pred sabo rad velja za svetovljana, in postavil nachelo: govôri z vsakim tujerodcem v njegovem jeziku, che ga le znash. She dalje je shel neki starejsi gospod, ki je rekel, da je pravichno tako, kakor on dela: kadar gre npr. kupovat knjige v knjigarno Bamberg, govori, dasi je sicer prepričan Slovenec, vedno po nemshko, ker po imenu meni, da je to podjetje nemshko.

V tej zmedi mishljenj – kako najti kompas za pravilno smer nashega ravnanja?

Odgovor more dati le pogled na nash kulturni razvoj in na obliko nashih duhovnih stikov s tujimi sosedi.

Da pa moremo razumeti sami sebe in oblike nashega mishljenja, se moramo razgledati po svoji neposredni duhovni preteklosti in jo za nadaljnje ravnanje premeriti z merili, ki nam jih od dne do dne z vechjo nujnostjo vsiljuje svobodno zhivljenje v svoji lastni narodni drzhavi, kjer nam s svobodo raste tudi odgovornost.

Za vsak narod je jezik najbolj viden in najbolj izrazit znak narodne skupnosti. Moch jezika v javnem zhivljenju je istovetna z mochjo narodne skupnosti. Obchutljivost, ki jo kazhe posamezen chlan naroda za svoj jezik, je istovetna z njegovim narodno-skupnostnim chustvom. Od rastoche in chim shirshe kroge zajemajoche obchutljivosti za narodni jezik je sorazmerno odvisen ves napredek naroda na najrazlichnejshih poljih njegove duhovne in materialne kulture. Zato more biti daljnosezhnega pomena reshitev vprashanja, ki smo si ga zastavili.

Ko smo se Slovenci zacheli kot narod polagoma zavedati samih sebe, so pretekla zhe stoletja, kar smo zhiveli v tuji drzhavi, v Avstriji, kjer je vladala nemshka dinastija, opirajoch se kot na glavni steber svojega gospostva le na avstrijski nemshki narod.

Nemshka dinastija in nemshke vlade so dajale odlochujoch poudarek nemshkemu jeziku in nemshki kulturi v vsej Avstriji, posebno pri nas Slovencih, ki smo bili shtevilchno pach slabotni in poleg tega she upravno politichno raztrgani na shtiri politichne province, na Kranjsko, Gorishko, Koroshko in Shtajersko. V vseh teh provincah je veljala slovenshchina za »*drugi*«*»prvi«* jezik je bila

nemshchina. Toda preden je dobila slovenshchina vsaj navidezno enakopravnost v sholi in uradu, je trajalo dolgo, in she tisto navidezno enakopravnost smo si morali izvojevati s težkimi borbami. Nikakor pa ni bilo mogoče doseči, da bi nemshchina prenehala vladati v onem področju uradov in shol, ki je veljalo za notranje uradno področje. Kot notranji uradni in službeni jezik se je s skrajno energijo po vseh nashih krajih, celo na Kranjskem, trdno drzhal nemshchina, navzlic temu, da je Kranjska bila popolnoma slovenska dezhela, ki je imela le po nekaterih mestih neznatno nemshko *manjshino*. Ne glede na to, da je bila nositeljica nemshchine na Kranjskem le drobna peshchica ljudi, je veljala nemshchina za *dezhelni jezik*.

Nemshchina je torej do prevrata v vseh nashih krajih gospodovala (ne da bi kjerkoli zato obstajal kak zakonit predpis, torej samo po pravu navade) kot notranji uradni jezik v vseh drzhavnih uradih in kot izključni armadni jezik.

Slovenski otrok se je tedaj moral učiti nemshchine zhe v ljudski sholi, dokler niso po trdi borbi izbojevali Slovenci, da je postal učni jezik v ljudskih sholah samo slovenski, nemshchina le učni predmet, kasneje na podezhelskih sholah celo samo prostovoljen učni predmet. Toda v srednjih sholah je nemshchina kot glavni učni jezik v vishjih razredih veljala prav do prevrata.

Poleg tega je bil učni nachrt tako prirejen, da je v srednjih sholah dajal slovenskemu dijaku popolnejšo sliko nemshkega kulturnega razvoja in mu vsiljeval popolnejše poznanje nemshke literature kakor pa lastne slovenske literature in splošne kulture.

To gospostvo nemshkega zhivlja in jezika v vsem nashem javnem zhivljenju, v vseh javnih uradih, drzhavnih zavodih in podjetjih, dalje vsa ta vzgoja nashega chloveka, da naj gleda na svet skozi nemshko okno in da bodi informiran samo o nemshki kulturi, in sicer tako, kakor da je to glavna in najvelichastnejsha kultura sveta, vse to je v nashem chloveku vzbudilo chustvo izrazitega prvenstva nemshchine. Ker sta mu ves ta nemshki duh in vzgoja vedno govorila o ogromni oblasti nemshkega jezika in o njem kot svetskem jeziku, se je nashemu skromnemu Slovencu, zaprtemu v ozke avstrijske politichne meje, politichno umetno lochenemu od svojih juznoslovanskih bratov Hrvatov in Srbov, zdelo samo po sebi umevno, da je nasproti nemshchini njegova slovenshchina skrajno skromen jezik, globoko podrejen nemshchini.

Poleg chustva podrejenosti slovenshchine pod gospodujočo nemshchino so vrednostni prepad med tema jezikoma poglobljali she drugi tokovi. Ko je 19. stoletje s svojim romantizmom okrepilo narodnostni razvoj malih slovanskih narodov, je habsburshka Avstrija imela bistven interes v tem, da je tem zadrzhevala narodnostni razvoj. Pravilno je chutila, da bi rastocha okrepitev in osamosvojitvev narodnega zhivljenja slovanskih narodov mogla ogrozhati cel njen drzhavni obstoj. V slovenskem zhivljenju sta bili dve struji, katerih ena, po shetvilu slabotnejsha, je izrazito poudarjala narodnost, medtem ko je druga struja, katere

najmarkantnejši predstavnik je bil ljubljanski škof Misja, postavljala temu razvoju, poudarjeno v interesu habsburške dinastije in države, vse mogoče filozofske, doktrinske in pa politično praktične ovire, sklicujoč se pri tem na katoliške perspektive narodne strpnosti, in je zaradi tega pushchala svoje pristasje v hoteni narodni mlachnosti.

Drugi idejni tok, ki je zabranjeval v Slovencih močno narodno-skupnostno chustvovanje, je bil liberalizem 19. stoletja, katerega naravni izliv je bil poudarjani individualizem. Taka individualistichna usmerjenost slovenske inteligence in na drugi strani *politichno gojena mlachnost* v narodnostnem pogledu sta bili dve močni sili, ki sta zavirali, da cena nashega narodnega jezika ni rasla ne pri slovenskem inteligentu, she manj v širokih plasteh naroda. Tako se v predprekratni dobi nikakor ni moglo razviti dovolj močno narodno-skupnostno chustvo v nas Slovencih, in tako nujno tudi slovenski jezik kot najvidnejši izraz takega skupnostnega chustvovanja ni mogel dosechi popolne veljave.

Tik pred izbruhom svetovne vojne se je shirila govorica, da je Nikola Chrnogorski baje izjavil, da se Chrnogorcem ni bati nichesar, chesh: nas in Rusov je 150 milijonov.

Ta izrek je izzval obchi posmeh, chesh, kako se napihuje mali Chrnogorec.

Ni se zablislilo takrat nashemu chloveku spoznanje, da je imel prav Nikola, ne pa tisti, ki so se Nikoli smejali.

Zakaj Nikola je gledal stvari z vidika svobodnega chloveka, kateremu pomenijo družbene in socialne zveze najrealnejsho realnost. A do takega spoznanja se nash chlovek ni mogel povzpeti, ker mu je nesvoboda branila skupnostno chutenje. Slovenski chlovek je takrat zhivel, družbeno pogledano, v atomiziranem, desagreiranem stanju, chutech se individualno osamljenega. Kolikor pa je zavestno chutil narodnostno – takih je bila manjshina – je chutil tudi to, da je njegov narod popolnoma osamljen. To chustvo individualne in narodne osamljenosti – strupeni sad stoletne zasuzhnjenosti – ni dopushchalo nashemu chloveku, da bi videl in chutil v izreku svobodnega chrnogorskega kneza globoko upravichenost.

Prav iz tega chustvovanja osamljenosti se je nujno razvilo nadaljnje chustvo o majhnosti in manjvrednosti tako naroda kakor njegovega jezika. Tako chustvo manjvrednosti je dalo svojo posebno barvo temu, kako je slovenski katolishki duhovnik v narodnostnem pogledu pridigal, da moramo biti ponizhni in skromni, kar je nash verni chlovek enostavno prenashal tudi na jezikovno polje.

Nemshki chlovek je kot chlan gospodujochega naroda seveda krepko izkorishchal tako zadržhanje slovenskega chloveka in je v vsaki dotiki s slovenskim chlovekom poudarjal gospostvo nemshtva in nemshkega jezika. Nash chlovek se je temu tako uklanjaj, da se mu je zdelo kar izzivanje, che bi s takshnim Nemcem skushal govoriti slovensko. Kdor pa je to storil, je veljal za izjemo, za prenapetezha, predrznezha in rovarja.

Pritisk nemške države, nemške kulture v šolah, gospodarski pritisk bolje situiranih nemških krogov v slovenskih krajih je imel poleg slovenskega čustvovanja podrejenosti, inferiornosti, majhnosti in osamljenosti nujno posledico, da je imel tudi slovenski človek svoj jezik za podrejen in manj vreden, predvsem nasproti nemškemu jeziku, in v konsekventni posledici tudi nasproti vsakemu drugemu tujemu jeziku.

Le iz takega čustvovanja inferiornosti je mogoče razumeti uvodoma omenjeno naziranje naših inteligentov, da naj še celo zdaj v svobodni državi in celo v kulturnem centru slovenstva čuti naš človek potrebo obchevati po nemško v podjetju, ki mu je posestnik Nmec, dasi je očitno, da zhivi tako podjetje nujno le ob kulturnih potrebah tukaj domachega slovenskega naroda.

*

Stopili smo v politično svobodo, nismo se pa osvobodili vsega onega čustvovanja o manjvrednosti in nepomembnosti samih sebe in svojega jezika, čustvovanja, katero smo po zakonu vztrajnosti ali, drugache recheno, po težnosti konservativizma, ki je temeljna sila vsake družbe, prinesli s seboj iz starih v chisto spremenjene nove razmere in ga tu gojili dalje.

Nismo še prishli do dovoljšne zavesti, da nalaga svoboda na vseh poljih nashega duhovnega zhivljenja *fundamentalne izpremembe tudi v mishljenju in chustvovanju*. Zdelo se nam je, da nam za svobodo ni treba nich vech delati in skrbeti, brz ko je dan formalni okvir svobode z obliko svobodne narodne države. V stari naši malobrizhnosti za narodne in javne zadeve, v tej zli in težki dedshchini nashe suzhenjske preteklosti, smo prichakovali, da bo »država« reshila vse te stvari, ali che ne »država«, pa »zhivljenje«. Torej vsekakor, da se bodo te stvari reshile ne z *nashim naporom*, temvech da jih bo reshila neka nejasna sila izven nas.

In vendar, kaj je bila socioloshka nujnost za ureditev razmerja nashega jezika do jezikov tujerodnih ljudi na nasem ozemlju?

Vzemimo preprost primer: Srechata se Slovenec in Nmec, zhivecha na nasem ozemlju, oba iste socialne pozicije, iste starosti, oba popolnoma zmoznha slovenshchine in nemshchine. Kaj naj sedaj odlocha o tem, kateri jezik naj ima prednost?

Ne more biti dvoma – po socioloshkem stanju. Oba, Slovenec in Nmec, zhivita na *slovenskem* ozemlju, v *nashi* narodni državi, katere sluzhbeni jezik je pri nas slovenski. Slovenski narod je drzhavni narod in gospodar te zemlje, iz chesar je samo po sebi umevno, da je slovenski jezik na nashih tleh gospodujochi jezik. Tako gospostvo nashega jezika je naravni postulat tudi demokratiche ideje, s katero bi bilo nezdruzhljivo, da bi minoritetni jezik mogel biti enakopraven ali celo vazhnejshi od jezika, ki ga govori majoriteta.

Te nove socioloshke situacije bi se moral sleherni nash chlovek, ne samo vsak inteligent, temvech tudi vsak najpreprostejsi chlovek, tako zavedati in biti za chast in vrednost ter prvenstveno mesto svojega jezika tako občutljiv, da bi imel za *izživanje*, che ga katerikoli Nemec, ki zhivi med nami, nagovori drugache kakor slovensko. Dokler tega ne bomo doumeli do dna, toliko chasa bomo slabi partnerji za demokracijo v lastni drzhavi. Zakaj narod, ki ima toliko manjvrednostnega, potlachenega in inferiornega v svojem chustvovanju in mishljenju, skratka toliko slabotnega, ne more biti enakovreden soborec in sotvorec v demokraciji.

Zato je treba skrajnega napora, da potolchemo v svojem narodnem zhivljenju in chustvovanju vse one manjvrednostne inferioristichne komplekse, ki jih nosimo she sedaj kot tezhke okove iz prejšnjega nashega zhivljenja v zasuzhnjenosti.

Na drugi strani je treba, da storimo vse, da ustvarimo v nashem chloveku chustvo *gospodarja na svoji zemlji*. Ni se nam treba plashiti, che bi se v nas rodile struje, ki bi jih oni, katerim bi ne shle v rachun, imenovali imperializem.

Zdaj pa smo she silno dalech od tega! Ali se ne slishijo zopet iz nashih mest ob Dravi obupni klici, da izgubljamu ljudi v nemshtvo kakor za chasa Avstrije? Cena nemshchine je med nashim preprostim narodom zlasti na Shtajerskem, in she celo med inteligenti, she vedno previsoka.

Takoj po prevratu so nashi Nemci mislili, da se bo zgodilo to, kar bi vsi po pravici prichakovali od zrelega naroda, ki si ustvari svojo svobodno narodno drzhavo, da bo tedaj dobil nash jezik v vsem javnem in zasebnem zhivljenju *izkljuchno* veljavo in pozicijo. Zato so se mnogi izmed njih zacheli uchiti nashega jezika. Toda kmalu so zacheli ti Nemci spoznavati, da je njihov napor s slovenshchino popolnoma odvech, zakaj kjerkoli so to hoteli, jim je nash chlovek *usluzhno z istim chutom podrejenosti svojega lastnega jezika ustregel v nemshchini*. Stvari so tako ostale v svojem starem stanju, da nash ponizhni Slovenec samega sebe she danes ima za izzivacha, che bi nagovoril nashega Nemca drugache kakor po nemshko, in da se obratno nash Nemec chuti razzhaljenega, che bi ga ne nagovoril v njegovem jeziku!

In tu pridemo h klavrnemu vprashanju narodne zavednosti med uradnishtvom. Kar je bilo starejshe generacije, ki je za chasa Avstrije sama sebe v narodnostnem pogledu vzgojila v skrajni mlachnosti do narodnega jezika, je tudi po prevratu vozila v starih kolesnicah. Tej generaciji se je she zdelo poudarjanje slovenske narodnosti in slovenskega jezika nedopustno politichno manifestiranje, katerega se je v svojem stremushtvu za chasa Avstrije najprevidneje izogibala. Je kaj chudnega, che je dolgoletna vaja takih chustvenih in vrednotnih odnosov dusho takega uradnika preobrazila tako, da je prishel v nove razmere svobode nesposoben, da bi prav ocenil vrednoto in vazhnost svojega narodnega jezika?

Tako se je lahko zgodilo, da je *she 5 let po prevratu* na nashem vishjem sodishchu podpisoval neki senatni predsednik na vseh spisih svoje ime v nemshki transkripciji in z *gotico*, ne da bi se bil nad tem spotaknil katerikoli njegovih kolegov in niti ne njegov shef. Tako je bilo torej na enem izmed najvazhnejshih drzhavnih

resorjev v instituciji, ki je bila vodilna za pravosodstvo vse Slovenije. Ali se je potem chuditi, da je personalna politika nashega vishjega sodishcha tachas bila nacionalno toliko neobchutljiva, da je postavljala na nashe obmejne, narodnostno najbolj obchutljive kraje uradnike izrazito avstrijakantskega mishljenja in da zanjo torej vprasanje narodne zanesljivosti in agilnosti kot odlochilno za namestitev sploh ni prihajalo v poshtev?

Ob tej starejsi generaciji so zhivele nadaljnje nashe generacije in se nezavedno prilagojevale njeni mentaliteti. Strup narodnostne mlachnosti je uchinkoval dalje in uchinkuje she danes.

Zato najde Nemeč v nashih krajih v nashem uradu, pri konceptnem kakor pri pisarnishkem uradniku, radovoljen odziv v nemshchini.

To se pravi, nash uradnik, dasi ima veliko moch v svojih rokah, ne daje svojemu narodnemu kot sluzhbenemu jeziku onega poudarka *izkljuchne rabe, cene in vrednosti*, kakor bi to po *svoji dolzhnosti moral storiti*. S tem odpade tudi drugim slojem nashega naroda vazhna moralna zaslonba, ki bi mu krepila zavest o prvenstveni vrednosti nashega jezika na nashih tleh, na katerih naj bi bili mi gospodarji.

Ko vidimo, kako nash narod v vseh svojih slojih trpi zaradi chuta manjvrednosti glede svojega jezika, bi bila toliko bolj dolzhnost nashega inteligenta, celo pa drzhavnega nashega uradnika, da z vso energijo in neizprosno doslednostjo v uradu in izven urada ob vsakrshni priliki daje poudarek izkljuchne cene in vrednosti svojemu narodnemu jeziku.

Toda temu nasprotno imamo celo v Ljubljani she danes za shefe raznih vazhnih uradov Slovence, ki so narodnostno tako malo obchutljivi in mlachni, da se ne sramujejo na javnih krajih z ljubljanskimi Nemci – ki znajo slovensko enako dobro – obchevati izkljuchno in skoraj ostentativno po nemshko.

Dokler se ne bomo domogli do tolike energije, da bomo z bichem nagnali vse take ljudi, jih druzhbeno ozhigosali in onemogochili, toliko chasa bo vse nashe zhivljenje revno, nas pa bo zasmehoval in izkorishchal vsak tujerodec.

(MISEL IN DELO – Kulturna in socialna revija; Ljubljana, 1935/4)

ANTON LAJOVIC (1878, Vache pri Litiji – 1960, Ljubljana), skladatelj, pravnik, publicist. Po maturi v Ljubljani shtudiral pravo in glasbo na Dunaju (shtipendija shkofa Ravnikarja); sodnik v Kranju, Ljubljani in Zagrebu. Predstavnik slovenske glasbene moderne (nova romantika). V periodiki objavljaj razprave s pravnega področja, ob tem pa tudi vrsto lucidno izostrenih esejev o politichnih in kulturnih znachilnostih slovenske druzhbe; izrazit primer za slednje je *Jezikovna vlnudnost slovenskega chloveka*, ki mestoma zazveni z »danashnjo aktualnostjo« (seveda ob chasovni modifikaciji, ki lahko nemshchino »metaforichno« nadomesti z angleshchino). To aktualnost utemeljuje zlasti odstavek: »Da pa moremo razumeti sami sebe in oblike nashega mishljenja, se moramo razgledati po svoji neposredni duhovni preteklosti in jo za nadaljnje ravnanje premeriti z merili, ki nam jih od dne do dne z vechjo nujnostjo vsiljuje svobodno zhivljenje v svoji lastni narodni drzhavi, kjer nam s svobodo raste tudi odgovornost.« (Op. I. A.)

Rihard Orel

ZANIMIVOSTI IZ PLEBISCITA O PRIPADNOSTI BENESHKE SLOVENIJE

V tretji vojni za neodvisnost Italije, ko je bila ta zaveznica Prusije proti Avstriji, je morala Avstrija vsled popolne zmage Prusije po bitki pri Sadovi (Kraljevi Hradec) na severovzhodnem Cheshkem kapitulirati in tej odstopiti Gornjo Shlezijo, Italiji kot zaveznici Prusije pa beneshko dezhelo (Il Veneto) z Beneshko Slovenijo vred. Ta odstop pa je bil vezan na plebiscit, s katerim naj se ljudstvo izreče o svoji drzhavni pripadnosti.

Tedaj so se zachele priprave za plebiscit, pri katerem naj bi se ljudstvo izjavilo za ali proti prikljuchitvi teh pokrajin k Italiji. Da bi ljudstvo pouchili in mu pojasnili pomen in potek glasovanja, so dolochili ljudi, ki so razlagali pomen dosezhene svobode in potrebo zedinjenja vseh italijanskih pokrajin. Znachilno je, da niso bile mnoge odlicne duhovnishke osebnosti nich kaj prevech vnete za to svobodo, na tak nachin dosezheno, in za pripadnost k novi, liberalni Italiji. Kraljevi komisar oz. prvi novi videmski prefekt Quintino Sella pa je s svojim odlochnim nastopom le upognil videmskega nadshkofa, da je priznal novo vlado, cheprav se nekateri duhovniki she niso mogli sprijazniti z razmerami, ki so nastale po sklenjenem miru z Avstrijo. Prefekt je zahteval od nadshkofa tudi, da duhovniki ne bi she nadalje shirili zhaljivih in nasprotnih vesti. Ljudstvo pa je bilo za plebiscit zhe pripravljeno in odlocheno glasovati za novo Italijo.

V plebiscitno kampanjo so posegli tudi nekateri slovenski duhovniki, in takratni videmski dnevnik *Giornale di Udine* je chutil potrebo objaviti chlanek, v katerem je napadal nekega slovenskega duhovnika, ki je bil eden izmed glavnih nasprotnikov prikljuchitve in ki je v svojem okolishu pripravljaj odpor domachinov. List pishe: »Neki duhovnik, zhupnik v shentpetskem okraju se, kakor nam porochajo, upira in shiri tendenčne vesti med nevednimi kmeti in zatrjuje, da so Slovenci zaradi svojega narechja, t. j. narodnosti in zaradi svojih koristi, usmerjeni edino proti Ljubljani. Podobne vesti poshiljajo listu tudi drugi duhovniki in domachini iz onih krajev in se pri tem zgrazhajo, ker vedo, da tamoshnji slovenski prebivalci ne poznajo druge kulture in izobrazbe kot lashko in da so bile njihove koristi vedno povezane s prebivalci Furlanije. Slabi slovenski duhovniki na Furlanskem poznajo dobro Chedad, Tarchent, Neme, Ahten, Fojdo, Videm, Krmin in Gorico, kamor prihajajo po svojih opravkih, ne poznajo pa Ljubljane in niti ne vedo, kje je. Ti Slovenci imajo tako narechje, da se med seboj ne razumejo; za sporazumevanje, zlasti pri kupchijah na sejmih, se morajo posluževati glavnega narechja furlanske pokrajine. Da so ti ljudje, tj. beneshki Slovenci, nekako kulturno dvignjeni, da

poznajo krajepis, domacho zgodovino, je vse nasha zasluga. Prav tako smo jim privzgojili chustvovanje do Italije, in zato poudarjajo to dejstvo onim onstran Alp (tj. Avstrijcem), ki she vedno hochejo raztegniti meje tja do Nadizhe s pretvezo, da bi vkljuchili tistih nekaj Slovencev. Vobche je to slovensko prebivalstvo dobro in patriotichno kot mi in gotovo ne bo sledilo naukom nekega zagrizenega zhupnika.« (*Giornale di Udine*, 1. okt. 1866).

Ko se je blizhal chas plebiscita, so objavljali listi razne pozive, priporochila in navodila za izvajanje te pravice. Za plebiscit sta bila dolochena 21. in 22. oktober 1866, to je nedelja in ponedeljek, za katera je bilo pozvano prebivalstvo vse beneshke pokrajine oz. dezhele (Il Veneto), ki je bilo svoj chas zhe svobodno in ki je pripadalo republikli sv. Marka v Benetkah zhe 400 let, ki da so jo tujci prodali tujcem (pisec meni Francozi Avstrijcem) po miru v Campoformiu (leta 1797). Na Dunaju pa je prishlo do dogovora, vsled katerega je beneshka pokrajina pripadla Avstriji. In tisti dan da poreche ljudstvo: »Dovolj je meshetarjenja z nasho izjavo "si", sami bomo povedali, kam hochemo pripadati!«

Videmski kraljevi komisar (prefekt) je v razglasu napovedal plebiscit s tochnimi navodili. Iz navodil je razvidno, da je bilo glasovanje tako kot pri drzhavnozbornskih volitvah. V vsaki obchini je bil sedezh komisije, v vechjih obchinah pa je bilo po potrebi tudi vech sedezhev. Pravico glasovati je imel vsak drzhavljan, ki je izpolnil 21. leto in ki ni bil kaznovan zaradi tatvine, sleparije ali kakega vechjega zlochina. Vsaka komisija je imela pet chlanov. Vsak upravicenec je glasoval tako, da je na glasovnici oznachil »si« ali »no« (da ali ne), tj. za prikljuchitev teh pokrajin k Italiji ali proti. Celotno besedilo na glasovnici je bilo: »Izjavljam svojo prikljuchitev h kraljevini Italiji, monarhichni ustavni vladavini Viktorja Emanuela II. in njegovih naslednikov.« Listi, ki so objavili ta odlok, so pisali takrat: »Nashe glasovanje ne dvigne in ne ponizha Italije, vsebuje pa nachelo, da smo gospodarji na svoji zemlji in oznachuje prehod iz hlapchevstva v svobodo, od uboshtva k napredku Italije. Je pa treba razkrinkati tudi lazh Avstrije, ki jo trosi po Evropi, chesh da je prebivalstvo po dezhele njej udano.«

Vobche je bilo glasovanje svobodno. Zhe vech dni prej so prihajali na shode volivci, ki so imeli za klobuki zatakne listke z oznako *si* in veselo potrkavanje v zvonikih je donelo vsevprek. V Vidmu se je zachelo glasovanje ob zvokih himne *Su Venezia è giunta l'ora*. Med prvimi, ki so glasovali, je bil videmski nadshkof, ki se je sprva sicer branil glasovati, in z njim ves kapitelj. Drugo ljudstvo je prihajalo v skupinah, posamezniki so nosili trobarvne kokarde in shli v sprevodu z zastavo na chelu na volishche.

V Sht. Petru Slovenov (S. Pietro degli Slavi je bil tedaj uradni naziv sredishcha beneshkih Slovencev, toda leta 1867 je bil preimenovan v S. Pietro al Natisone, kar naj bi bili predlagali sami domachini) so na predvecher prizhgali na blizhnji visoki gori velik kres in oznachili z ognjenimi chrkami »si« svojo pripadnost k italijanski kraljevini. Kres je bilo videti dalech po Furlaniji in she preko meje.

Glasovali so samo moshki, ponekod (v Ahtenu) pa so hotele glasovati tudi zenske.

Izid plebiscita za videmsko okrozhje je tale: 104.988 glasov za prikljuchitev in 36 nasprotnih. Ti so bili nabrani po agitiranju furlanskega duhovnika iz Coseana, furlanske občine, lezeche kakih 15 km zahodno od Vidma. Listi so porochali, da je bilo ljudstvo po tem duhovniku zaslepljeno.

Naslednjega meseca, tj. novembra, je ob zakljuchku teh manifestacij prishel v Videm sam kralj Viktor Emanuel II., za njim pa she Josip Garibaldi.

V Beneshki Sloveniji so glasovali vsi upravichenci za prikljuchitev k Italiji razen enega. Oddanih je bilo v občini Sht. Peter 688 glasov, v Drenkiji 329, v Grmeku 421, v Roncu (Podbonesec) 321 in v Sht. Lenartu (Podutani) 606 glasov za prikljuchitev, en glas pa proti. Sedaj, ko ga zhe davno krije domacha zemljica, lahko izdamo tajnost, kdo je bil tisti Slovenec, ki je oddal edini protivni glas. To je bil takratni zhupnik v Sht. Lenartu, Bledich, tisti duhovnik, ki ga napada *Giornale di Udine*, kot smo omenili spredaj. Dalje je bilo v Sovodnjah 414 glasov za, v Srednjem 440 in v Lazah 462. Skupno torej 3687 za in 1 proti. V Reziji je bilo oddanih 300 glasov. V Fojdi se je zelo potegoval za prikljuchitev k Italiji zhupnik Coiz (Kojc).

K chlanku o Slovencih v Italiji v omenjenem listu pishe neki dopisnik po plebiscitu: »Videmska pokrajina shteje le nekaj tisoeh Slovencev, a ti so s preprihanjem, po kulturi in vsled koristi – Italijani. Nihche ne bi bil bolj uzhaljen kot oni, ako bi morali priti pod kako drugo drzhavo« (meni namrech Avstrijo), in nadaljuje: »Mi bomo v prijateljstvu s sosedi slovenske narodnosti, ki naj imajo zadoshčenje, da so v nashi drzhavi. Ne bomo izvajali nobenega nasilja, toda bomo uporabili nash jezik in nasho kulturo, ki prednjachi v sploshni kulturi narodov, da jih poitalijanchimo. Sprejeli jih bomo in skrbeli za blagostanje in zboljshanje njihovega stanja in družbenega zhivljenja ter jih vzgajali v duhu italijanske kulture.«

Iz tega vidimo, da se ni od takrat do danes prav nich izpremenilo.

Dalje izvaja dopisnik: »Zemljepisna lega, zgodovinski dogodki iz preteklosti in gospodarske koristi delajo te prebivalce italijanske, poleg tega she njihova iskrena udanost do Italije je dovolj, da lahko povemo tistim (misli pri tem Slovence obmejnih krajev na Gorishkem), ki bi se hoteli pomakniti do bregov Nadizhe s pretvezo, da bi vkljuchili v svojo dezhelo ono malo shtevilo poitalijanchenih Slovencev. Vobche so ti prav tako dobri patrioti kot mi, in gotovo ne bodo podlegli prigovarjanju tistega slabega duhovnika (cattivo prete).«

Furlanski duhovniki pa so delovali za »Regno separato« in listi so jih napadali, ker niso hoteli priti pod »Regno unito«. To je bila stranka, ki je delala za separatizem, medtem ko so bili lashki nacionalisti za zedinjenje.

Duhovniki večinoma niso bili vneti za Italijo zaradi njenega liberalizma, le posamezni kot npr. zhe prej imenovani Zhupnik Coiz (Kojc) v Fojdi, ki se je pred plebiscitom vrnil iz sedemletnega pregnanstva, je bil za Italijo.

V takratnem chasopisju (torek 14. oktobra 1866) chitamo, da je zhupnik iz Gonarsa, Lazzarini, imel v cerkvi v furlanshchini nagovor, v katerem je poudarjal, da so mnogi duhovniki za mir in ne za Italijo.

V *Giornale di Udine* shtev. 40 chitamo: »Neki kapucinski berach je prehodil griche okoli Fojde in delal propagando proti Italiji. Med drugimi lazhami je vtepal kmetom v glavo, da bodo nove oblasti uvedle davek tudi na kokoshi.« Zakljuchuje, da bo krajevna policija zhe dala dober nauk temu postopachu in ga oddala tja, kamor spada.

Iz Sht. Petra Slovenov so v istem chasu porochali listom v Videm, da je tamoshnje prebivalstvo zaskrbljeno vsled ukrepov, ki so jih avstrijske vojashke oblasti izdale, da bi obdrzhale Nadishko dolino v zameno za kako drugo okrozhje v Furlaniji (meni tisto, ki je zhe prej pravno pripadalo Avstriji). Dopisnik pravi dalje, da vedo o jezikovni pripadnosti tamoshnjega ljudstva – torej, da so Slovenci, toda po mishljenju da so Lahi in da so patriotichni.

Po drugi strani pa se chitajo tudi taka porochila glede plebiscita, kakor: »So nam povedali, da so v neki vasi videmske okolice duhovniki nashchuvali kmete, da so sten potrgali objave, ki so obchinstvu priporochale, naj glasuje za Italijo. Bilo je po nekaterih vaseh vech nasprotnikov tega glasovanja, in oblasti so morale ravnati s posebnim pritiskom na te ljudi, da so odnehali od tega pochetja. Mnogi so se prav malo zanimali za plebiscit, ako zhe niso bili nasprotni, posebno duhovniki so zhe spochetka nasprotovali.«

Iz Ahtena je prishlo v Videm zhe po konchanem glasovanju porochilo, da so tam glasovali po skupinah, in da so najbolj oddaljeni bili prvi. Soproga tamoshnjega zdravnika dr. Uekaca (Uecaz) je predlagala glasovanje tudi za zhenske, katere je celo nauchila himno, zlozheno za to priliko: *Inno del Brolerio*. Skupino iz Podvrat pri Chaneboli je vodil okinchan mladenich na konju ob pritrkavanju zvonov in ob streljanju s topichi. V tiskarnah so noch in dan tiskali listiche s »si«, tolikshno je bilo zanimanje za glasovanje.

Citati iz chasopisov tiste dobe nam kazhejo, da je v chasu priprav na plebiscit obstajal dolochen pritisk na volivce; vendar bi bilo pogreshno sklepati iz tega, da je mogel ta pritisk biti odlochilen za izid plebiscita. Rezultat plebiscita je bil povsem logichna posledica takratne politichne in socialne situacije. V tistem chasu smo bili nekako na pochetku narodnega preporoda pri Slovencih, ki pa je zajel najprej le meshchanski sloj in je prodril iz osrchja Slovenije proti slovenskim obrobim pokrajinam v krajskem ali daljskem razdobju. Zato ne moremo pri beneshkih Slovencih tiste dobe, razen pri nekaterih prosvetljenih posameznikih, govoriti o narodni in kulturni, she manj pa o politichni zavesti slovenske narodne skupnosti.

Ker ni bila zavest pri beneshkih Slovencih še prebujena, ni mogla vplivati na odločitev volivcev pri plebiscitu. Ti so bili postavljeni le pred vprasanje, ali Italija ali Avstrija. Pri taki alternativni pa je imela Italija v obeh beneshkih Slovencih pred Avstrijo vse prednosti. Kljub prvim klicem kasnejšega italijanskega imperializma, ki se manifestirajo že takrat v asimilatorskih težnjah, ki jih sodobno časopisje ni skrivalo, je bila Italija tiste dobe napredna sila, ki se je v boju s propadajočim reakcionarnim fevdalizmom borila za osvoboditev in združitve. Nasprotno pa je bila Avstrija takrat in še dolgo potem nosilec nazadnjashke in konservativne miselnosti in sistema, ki je izpreminjal Avstrijo v ječo narodov.

Beneshki Slovenci pa so imeli še čisto svoje posebne zgodovinske razloge, da so odklonili pripadnost svoje deželice k Avstriji. Avstrija je bila tista, ki je beneshke Slovence oropala vechstoletne stare svobode in avtonomije.

Poglejmo, kaj pravi zgodovina o tem. Takoj po sklenjenem miru z Langobardi (leta 725), ko so bili Slovenci že stalno naseljeni po hribih in dolinah ob Nadizhi in njenih pritokih, so si uredili svoje gospodarske in družbene odnose po vzorcu starodavnih zadrug in so tako ostali sami gospodarji na svoji zemlji. Oblast je bila v sosednjah, ki so se združile v banke, ki sta bili dve. Na chelu sosednje je bil zhupan. Vsi zhupani obeh bank, ki sta obsegali 36 sosednj, so tvorili arengo ali vishjo sosednjo, ki se je sestajala enkrat na leto. Na teh skupshchinah so sklepali o zadevah vseh slovenskih vasi. Torej so imeli samoupravne pravice.

Ko so se beneshki Slovenci leta 1420 podredili beneshki republiki, jim je ta najprvo potrdila vse stare pravice in da se jim je kot obmejnemu ljudstvu prikupila, jim je priznala še nove privilegije. Beneshki Slovenci pa niso imeli do republike druge dolžnosti kot samo chuvati vzhodno mejo, zlasti gorske prelaze pri Podbonescu, Livku, Klincih in Klobucharjih, za kar so potrebovali do 200 mozh. Beneshka Slovenija ni bila dolžna dajati republiki vojakov ne davkov ne drugih dajatev. Sama je imela v rokah sodno in upravno oblast in s ponovnimi dekreti so jim beneshki dozhi to potrjevali. Oproshcheni so bili tudi carine in cestnine za zhivali, ki so jih gonili skozi Chedad. Bili so prosti davkov na stavbni les za gradove, mesta in ladje, na seno in slamo itd. Še zadnji dozh Ludovik Manin je izdal naredbo, s katero vnovich potrjuje landarsko in mjersko banko s civilnim in kazenskim sodstvom. Vse te prednosti in ugodnosti so beneshke Slovence tesno navezale na beneshko republiko.

Po unichenju beneshke republike nista Napoleon niti Avstrija, ki je zavladata Beneshki Sloveniji po kampoformijskem miru leta 1797, hotela priznati beneshkim Slovencem njihovih stoletnih pravic do samouprave, chetudi so se zastopniki beneshkih Slovencev mochno zavzeli za to. Avstrija je ostala gluha za zahteve beneshkih Slovencev in zadnji parlament, ki se je zbral kot obichajno okoli »lastre« pri Sv. Kvirinu* pod Shempetrom 2. maja 1804, je sklepal le še o nekaterih manj vazhnih skupnih zadevah. Avstrija pa je shla v odrekanju starih pravic še dalje in

je beneshkim Slovencem leta 1833 ukinila celo sosednje. Razumljivo je, da se je s takim ravnanjem Avstrija beneshkim Slovencem močno zamerila. Ko se je v Italiji začelo osvobodilno gibanje za odtrganje italijanskih pokrajin od Avstrije, so se tudi beneshki Slovenci pridružili temu gibanju in pristopili h garibaldincem.

Toda časi se spreminjajo in zhe ko je bil vsled plebiscita odrezan ta del od glavnega debla, so se začeli zavedati svoje narodnosti, najprej duhovshchina, pozneje pa tudi bolj prosvetljeni domachini in drugi razumniki in tako se je gojila slovenshchina v cerkvah in v javnem zhivljenju. Celo knjige so začele prihajati, posebno knjige Družbe sv. Mohorja iz Celovca, ki je imela med beneshkimi Slovenci do 200 chlanov. Takrat niso oblasti smatrale tega za nevarno svoji politiki in so to dopustile.

Prav gotovo so beneshki Slovenci glasovali proti Avstriji v prepričanju, da jim bo združena Italija priznala vse tiste pravice, ki so jih dolga stoletja uzhivali pod beneshko republiko. V svojih pričakovanjih pa so bili močno prevarani. Prav tista Italija, ki se je združila v imenu svobode narodov, je beneshkim Slovencem namenila narodnostno smrt: odrekanju stoletnih pravic se je priključilo she nachrtno raznarodovanje, kateremu pa se beneshki Slovenci vse bolj in bolj uspešno upirajo.

Dokument o samostojnosti beneshkih Slovencev. Dekret beneshkega dozha od 12. oktobra 1658 izjavlja, da sta Landarska in Mjerska dolina locheni »ne samo od Chedada, ampak tudi od domovine« (non solo dal territorio stesso di Cividale, ma dalla Patria stessa). To so potrdili beneshki dozhi she vechkrat, med drugim tudi z dekretom od 2. aprila 1778, kjer je recheno, da je Beneshka Slovenija »drugi narod in lochena od Furlanije in se upravlja sama« (come una nazione diversa e separata dal Friuli e si governa da se).

(Jadranski koledar 1954, Trst)

Pri cerkvici sv. Kvirina v Shempetru se je nekoch zbiral vsako leto parlament Beneshkih Slovencev, kot pishe Ivan Trinko: »Evo torej starega, strogo demokraticnega, malega, a pravcatega parlamenta!« (Op. ur.)

RIHARD OREL (1881, Prvachina na Gorishkem – 1966, Gorica), etnolog, glasbenik, učitelj. Konchal je 3 razr. gorishke realke, učiteljishche v Kopru (matura 1910) ter eno leto konservatorija in glasbene shole pri R. Kaiserju na Dunaju. Sluzhboval je v Dornberku, Oseku, Vishnjeviku in od 1910 kot naduchitelj v Shmarjah na Vipavskem. Nato je dobil shtudijski dopust za Dunaj, ki mu ga je I. sv. vojna prekinila. Po vojni je uchiteljeval v Sht. Ferjanu in Sht. Andrezhu pri Gorici; povsod je ustanavljal pevske zборе in drushtva; kot drugi narodnozavedni slovenski uchitelji je bil leta 1927 premeshchen v notranjost Italije (Campobasso). V chasopisu *Slovenski branik: vestnik nashib pokrajim* (izhajal v Ljubljani 1908-1914) je objavljaj chlanke o obmejnem sholstvu; pisal je tudi o Beneshki Sloveniji. V chasu sluzhbovanja v Vishnjeviku je zbiral narodne pesmi po Beneshki Sloveniji. Zbirko pesmi za moshki zbor je izdal v Ljubljani pod naslovom *Slovenske narodne pesmi iz Beneshije* (1920). Napisal je vech cerkvenih pesmi in mash, precej tega se je izgubilo. Raziskoval je slovanske (hrvashke) nashelbine v juzhni Italiji (Molise) in o tem objavil vech evropsko odmevnih etnografskih zapisov v 50-ih in 60-ih letih (XX). Zbiral je tudi ljudske pesmi po drugi slovenski obrobni pokrajini – Prekmurju; te ljudske napeve je harmoniziral (Roman Pahor notografiral). Po upokojitvi je zhivel v Gorici, she kot 80-letnik je skladal za klavir in orgle. Maja 1964 ga je na krizhishchu v Gorici podrl motorist, v bolnishnici je ostal do smrti; pokopan je v Prvachini. Tudi njegov oche je bil uchitelj, zborovodja, orglar, brat Vladimir (1886-1973) pa znan pravnik in sadjarski strokovnjak.

(Op. ur. po SBL; Primorski SBL)

Iz zgodovinskega spomina

Ivan Trinko

BENESHKA SLOVENIJA

I – SHOLSTVO POD ITALIJO

Poglejmo shole. Shempeterski (Shempeter / Shpeter Slovenov – San Pietro al Natisone; op.ur.) Slovenci jih imajo kakih 25. Ali kakshne so? Od prve do zadnje vse popolnoma in chisto italijanske!

Pomisli, dragi bralec! Nash paglavec v shestem letu svojega zhivljenja stopi kot redni slushatelj — na ljudsko univerzo, kjer mora ostati po zakonu tri leta. Uchiteljica ga posadi v klop in ga prichne takoj obdelovati s pristno toskanshchino, kakor da bi se bil otrok rodil in rastel tam kje med Sieno in Firencami. A drobni uchenec, kateremu se ni doslej nikoli sanjalo o drugem jeziku, kakor o domachi slovenshchini, buli in zija v uchiteljico nekako tako, kakor telichek, che mu pride kaj nenavadnega pred debele oči. Za Boga milega! Kaj se more nauchiti, che niti uchiteljice ne razume? Najprej bi moral postati zmozhen povsem tujega mu jezika, potem shele bi se iz knjig navadil kaj drugega. Ali je to mogoche v treh letih?

Mislim, da nikoder ne cvetejo tako bujno pedagogshke neumnosti, kakor v nashih sholah. Pameten chlovek bi rekel: Che hochesh otroka kaj nauchiti, ne govori nepoznanega mu jezika, drugache bo zastonj ves trud. Idi od znanega do neznanega — a noto ad ignotum. No pa, pri nas velja drugachno nachelo: od neznanega do neznanega — ab ignoto ad ignotum! To je vendarle nekaj, kajne?

Uchiteljskemu osebju (navadno so le uchiteljice) je prepovedano rabiti slovenshchino v sholi. Sploh sholski nadzornik v Chedadu, kateremu so izrochene v nadziranje nashe shole, najbolj skrbi za to, da se chimprej zatre uboga slovenshchina. Marsikaj zanimivega bi bilo povedati v tem oziru. Toda chemu? Poglejmo rajshi, kam napredujejo v treh letih nashi sholski bosopetci.

Resnici na ljubo in na chast bistrim glavicam nashih uchencev ter nadchloveshkemu naporu nashih uchiteljic moram priznati, da se otroci nauchijo brati in pisati, in tudi si vtepejo v glavo marsikako posamichno besedo italijansko; kdor je priden, te na poti lahko pozdravi z »Buon giorno« ali pa z »Riverisco!« — Toda to je vse in drugega nich; in pa she to kmalu pozabijo. Otrok je sicer zmozhen chitanja, a knjige ne razume in prav nich ga ne mika, da bi chital po konchanem sholanju. Na koncu tretjega leta odvrzhe knjige in mu ne preostaja drugega, kakor polagoma se odvaditi vse svoje uchenosti, tako da chez kako leto marsikateri vech ne ve, kaj je *a* in kaj *b*.

In za tak uspeh morajo nashe obchine potroshiti chez 25 tisoeh lir na leto!

Kdor po konchani ljudski sholi namerava nadaljevati shtudij, ali kdor samo zheli nauchiti se lashchine in rachunstva za svojo potrebo, ta se vpishe takoj na meshchanske shole v Chedadu ali pa v Vidmu, dobro vedoch, da z domachimi sholami nikamor ne pride.

Za nadaljevanje imajo uchiteljski kandidati normalke v Shempetru, katere je vlada ravno tu ustanovila z oчитnim namenom, da bi poitalijanchila ljudstvo.

Dijakom so na razpolago gimnazija in nizhje tehniške shole v Chedadu, v Vidmu pa dve popolni gimnaziji z licejem ter vishje tehniške shole. Od dveh videmskih gimnazij je ena vladna, druga zasebna nadshkofovska, zdruzhenaz bogoslovskim semenishchem. Na tej zadnji se shola najvech Slovencev (sedaj kakih 18), in sicer vsi taki, ki mislijo nadaljevati z bogoslovjem, cheprav imamo tudi vech takih, ki so konchali osmi razred v semenishchu, potem pa to ali ono fakulteto na padovanskem vseuchilishchu, in so sedaj v odlicnih drzhavnih sluzhbah.

Zhal, da je takim, vzgojenim zhe od mladih nog v lashkem duhu, malo mar za domachi jezik; vechkrat nochejo vedeti in morda celo res ne vedo, da so sinovi velike majke Slave. Kje naj bi se kaj takega nauchili? Kdo naj bi jim pojasnil slovanske razmere? Kdo naj bi jim izbil iz glave nesramno lazhnive in skrajno absurdne nazore o Slovanih, nazore, katerih se do sita napajajo iz sovrazhnih nam knjig in chasnikov? Ni mogoche, ni prilozhnosti, ker slovenske knjige so jim nedostopne.

Pisec teh skromnih podatkov ve najboljše, kako je obstal, ko je dobil sluchajno v roke prvo slovensko tiskovino in je tako zvedel, da imajo tudi Slovenci knjige; prav tako dobro pomni, kaj je moral prestati, preden se je nauchil brez uchitelja, brez slovnice in brez slovarja malce slovenshchine.

Nesrecha za beneshke Slovence je, da sploh niti slovenske abecede ne poznajo, in torej ne morejo pravilno chitati slovenskih knjig. To in slovnicne ovire smo nedavno premagali s slovensko slovnico v italijanskem jeziku. A morda she bolj potreben bi bil slovensko-lashki ali vsaj slovensko-latinski slovar, brez katerega ni mozna uporaba slovenskih knjig. Toda che bi res izshel, kdo naj bi ga kupoval? Poleg kakega duhovnika najbrzh le slovenski dijaki in bogoslovci videmskega semenishcha, katerim je potrebna slovenshchina za poznejshe sluzhbe med nashim ljudstvom. A teh kupcev je premalo, da bi kazalo tiskati slovar samo zanje; saj zhe izdana slovnica lezhi in bo lezhala nerazprodana do sodnega dne!

Med shempeterskimi Slovenci je okoli 70 % takih, ki ne znajo chitati, a to sicer she ni najhujshje v Italiji, kjer je analfabetov povprechno kakih 67 %. Nekateri se she v poznejsih letih uchijo, da bi mogli dobiti volilno pravico. Tudi vojaki si pridobijo nekaj znanja. »Literatura« pa najbujnejshe cvete med onimi, ki hodijo po svetu s trebuhom za kruhom. Ti namrech pishejo domov, kakor morejo in znajo seveda, sedaj lashki, sedaj nemshki, a sedaj zopet po domache, cheprav v slovenskih pismih ni ne duha ne sluha o gajici, ali o bohorichici, ali sploh o kakem drugem pametnem pravopisu.

Zanimivo je to, da je vech zhensk, ki znajo chitati, nego moshkih. Zhenske se uchijo same med seboj. Uchna knjiga jim je slovenski molitvenik. Njim je najvech do tega, da pridejo k masi z molitvenikom, medtem ko se moshki za to ne menijo. Sicer pa zhenske rade chitajo tudi druge primerne slovenske knjige. Zhal, da jih imajo malo in da jim jih malokdo lahko priskrbi.

Poleg knjig Druzhbe sv. Mohorja nashi Slovenci skoraj ne poznajo drugih. Druzhba sv. Mohorja ima na Beneshkem priblizhno kakih 200 udov. Shtevilo je neznatno; lahko bi jih bilo she najmanj petkrat toliko, che bi ne bilo raznih ovir. Glavna ovira se meni zdi pomanjkanje zadostnega pojasnila in priporochila ali agitiranja za Druzhbo s strani duhovshchine. Druga, she vechja od prve, je v tem, da zlasti v dolinah le malo razumejo knjizhno slovenshchino, in je skoraj she chitati ne znajo. Tretja je nasprotovanje z vladne strani, nasprotovanje, h kateremu priganja vlado lokalna sholska oblast in pa z zlim duhom navdano chasnikarstvo, kateremu se ne studi nobeno, tudi najpodlejshe sredstvo, samo da more nashchuvati z njim lashko obchinstvo in vlado zoper mirne beneshke Slovence in zoper Druzhbo svetega Mohorja, ki baje shiri med njimi svoje »panslavistichne« ideale!

Sicer je nedavno neki chedadski chasnikar sam priznal, da lahko knjige sv. Mohorja veliko koristijo nashim Slovencem in jim izdatno pomagajo do gmotnega in dushevnega blagostanja in napredka bodisi s svojim poucnim bodisi s pobozhnim ali celo z zabavnim berilom. In nadaljuje nekako takole: »Mi (namrech chasnikarji, sholska oblast, vlada itd.) smo se poskusili na vse nachine postaviti proti temu, a doslej nam je izpodletelo; treba je novih nachrtov, novih sredstev itd.« – Dragi bralec, ali ni to nekaj posebnega, da se na koncu razsvetljenega XIX. stoletja poskusha odstraniti edino sredstvo, s katerim bi moglo vsaj malce napredovati nashe zapushcheno ljudstvo, in sicer iz strahu pred »panslavizmom«! Skrajna naivnost, che bi ne bila barbarska hudobnost!

Dogodilo se je tudi, da so napadli slavno Druzhbo sv. Mohorja celo v drzhavnem zboru v Rimu. V tej povsem neupravicheni in nazadnjashki vojni se je odlikoval poslanec Morpurgo, ki zastopa chedadsko-shempeterski volilni okraj. Za Boga milega! Chlovek bi rekel, da je v Rimu dovolj drugih skrbi in pereh vprashanj. Chesa se boje ti ljudje? Da jim peshchica Slovencev prekucne res nekoliko preveh shepavo barako italijansko? Gotovo ne poznajo zgodovine male dezhelice, kjer je nekoch beneshka republika in potem nova Italija imela in ima she vedno najzvestejshe drzhavljane, katerim nihche ne more in ne sme očitati najmanjshe trohice nezvestobe. Slovenska lojalnost je obche znana; Slovenci niso bili in ne bodo nikoli izdajalci. To naj si privezhe na nos Zhid Morpurgo ter naj prihodnjih poskrbi za blagostanje svoje zastopane dezhele povsem drugache, ne pa z zatiranjem uboge slovenshchine!

Da bi vlada preprechila vpliv Mohorjevih knjig, je ravno teh dni, po nasvetu Morpurga, med drugim sklenila ustanoviti v Chrnem Vrhu novo sholo na lastne stroshke. No, dobrodosla! Koristila pa bo kakor vse ostale do zdaj. Shkoda

denarja! Bolj chudno je to, da je ista vlada nakupila kakih tisoč izvodov raznih italijanskih knjig, da bi se brezplačno razdelile med sholsko mladino. Med njimi je tudi 300 molitvenikov. No pa, – e se non ridi, di che rider suoli? Smeshno res, da italijanska vlada kupuje molitvenike svojim podanikom. »Il diavolo s'è fatto frate« (vrag je postal menih), kakor pravi italijanski pregovor.

Vlada bi bila storila dosti bolj potrebno in chlovekoljubno delo, che bi bila z onimi novci nakupila malce kruha lachnemu ljudstvu v Romagni in na Siciliji, kjer so bili ravno tiste dni veliki izgredi zaradi lakote.

In vendar je v isti videmski provinci poleg Slovencev tudi peshchica Nemcev, ki uporabljajo svoj poseben jezik. Njim so bile dovoljene meshane lashko-nemshke shole, ne da bi se kdo spotikal obnje. Toda Veliko-Nemci, ki so si izmislili in pred naivno Evropo razobesili grozno strashilo panslavizma, prav dobro skrbijo, da se nihche ne prestrashi nich manj groznega pangermanizma.

Sicer pa, ko bi ne bilo avstrijskih psevdolashkih zhidovskih hujskachev, tedaj se pravi, chistokrvni, kulturo ljubechi Italijani gotovo ne bi vznemirjali, che bi pri preprostem in vsaki politichni tezhnji nedostopnem beneshkem Slovcu zasachili nedolzhno slovensko knjigo. Ta pomislek razjasnjuje vso stvar. Questo è tutto — in shkoda drugih besed.

Che pa slovenshchina ne dobi zavetishcha v sholah in priznanja od vlade, ima polno veljavo vsaj v cerkvi. Pridiguje se povsod slovensko, zakaj drugache nikakor ni mozjno. Zhal, da duhovniki sami, neveshchi prave slovenshchine in njenih slovnishkih pravil, chestokrat pachijo, kar she sicer ni popacheno v nashem narechju. Priznati pa vendar moram, da gre zadnje chase tudi v tem oziru na bolje, ne samo zato, ker se mlajshi pomalem zachenjajo pripravljati she preden nastopijo sluzhbo, ampak ker tudi starejshi bolj pazijo na pravilnost, tako da marsikak duhovnik, cheprav v narechju, vendar povsem pravilno pridiguje.

Krshchanski nauk se prav tako slovensko uchi, v cerkvi seveda, ker v sholah ga ni treba. Za nashe tri zhupnije imamo poseben katekizem, katerega sta s pomocjo rajnkega gorishkega monsignorja Kocijanchicha priredila in izdala zhupnik Muchich in kaplan Peter Podreka, oba pokojna. Toda knjigo uporabljajo le duhovniki in otrokom ne pride v roke.

Zanimivo je to, da je v rabi slovenshchina tudi pri krstnem obredu za vsa vprashanja krshchencu ter za *Oche nash* in *Vero*. Enako se pri sveti mashi takoj za latinskim evangelijem bere ljudstvu tudi slovensko. She vechja posebnost je ta, da kadar duhovnik obhaja vernike, izgovarja besede *Domine, non sum dignus etc.* po slovensko takole: »Gaspuod, jest niesan uriedan, de stopish pod mojo stricho, pa raci 'no samo besjedo an ozdravjena bo moja dusha.« (v knjizhni slov.: Gospod, nisem vreden, da stopish pod mojo streho, toda reci eno samo besedo in ozdravljena bo moja dusha. – Op. ur.)

Kar se tiche petja v cerkvi, je vse slovensko, ako izvzamemo slovesno latinsko masho in *Tantum ergo* pri blagoslovu. Pojemo pri tihi mashi, pred in po *Tantum ergo*,

ko je blagoslov. Poleg navadnega petja imamo tudi posebne pesmi za bozhich, za veliko noch in za druge priložnosti. Poje pa naskrivaj vse ljudstvo z veliko pobožnostjo in s pravim chutom. Napevi so sploh preprosti, počasni in strogo v cerkvenem duhu. Kdo ve, kdaj so nastali! Chlovek, ki ni navajen takega petja, nehote ostane presenečen, kadar ga slishi. Pomislite: meshani zbor iz vech sto glasov, od najvishjih delikatno se prelivajochih zhenskih in otroshkih glasov, v vseh gradacijah, barvah in niansah, do najmogochnejshih basov, vse lepo zlito v popolno soglasje, brez pretiravanja in krichanja, skoraj polglasno, in vse z znakom lahke, mirno v dusho segajoche otozhnosti! Chlovek mora biti res kamenitega srca, che ne občuti mochnega vpliva tega petja.

Ker zhe govorim o petju, naj omenim she, kako je s posvetnim petjem. Rekel sem zhe, da beneshki Slovenci radi pojejo; toda manjka jim slovenskih pesmi in ustreznih napevov. Stare stvari so se porazgubile; na njihovo mesto vse bolj stopajo poulichne, chestokrat skrajno nesramne lashke poskochnice. Pevskih drushtev nimamo, zato pa petje ne napreduje, ampak se samo spreminja, in sicer na slabo, tako da je vsaka nova popevka zopet nova muzikalna neumnost. Mladina sama si ne zna pomagati drugache kakor s tem, da prinasha domov, kar slishi tu in tam pri Furlanah in vojaki. Nikogar ni, ki bi osnoval kako drushtvo ter uvedel petje v pravem pomenu besede.

No pa, chemu bi dalje razlagal, kako je z omiko pri beneshkih Slovencih? Chastiti bralci lahko iz teh raztresenih podatkov sami vidijo in sklepajo, da so beneshki Slovenci brez kulturne organizacije. Edino, kar jih vezhe skupaj, je vera in sorodnost v shirshem pomenu. Kdaj pride kaj bolshega tudi zanje? Kdor jim trga iz rok edino sredstvo za napredovanje, namrech slovensko knjigo, misli, da bodo srechni samo tedaj, kadar se utopijo v morju italijanske narodnosti; potemtakem ne bo tako kmalu sreche med njimi. Po eni strani se beneshki Slovenci trdno drzhijo svojega jezika in svojih navad, po drugi strani pa je njihov znachaj ves drugachen kakor znachaj njihovih neposrednih sosedov Furlanov, zato ni mogoche, da bi se z njimi združili in pomeshali v narodno skupnost. Eh, Boga mi! Po Nadizhi steche she marsikak val, preden se uresnichi kaj takega!

(prva objava: *Dom in svet*, 1898, str. 248-252; zadnje nadaljevanje)

II – REZIJA

Rezijani so bistrourni in zelo samozavestni. Ponosni so tudi, che se kdo zanima zanje in za njihovo dezhelo. Da bi dajali vtis pomembnosti, pravijo, da so njih predniki prishli iz Rusije, toda ta je prazna in pozna izmishljotina brez stvarne podlage in se opira samo na navidezno sorodstvo med imeni Rezija (Resia) in Rusija. Prave narodne zavesti v shirshem pomenu med njimi ni. Kadar prilika nanese, da so dobre volje in so v družbi kakega Slovana, sicer radi poudarjajo:

»My nysömö Lashke, my sömö Slavinske, Rozojanuvil!« (v knjizh. slov.: Mi nismo Lahi, mi smo Slovani, Rezijani! – Op. ur.) A najbrzh ima prav Rezijanka, ki je rekla dobro znanemu uredniku cheshkega *Slovanskeba přehleda*, gospodu Chernemu (Cherný), ko je bil v Reziji: »Nashi mozhje, kadar se napijejo vina, vpijejo *Zbiveli Slovenci!*, ali kaj to pomaga, ker smo vendar Lahi!« – V resnici so Rezijani dobri Italijani, kakor sem zhe povedal. Kadar imajo med seboj odlicnejshe lashke goste, kar se pogostoma zgodi, se tudi takrat lahko navdushujejo ter pravijo: »Noi siamo italiani!« (Mi smo Lahi.) Seveda je za to navdushenost iskati pravi razlogi v dobichku. Che tujec pride mednje, jim da zasluhka; torej – *Zbivio!* che je Slovan; *Evviva!* che je Lah. A oni ostanejo »Rozojanuvil!« (Rezijani), zvesti svoji vladi. Ta zvestoba jim je preshla v kri, kakor tudi ostalim beneshkim Slovincem, iz hvalezhnosti do beneshke republike, ki je svoj chas dobro ravnala z njimi in si jih z lepimi prednostnimi pravicami in ugodnimi koncesijami privezala, da so ji zvesto strazhili drzhavne meje in vhode proti zunanjim sovrazhnikom na severovzhodu. Benechani so bili prebrisani ter so znali z modro politiko vladati. Seveda, republika je zhe davno propadla, tudi pravice in koncesije so splavale po vodi in razlogov za posebno hvalezhnost in vdanost ni vech, a dushevna nagnjenost na Lashko je ostala in ostane, kakor ostanejo zemljepisne posebnosti, lega in naravne tezhnje, ki spajajo in integralno dopolnjujejo furlansko dezhelo s tako imenovano italijansko Slavijo.

Knjizhne slovenshchine v Reziji ne poznajo. Obche razshirjena *Druzьba sv. Mobarja* med tamkajshnjim prebivalstvom nima chlanov. Slovenske knjige so nepristopne zhe zato, ker je rezijansko narechje prevech oddaljeno od knjizhne slovenshchine, silno pokvarjeno in prepletено s tujkami, da preprosto ljudstvo take knjige ne bi razumelo. Niti mali slovenski katekizem za Slovence videmske nadshkofije jim ne more ustrezati. Razmere so v tem oziru neizrekljivo slabshe kot med shempeterskimi Slovenci, in so celo enake razmeram pri vechini terskih (reka Ter) Slovencev. Iz tega ne sklepam, da bo v jezikovnem oziru kmalu konec Rezijanov; terski (po reki Ter; tudi: chentarski ali tarchentski, po slov. Chenta, ital. Tarcento – op. ur.) Slovenci na primer bodo zhe zdavnaj pofurlanjeni, a Rezija bo ostala she tedaj, kakrshna je danes. Zemljepisne okolnosti, etnichna odpornost in pa zhiva zavednost svojega rezijanstva bodo she dolgo ohranile narodne in jezikovne razmere »in statu quo«. Godi se z Rezijo kakor z nemshkimi naselbinami v Saurisu in Sappadi pod isto videmsko provinco, ki se vzdrzhujejo izvrsno, cheprav so od vseh strani obkoljene od Lahov. Zemljepisne posebnosti jih uspešno branijo. Vendar pa so tamkajshnji Nemci bolj zavedni in so si izprosili nemshke shole; a poleg tega nihche ne zatira njihovega narechja.

Kar se rezijanskega narechja tiche, omenim na kratko, da ima v sebi dokaj zanimivosti. V marsichem se razlikuje od slovenshchine, a ima nekaj analogije s hrvashchino. Z ostalimi beneshkoslovenskimi narechji se ne ujema veliko. Ohranilo je stari aorist. Kot nekaj posebnega in evropskim jezikom tujega kazhe harmonichno spremembo samoglasnikov. Ti se delijo na chiste (e, i, o, u) in na

zamolke (ae, y, ö, ü); na ozke (í, u, y, ü, e) in na široke (e, o, ae, ö, a). Vokalna harmonija obstaja v tem: če v besedi prevladuje npr. zamolki samoglasnik, tudi ostali, njemu podrejeni, morajo biti zamolki; če prevladuje čisti samoglasnik, so ostali tudi čisti; prav tako široki kliche širokega, ozki ozkega. Npr.: zhaná, dajalnik: zhaenè, množinski rodilnik: zhiní itd. Zanimivo je tudi, kako shtejejo. Do 20 gre kakor pòvsod; potem: dvajsti anu dan, dvajsti anu dva, in tako do 39; 40 je dvakrat dvajsti, 60 trikrat dvajsti itd.

Cheprav Rezija ni zelo obširna, vendar ima vsaka vas znatne jezikovne posebnosti in razlike. Kar pa hudo kvari staro in samostojno razvito narečje, je zhe zgoraj omenjena preobilica tujih, posebno lashko-furlanskih besed. Mnogo se jih je vrnilo zaradi jezikovne nespretnosti duhovnikov, posebno pri krshchanskem nauku. Sledi naj za primer, z opazko, da she ni tako hudo pokvarjena, narodna pobožna pesmica, ki jo je g. Cherný zapisal v *Njivi*:

Devica Marija, vy mati bozhja,
 prosite za nas Jezhusha,
 Jezhusha, nashaha höspuda,
 ti, ka talyko nas amà!
 Jezhusha vy stoe dojila,
 z vashimi roki ha previla;
 muć tympa stoe pátela
 za Jezhusha dòrzhaz zhivaha.
 Vy ste ha bila zübila,
 muć tympa vy stoe ha jiskala,
 stoe ha naloezla tuv cerkvè
 tami toemi sapjenc mozhmí.
 Si von boeshoe valyky kontent
 ha vydeshtoć tami sapjenc,
 koj a na moeshoe shće dvaniyst lit.
 Vàs chisto pópol an vüchashe,
 an höjashe dishépule,
 an dílashe mirákole
 an mortve zhive dilashe
 po svitu üchashe muć judi,
 o vy, Marija vérdjina!

Rezija je zanimiva v marsichem in zato obracha nase pozornost učenjakov in jih vabi v svoje krilo. Mnogo se je zhe v različnih jezikih in v različnem duhu in oziru pisalo o njej. Geoloshko in zemljepisno so jo na mestu preučevali znameniti lashki strokovnjaki profesorji Taramelli, Marinelli, oche in sin, Musoni

in drugi. Z narodnega in jezikovnega stalishcha so se zhe v prejšnjih chasih zanjo zanimali razni Slovani, npr. Pysheli, Kopitar, Hanka, Shafařik, Kocianchich in drugi. Nash Rutar jo je opisal v knjigi *Beneshka Slovenija* (1899). Osebnostjo so si jo ogledali in o njej poročali poljski grof Potocki, Rus Sreznjevski, Sloveno-Hrvat Stanko Vraz, Cheh Cherný, a najimnitnejshe med vsemi poljski jezikoslovni uchenjak vseuchilishki profesor Baudouin de Courtenay, ki je dolgo chasa bival v Reziji ter se je bil tamkaj malodane udomachil. On se je korenito nauchil rezijanskega narechja ter je nabral, obdelal in pri peterburshki carski akademiji dal na svetlo ogromno gradivo, posebno v jezikovnem oziru. V rokopisu hrani she gradivo za popolni rezijanski slovar. Tudi gospa Shulc-Adajevska je sodelovala, kakor recheno, nekaj chasa z njim ter nabrala narodne pesmi in njim ustrezajoche melodije.

Med poslednjimi odlicnimi gosti so obiskali Rezijo ruski vseuchilishki profesor dr. Francev in Cheha – vseuchilishki profesor dr. Kadlec in vishji finančni uradnik Kohout. O navadnih turistih raznih narodnosti niti ne govorim. She najmanj so se doslej za Rezijane zmenili Slovenci. Che ti povrshni zapiski vzbudijo kaj zanimanja za malo, a slikovito dezhelico in za njene svojevrstne prebivalce, bo moj namen dosezen.

(prva objava pod naslovom *Hajdimo v Rezijo!* v *Dom in svet*, 1907; zadnje nadaljevanje)

III – ZGODOVINSKI ORIS

Dolochiti, kdaj so se Slovenci naselili v Furlaniji, ni lahka rech; do kod so segali po shirni ravnini, je mozno vsaj priblizhno ugotoviti iz toponomastike; kaj in kako se je z njimi godilo, se ve in se ne ve.

Najbrzh so zacheli siliti v Italijo zhe v drugi polovici shestega stoletja skupno z Avari ali pa tudi sami na svojo roko. Za gotovo se ve (iz Pavla Diakona), da so imeli prve chase pogoste boje z Langobardi, pod katerih oblast so bile prishle Furlanija in beneshko-lombardske pokrajine. Zdi se pa, da so se Slovenci nastanili s presledki in v raznih skupinah. Podkaninski (po goro Kanin) Rezijani niso veliko sorodni ostalim beneshkim Slovincem, a ti se zopet razlikujejo med seboj, ker eni se zdijo bolj hrvashko-srbskega znachaja, drugi pa so bolj oчитno Slovenci.

Prvotno zasedeno slovensko ozemlje je bilo precej obshirnejshe kot sedanje. Tako se lahko trdi, da je bil dobrshen del ali pa tudi celoten tako imenovani Zhelezni kanal (Canale del Ferro) od Pontebe navzdol slovenski, a se danes nahaja slovenski zhivelj samo v postranski rezijski dolini. Furlanska ravnina pa ni ohranila nobenega kotichka za Slovence.

Da so bili Slovenci v starih chasih razshirjeni v shirokih plasteh po srednji in dolnji Furlaniji do reke Tilmente (Tagliamento) in she chez, o tem pricha veliko shtevilo

do zdaj ohranjenih, ponekod na furlansko zaokroženih, chisto slovenskih krajevnih imen. Tudi stare listine iz XII. in XIII. stoletja prichajo o navzočnosti obilnega slovenskega zhivlja v onih krajih, kajti vsebujejo lepo shtevilo krasnih staro slovenskih krajevnih in osebnih imen. Toda zgodovina tega slovenskega elementa je precej nejasna in nepopolna. Ne ve se zagotovo, kdaj in kako so bili zasedli Slovenci one kraje. Morda so bile proste naselbine razvrshchene po zemljishchih, opustoshenih in zapushchenih zaradi burnega prehoda seleshchih se narodov; morda so to bili ostanki slovenskih vojakov, ki so se borili v Italiji skupno z Avari in so se na povratku ustavili, kjer so dobili neobljuden in za poljedelstvo ugoden prostor. Poleg tega so bila njihova naselja pomeshana z romanskimi; zato ni chudno, da so se polagoma potujchili. Sicer pa je bila v XV. stoletju slovenshchina she zelo razshirjena po Furlaniji. Kdaj je izginila, o tem se ne da nich gotovega povedati.

Sedanji Slovenci prebivajo po dolinah in hribih, raztezajochih se od gorishkih Brd do Kaninovega pogorja. Razdeljeni so v tri glavne skupine: v Rezijane, v Tarchentske (Terske) in Shempeterske Slovence.

Zgodovina Rezijanov je v zvezi z zgodovino Mozhnishke opatije (Abbazia di Moggio), ki je bila ustanovljena leta 1115 po zhelji in oporoki koroshkega grofa Kocelja, v njegovi lasti je bil Zhelezni kanal. Opatiji je bilo darovanih mnogo posestev, med njimi tudi Rezija. Benediktinci so imeli polno cerkveno in posvetno oblast nad to dezhelico, ki jim je nosila precej koristi. Leta 1409 je nastala iz opatije prosta komenda, ki pa si je pridrzhalo vse prejsnje pravice. Med onimi, ki so jo uzhivali, je bil tudi sv. Karol Boromejski. Leta 1777 si je beneshka republika prisvojila vse skupaj in od tedaj je postala Rezija samosvoja obchina in zhupnija.

Tarchentski ali Terski Slovenci so bili zaradi neurejene razdelitve svojih zemljishch vedno razkosani med seboj ter podvrzheni raznim fevdalcem in v cerkvenem oziru priklopljeni raznim furlanskim zhupnijam. Zato pa nimajo skupne zgodovine.

Najzanimivejsa je zgodovina Shempeterskih Slovencev, ki so imeli posebno upravno organizacijo. Sprva so prishli pod vlado Frankov, ki so bili unichili langobardsko kraljestvo in so bili raztegnili svojo oblast chez vse slovenske in tudi hrvashke dezhele. Pozneje so Slovenci prishli pod oglejske patriarhe, katerim so bili nemshki cesarji podelili knezhjo oblast nad vso Furlanijo. Ker so bili vsi ti patriarhi posebno v zacetku iz nemshkih rodovin, so vechkrat podajali svojcem v fevde razne kraje, tudi slovenske; zaradi tega nosijo stari, razrusheni gradovi po gorskih obronkih vechinoma nemshka imena. Navzlic tem fevdalcem so si bili Slovenci zasnovali polagoma za svojo potrebo posebno upravo, ki so si jo ohranili in okrepili tudi tedaj, ko je patriarhat prishel v roke Benetkam. Modra beneshka republika je Slovincem pustila precejshnjo svobodo, jih shchitila pred fevdalci ter jih obdarila z novimi privilegiji, posebno z oprostitvijo razlichnih davkov in dajatev. Njihova dolzhnost je bila chovati beneshko mejo proti Nemcem, kar so Slovenci zvesto izpolnjevali, tako da jih vlada v listini iz leta 1492 imenuje: *Fideles nostri incolae montanearum et convallium*.

Imeli so torej precejšnjo avtonomijo, čeprav so bili tu in tam podvrženi še vedno jurisdikcijski, sicer bolj navidezni kot pa dejanski pravici starih furlanskih fevdalcev. Organizacija slovenskih skupnosti je bila strogo demokratična. V najlepši obliki, precej modro in natančno zamishljena, je obstajala med Shempeterskimi Slovenci. Hishni gospodarji posameznih vasi so skrbeli za skupne vashke zadeve, ki so jih obravnavali v *sosednjah*, to je v vashkih zborih, katerim je predsedoval dekan, ki so ga med sabo izbrali hishni gospodarji. Vasi, katerih je bilo približno 40, so bile združene v dve skupini, poimenovani *Banka* (miza) po sredishčnih vaseh Landar in Mersa: Landarska Banka in Merska Banka. Vsaka Banka je imela svojega glavnega dekana, ki so ga volile podrejene vasi. Landarski Banki so bili podvrženi prebivalci Nadishke (Nadizha) in Sovodnjishke (Sovodnje) doline, Merski pa prebivalci Shentlenarshke in Kozhishke doline. Vsaka vas je imela svoje zastopnike pri svoji Banki, ki so se zbirali v sejo, kadar so to zahtevale skupne zadeve.

Enkrat in, če je bila potreba, tudi vechkrat na leto so se zbirali zastopniki obeh Bank na prostem pod slovanskimi lipami pri cerkvi sv. Kvirina v Shempetru. Pri teh občnih zborih so se obravnavale skupne zadeve cele dezhele, pod predsednistvom obeh glavnih dekanov. Pri obravnavah je imel besedo sleherni zastopnik raznih vasi, a zapisnik je sestavljal javni notar ali kancelir. Evo torej starega, strogo demokratičnega, malega, a pravcatega parlamenta!

Poleg upravne organizacije so imeli tudi sodnijsko. Za Landarsko Banko so volili hishni gospodarji, za Mersko Banko pa odsluzheni sodniki vsako leto po 12 sodnikov (dvanajstijo), ki so sodili v malih in v velikih zadevah, celo morilci so prishli pred nje. Vse to navzlic pravu jurisdikcije, ki so ga imeli po slovenskih krajih stari fevdalci, katerim pa je, kakor se zdi, za ugotovitev svojih pravic zadostovalo, da so prishli enkrat na leto v Shempeter ter se tam skupno in mastno pogostili na stroshke svojih podanikov. Kaj so hoteli drugega? Slovenci so bili v popolnem miru z beneshko republiko, ta pa se jim ni marala zameriti in jih je shchitila proti vsakomur. Celo sodne prizive so delali, kolikor je bilo mogoche, od Banke do Banke, čeprav bi bili morali redno prizivati prvich v Chedad, potem v Videm in kot na najvishjo stopnjo v Benetke. Hujshke zlochine so kaznovali z jecho, za manjshe so vklepali obsojence v klado na javnem mestu ali pa so jih kaznovali z denarno globo.

Vsa ta upravna in pravna organizacija je veljala od dobe oglejskih patriarhov do avstrijske vlade. Avstrijski absolutizem je vse razdril ter na mesto stare razdelitve zasnoval sedanje obchine.

V cerkvenem oziru so Shempeterski Slovenci prvi dobili lastno zhupnijo, in sicer najprej v Shempetru, ki jo omenja neka listina (Bulla Coelestini III) zhe leta 1192. Potem so dobili drugo pri Sv. Lenartu; zapisnik zhupnikov shentlenarshkih sega nazaj do leta 1400, toda zhupnija je zhe prej omenjena. Koncem XVIII. stol. je bila ustanovljena tretja zhupnija v Drenkiji, ki je prej spadala pod Volche ob Sochi. Vse tri so podrejene chedajskemu (Chedad) kapitlju.

Ena najstarejših cerkva je starogorsko svetishche (Stara gora – Castel del Monte), ki je tudi slovenska zhupnija, spadajoča pod Chedad. Prapotska (Prepotto) zhupnija je bila tudi slovenska, a zdaj je meshana. Slovenci teh dveh zhupnij ne spadajo k Shempeterskim, ampak tvorijo nekako podaljšanje gorishkih Bricev.

Za vse druge Slovence so imeli pri starih furlanskih zhupnijah slovenskega vikarja (Vicarius Sclaborum); shele pozneje so dobile slovenske podružnice lastnega duhovnika.

Po slovenskih cerkvah je bila od starih chasov v navadi slovenshchina. She zdaj se je ohranila marsikaka melodija s pripadajochim besedilom, ki sega precej nazaj v stare chase, saj je očitno gregorijanskega znachaja in izvora. Tako npr. pesem za Bozhich, za Veliko noch, za sv. Reshnje Telo in she kaka druga. Ljudstvo prav rado poje v cerkvi tudi pri tihih mashah, in v tem se povsem odlikuje od Furlanov.

Duhovniki so si sami pisali ali pa prevajali katekizme in pridige in druge potrebne stvari. Ko so se zachele tiskati slovenske pobožne knjige, so si jih radi priskrbovali. Zhalibog, da se stari rokopisi niso ohranili! Pach pa obstaja she zdaj silno zanimiv, meshan latinsko-slovensko-lashki zapisnik iz leta 1497, v katerem pravi neki Johannes civis Vegle, da je prevedel »de latino in sclabonico lingua« letne zapushchine »Bratine sfete marie szergneu« (Bratovshchine sv. Marije v Cernjevu). Ta rokopis, kakor tudi nekaj novejših rezijanskih tekstov, je obelodanil v Petrogradu poljski uchenjak vseuch. prof. Baudouin de Courtenay. Obshirno razpravo o chernejskem, prvem slovenskem datiranem rokopisu, je napisal pokojni dr. Oblak.

(prva objava: *Jadranski almanah 1923*, Trst)

IVAN TRINKO – ZAMEJSKI (1863-1954), rojen in umrl v Trchmunu (Tercimonte, Beneshka Slovenija, Italija), iz kmechke družine, teologijo shtudiral v Vidmu (Udine), nato duhovnik in profesor, poslanec v videmski pokrajinski skupshchini, pisal pesmi (Poezije, 1897), prozo, poljudne razprave (tudi v ital. in lat.), prevajal Presherna, Stritarja, Gregorchicha, Tavcharja ter poljske in ruske pisce v italijanshchino; ukvarjal se je tudi z glasbo in likovno umetnostjo. Najpomembnejshi kulturni delavec Beneshke Slovenije, imenovan »oche Beneshkih Slovencev«. Njegov potopisno-socioloshki spis *Beneshka Slovenija* je klasicna predstavitev te na skrajni zahod odmaknjene, v osrednji Sloveniji skoraj pozabljene pokrajine; pisanje o njej je utemeljil z besedami: »Upam, da bo vrlo zanimalo ostale Slovence spoznati brate, ki se kakor predstrazha vsega Slovanstva nahajajo pod italijansko krono. In skrajni chas je, da jih spoznajo, ker morajo prej ali slej poginiti pod navalom lashke narodnosti, ako se ne predrugachijo razmere.« (cit. DiS, 1900, str. 284). Tukajshnja predstavitev je sestavljena iz treh zaokroženih odlomkov iz treh tematsko sorodnih, v razlichnih publikacijah objavljenih spisov.

Izbor, priredba in opomba Ivo Antich

*Dodatek**

Devica Marija

Devica Marija, vi mati bozhja,
prosite za nas Jezusa,
Jezusa, nashega gospoda,
tega, ki nas toliko ljubi!
Jezusa vi ste dojila,
z vashimi rokami ga previla;
mnogo chasa ste trpela
za Jezusa obdrzhat zhivega.
Vi ste ga bila zibala,
mnogo chasa vi ste ga iskala,
ste ga nashla tu v cerkvi
tam med temi modrimi mozhmi.
To vam je bilo veliko zadovoljstvo
ga videti tam modrega,
ko je imel shele dvanajst let.
Chisto ves narod on je uchil,
on je vodil uchence,
on je delal chudezhe
in mrtve zhive je delal,
po svetu je uchil mnogo ljudi,
o vi, Marija devica!

* (prevod pesmi *Devica Marija* v knjizhni slovenshchini I. A.)

OPOMBA K TRINKOVIM REZIJANOM

Ob Trinkovem tekstu o Rezijanih (gl. zgoraj II) se zdi primerno omeniti »koroshko navezo« tega fenomena. Poleg chisto jezikovne plati (znachilnosti, ki so rezijansko narechje zlasti v starejši dobi povezovale s koroshko slovenshchino, pozneje je prevladala primorska beneshkoslovenska komponenta) je she določena literarna: Andrej Einspieler (1813-1888), slovenski koroshki duhovnik in kulturno-politični delavec, imenovan »oche koroshkih Slovencev« (kot Trinko »oche Beneshkih Slovencev«), ustanovitelj chasopisov Sholski prijatelj, Slovenec in Mir ter Mohorjeve družhbe (skupaj s Slomshkom in Janezhichem leta 1851; v letu 2011 ta legendarna založhba, ki je »Slovence nauchila brati«, obhaja 160-letnico), je objavil dva Trinkovima sorodna spisa: Beneshki Slovenci (Sh. prijatelj, 1852) in Reziani (ibid., 1856). Zlasti slednji je ilustrativen glede na Trinkovo odločno zavrachanje »navideznega sorodstva« med imeni Rezija (Resia) in Rusija, zato sledi daljši tozadevni citat iz Einspielerja:

»Stari ljudje pravijo, da so Reziani iz Rusovskega prishli v svoje danashnje kraje. V chasih hudih vojsk so neki Rusi v to dolino pribegnili, kjer ni do tistih dob she nobeden prebival; tu so se ustavili, hishe zidali in v miru zhiveli, in po njih se je ta kraj klicati jel Resia ali Rezia. Rezianski jezik je zares tudi zlo podoben Rusovskemu; zakaj ko so Rusi se po teh straneh nazaj pomikali, je neki Rus tudi na Reziansko prishel, in ko je s starejšimi Reziani govoril, kateri svoj domachi jezik bolj chisto govoré, je dobro umel njih govorjenje, in tudi Reziani so njega razumeli. Verjetno je tadaj, da je jezik Rezianski prav za prav Rusovsko podnarechje, ali sadaj je zlo popachen zavoljo tega, ker zhivé Reziani v sredi Lahov in hodijo po svetu, kjer moraju mnogo družih jezikov saj za silo govoriti. Je tadaj Reziansko narechje zmes slavjanskih, menda Rusovskih, nemshkih in lashkih ali furlanskih besed, kterim dajajo slavjanske konchnice in slavjansko sklanjanje. Ker pa kupchujejo z Nemci in z Lahi, govoré kakor smo uzhe omenili, tudi za silo nemshko in lashko.

Tudi slavni Kolar v svojem slovutnem delu Staroitalia slovanska (díl I. hlava II. chlanek II. § 2. str. 209-212) govori od teh nashih Reziarov. On izpeljuje ime Reziarov od starih Etruskov tako le: "Prebivavci Etrurje so imeli tri imena, dva, da tako rechem, zunanja, namrech: Turi, Turii, Turanje, Tursci, Tusci od tur, vol, ogenj"; in Etrusci ali chativci vatre, ognja pod podobo tura ali vola"; tretje ime znotrajno in domache, to je: Raseni, Razeni, to je, Rodjeni" ... itd.

(...)

Sreznevski pak pishe na omenjenem mestu: "Zlasti to je spomina vredno od dvora Gospodnice, da je zhivel tukej, kakor pravi ustno sporochildo, prvi zachetnik Reziarov, ki je prishel iz Rusije, t. j. iz Rusije, kakor to razlaga Reverendissimus Dominus Odorico Buttolo" – « [cit.: Reziari; Sholski Prijatelj – chasopis za sholo in dom, 1856].

Kljub določeni problematichnosti tovrstne etimologije je simptomalna sorodnost besed Rezija, Retija (Retijci ali Retoromani v Shvici), Reti in Raseni (oboje Etrurci), Rasha (reka in naselje v Istri), Rashka (reka in naselje v JZ Srbiji, Sandzhak, ime Rascia za staro Srbijo s prestolnico Ras) tako z variantami imena Rusija (Rossija, Rasija) kot tudi z imenom venetske boginje Reitija (Rehtia, Reisia) in praslovanskega svetishcha Retra (Rhetra, Rethtra) na podrochju Luzhice (o tem prim.: Branko J. Hribovshek, Imeni Raetia in Schwyz, SRP 75-76/2006 in 77-78/2007).

(op. I. A.)

SLOVANSTVO IN MI V NJEM

NA PRAGU TRETJEGA TISOCHLETJA – CIVILIZACIJA BREZ MILOSTI

Raziskovanja zgodovine bolezni naše civilizacije trajajo zhe dolgo in tako se tudi sámo to raziskovanje spreminja v bolezen, ki paralizira njegova prizadevanja zhe v izhodishchu. Univerzalni sistemi so opushcheni. Prenasichenost z artificialnimi znamenji je privedla do zelo tezhko ozdravljivih ali sploh neozdravljivih mozhganskih zastrupitev. Svet ne more pomiriti vseh svojih mochi. Uporaba chutil je zakrnela. Funkcija jezika je tako obrabljena, tako nestvarna, da sploh vech ne obstaja. Prizadevamo si za nove oblike, ki zhe s samim tem prizadevanjem postajajo antioblike, ker vech ne opazhamo oblik okoli sebe. Ishchemo substancialne analogije, ki nas vlechejo v koncentrichne kroge. Zdavnaj zastareli modeli shole so izmalichili she tisto malo preostale energije. Vzhodna civilizacija dozhlivlja nova duhovna in materialna unichevanja. Zahodna civilizacija, tako kaotichno in spacheno skonstruirana, ima eminenten cilj, da chloveku vzame dusho. Prevech je zozhen prostor med Vzhodom in Zahodom. Ta prostor ni zozhen v smislu priblizhevanja, temvech v smislu neprepoznavanja. Velja kot razpoka, ki bi jo bilo po mozhnosti potrebno zapolniti z radioaktivnimi odpadki Evrope, ne pa kot sveta zemlja, na kateri edino lahko pride do pomiritve pobesnelih strasti tako imenovane nove civilizacije ali she nedefiniranega, toda surovo ponujenega novega svetovnega reda.

Vsi kontinenti so odkriti. Moramo se sprijazniti s tem dejstvom. Prazni otoki ne morejo dolgo obstajati v svoji idili, ker jih navelichani iskalci silijo v asimilacijo s to nasho, v vsakem primeru porazheno civilizacijo. Pot v vesolje ne obeta nove Zemlje. Vse mozhnosti bega in izolacije so izchrpane. Preostaja nam le novi duhovni kontinent, ki resnichno obstaja in presega nashe ponesrecheno upanje in potrpljenje.

Tako religije kot ideologije so porazile same sebe. Ljudem so odvech posredniki za komunikacijo z Bogom. She manj potrebe chutijo ljudje do posrednikov, ki bi jih odtujevali od Boga. Zagovorniki evolucije in revolucij, novih ideologij in idealov, hkrati smeshni in bedni, she naprej sejejo svoje jalove viruse, ki se ljudem gnusijo in se jih izogibajo. Lastniki kapitala in orozhja, ki so zmalichili svojo vest z nezadrzhno pohoto, v svojem obupu in veseljachenu lahko le unichijo ves svet, ki mu zagotovo sploh ne pripadajo, toda v njegovem unichenju bodo naposled lahko nashli tudi lastno smrt.

Ali je chloveshtvo lahko še naprej izpostavljeno temu brutalnemu ponizhanju, temu krutemu koncu? Ali je chloveshtvo zares tako nemohno, da se ne more zoperstaviti lopovom in nevednezhem, ki mu vladajo. Konec koncev, ali se je chloveshtvo sploh sprijaznilo s tako črno lastno usodo?

Mnozhica religij in sekt je preplavila chloveshtvo povsod po planetu. Mnozhica trgovcev s chloveshkimi dushami ponuja reshitev sveta. Seansa mrachnjashstva ne ponehuje. Zhivljenje se zhe zdavnaj dogaja v duhovni kataklizmi. Energija sovrashstva na svetu, nenehno spodbujana z novimi medsebojnimi spori v svetu, je povzročila spremembo klime. Zbujanje vulkanov, premiki zemeljskih tal, pohod smrtonosnih bolezni v chloveshkem organizmu in celotni naravi.

Ker ni vaje videti sebe takega, kot je, chlovek samemu sebi pomeni nichevost. Ko tvega svoje življenje, nima nobenega občutka za tveganja, na katera je obsodil svoje prihodnje narashchaje. Prezhet z občutkom odtujenosti, je odtujil vse okrog sebe. Nima svoje preteklosti, odreka se svoje prihodnosti. Zhivi v trenutku, ki ni njegov, v trenutku, ki mu manjka. Zhivi v nekakshnem medchasu, ker je lastni chas iznichil, hitech k nekemu cilju, ki ga ni na obzorju, ki ga nima niti v lastni iluziji.

Chloveshtvo se zaveda svoje nesreche. In najpogosteje jo jemlje le kot modno resnichnost. Na vsakem koraku potekajo pogovori o usodi sveta, na vsakem koraku vsi ponujajo reshitve ne glede na stopnjo lastnega osnovnega znanja. Neshteto norih projekcij sveta je v dosegu roke. Podivjana mashinerija destruktivnosti in lazhi ne ustavlja svojega delovanja, ko izpira chloveshko zavest na razlicnih koncih sveta. Pojavlja se na tisoche mogochnikov, na tisoche reshiteljev. Ljudje pa vseeno ostajajo osamljeni in nemohni v svojem trpljenju, osamljeni in nemohni pred lastno konchno katastrofo.

Vse ponujene nove utopije vodijo v novo, vse bolj surovo nasilje. Osvajalci tuje svobode vsiljujejo svojo svobodo v imenu namishljene svobode osebnosti. Tako nasilnezhni prevzemajo vlogo osvoboditeljev in vodijo svet v nov sistem suzhenjstva.

Vsi imperiji so le navidezno mrtvi. Nikoli jih ni bilo toliko na vseh podrochjih življenja, kot jih je zdaj v tej nashi danashnji civilizaciji. In vsi gojijo iste sanje, iste tezhnje, ista orodja in orozhja, s katerimi vsak dan pohablajo ljudi, da bi jih obdrzhali v pokorshchini, v vsakdanjem strahu in trepetu, v negotovosti glede pravice do lastnega življenja.

Zhivljenje pa se dogaja, kakor da se to dogaja tam nekje nekemu drugemu, kakor da bo vse to shlo mimo nas in nashih najblizhjih. Svet ne sme obtichati v tragichni ravnodushnosti, v katero je zashel. Po drugi strani pa so samotna iskanja smisla vnaprej anatemizirana kot neubogljivost, kot nevarna igra in bogokletstvo.

Kdo so sodniki?

Uporabimo Sokratov sklep: »Tisti, ki jih je obsodila narava.«

Ali je po vsem tem sploh she mogoče oklevati? Ali ni zhe prepozno za kakrshen koli poskus iztreznitve? Ali je možno ponuditi kakshno novo projekcijo sveta, ne da bi se pri tem zashlo v she eno protislovje v slepi ulici, v katero so zashle vse dosedanje projekcije? Ali je v obstojechi konstelaciji mogoče uporabiti tisti zmeraj prisotni zharek neizprosne resnice dostojnega bivanja?

Martin Luther je v trenutku svojega razsvetljenja vzkliknil: »Pojdimo na Vzhod, pojdimo k izvirom!« – Toda na Vzhod ni mogoče oditi z domishljavo namero vsiliti mu svojo svobodo, ker ravno Vzhod je svoboda »par lui mêmex. Na Vzhodu je prva oseba ednine tvad (ti), ne pa mad (jaz); jushmad (ti, vi, vidva), ne pa asmad (jaz, mi, midva). Ali se svet zmore sprijazniti s to gramatiko filozofije zhivljenja in pristopiti k izvirom, ni zanesljivo. Pot do resnice je tezhka, a je vendarle edina. Vse drugo je brezpotje. Svet pa se nahaja na krizhishchu neskonchnosti.

A kljub vsemu, tudi che bi bili to pripravljeni sprejeti, ne moremo podlechi agresiji nesmisla, ki nam vsiljuje skepso. Kajti ta agresija izvaja udarce na narobno stran, na tisto namrech, v kateri zhivimo. Obraz resnice pa je onkraj te narobne strani. Neviden je prav za nas, ker se ne obrachamo k njemu, da bi ga prepoznali. Nепrepoznaven je tudi za agresijo. Mi sami smo ga zavrgli, da bi lahko sprejeli narobno stran, ki je spremenljiva in jo kar naprej spreminjamo. A edino na tisti drugi strani smo lahko sami sebi uchitelji, sami sebi sodniki in gospodarji. Le tam se lahko zavarujemo pred agresijo nesmisla.

Kmalu bo za nami ostal krvavi ocean drugega tisočletja. V tem oceanu so potonili mnogi svetovi. Za nami bosta ostala Hiroshima in Nagasaki. Ampak je vprasanje, ali bosta res ostala za nami.

Predvsem je nujno obvladati okamenelo institucijo in osvoboditi voljo, ki so jo zvezali dosedanji sistemi izobrazhevanja in vzgajanja. Nujno je soochiti se z novimi kulturami in sprevideti, da so vse skupaj podobne druga drugi. Zdi se, kot da so bile izgovorjene zhe vse besede, kot da so zhe zajete vse razsezhnosti, kot da so blokirane vse možnosti za razvoj kreativnega duha. Nujno je osvoboditi se mehanichnega delovanja zavesti.

Protislovne kulture nashe civilizacije so zmotile strukturo bioloshkega spomina. Duhovno in materialno asimetrichne, obremenjene edino le s skrbjo za lastno dvorishche in za lastne mitologije, korakajoch prek trupel, ne morejo vech ponuditi nichesar razen svoje psevdomorálnosti.

Novi narashchaji ne morejo biti vech na zatozhni klopi. Nasha civilizacija nima pravice do chasa, ki prihaja, saj ni imela pravice niti do svojega chasa, ki ga je pohabila, iz njega je naredila pushchavo. Novi narashchaji imajo pravico do lastne shole, do raziskovanja lastne raziskovalne energije, do uporabe lastne zavesti. Ta shola bo vsekakor brez ubogljivcev in sharlatanov. Ne bo razdedinjena od lastne identitete, ki se ne more vech poistovetiti s katero koli obliko programiranja svetlobe in svetosti.

Edini korak, ki ga ta civilizacija lahko naredi na pragu tretjega tisočletja, je v osvobajanju iz ujetosti, na katero obsojajo prihodnje narashchaje. Vse priprave na sprejem tretjega tisočletja obsojajo prihodnje narashchaje. Vse priprave na sprejem tretjega tisočletja so bile, kot se je pokazalo, napachno usmerjene. Sicer pa tretje tisočletje niti ne pripada svetu te sedanje civilizacije. Tujega chasa si ni mogoche nasilno prilashchati.

Ni jasno, ali je nasha civilizacija zmoznha narediti ta korak. A gotovo je, da smo najprej in predvsem dolocheni za razumevanje nas samih. Da pa bi razumeli sami sebe, je nujno osredotočiti energijo v razumevanje drugih. Tako bi prishli do razumevanja same dushe. Potrebno je torej iti do same dushe. Iti tudi do dush vseh ljudi, do dush zhivali in rastlin, do dushe materije. Iti do dushe vesolja.

Edino to nas lahko vrne iz lastnega izgnanstva. Nas, tukaj v Evropi, in nas, tam na drugih celinah. Nas v nashi preteklosti in nas pred zadnjo preizkushnjo. Chloveshke mozhnosti so neomejene, kot je zhe opominjal Shakespeare. Toda chlovek nashe civilizacije mora konchno dojeti, da ne more vech biti superioren nad naravo.

SLOVANSTVO IN MI V NJEM

Slovanstvo – in mi v njem – je shlo zlasti v zadnjih nekaj letih skozi zelo tezhko fazo svojega razvoja. Teh nekaj let v bistvu pomeni odlochilni trenutek, od katerega je odvisno, kako bo in ali sploh bo obstala slovanska civilizacija. Uresnichevanje mrachnega projekta za unichenje slovanske civilizacije traja zhe dolgo s spremenljivim uspehom, toda zdi se, da je v sedanjem trenutku dosegla svojo najbolj okrutno raven. Razdiranje se je zachelo od znotraj in je zajelo vse strukture, vse institucije, prodirajoch v najglobljo preteklost, ki jo zanikuje in ji vsiljuje obup in brezupnost. Za dosego takega stanja je bilo potrebno pridobiti shtevilne slovanske izrodke. Ti so zavrgli sleherno moralno komponento in sprejeli vlogo uresnichevalcev projektov, ki v koreninah unichujejo identiteto ljudstva, iz katerega so tudi oni sami vzniknili. Zarota anglosaksonske koalicije zoper slovansko civilizacijo ima svoje izvire v globlji preteklosti, toda danes je razgaljena kot she nikoli doslej. Njeni hlapci so na vsakem koshchku nashega okolja prepoznavni po svoji metodologiji degradiranja sleherne vrednosti slovanske civilizacije. Ti privrzhenci ponizhnosti in strahu so zavzeli kljuchne polozhaje v vseh institucijah druzhbenega, kulturnega, prosvetnega in znanstvenega zhivljenja in tako uspeli vsiliti tolikshno duhovno sterilnost in umsko odvisnost, da se jim je tezhko zoperstaviti brez posledic. Zashchiteni s plashchem uradnosti in zvenechih nazivov, ki so jih dosegli kot politichno primerni, she naprej v imenu nekakshne nove demokracije umazano varajo narod ter mu

nakazujejo navidezne izhode iz tezhke situacije, v katero so ga pravzaprav ravno oni zapeljali, in to z namenom, da bi ga v tem tudi pustili, saj bi tako izpolnili zaobljubo svojim gospodarjem.

Slovanska historiografija 19. stoletja je poskušala razsvetliti mnoge strani zgodovine slovanske civilizacije. Toda historiografija 20. stoletja je odločno zavrгла te raziskave kot nezanesljive. Pravzaprav je historiografija 20. stoletja sprejela tako imenovano nordijsko zgodovinsko sholo, ki je skonstruirala preteklost evropske civilizacije, nakazujoch vsestransko prednost nordijskih plemen in narodov. V tej skonstruirani zgodovini Slovani niso imeli niti sekundarne vloge v razvoju evropske civilizacije. Tako falsificirana zgodovina pa je bila vsiljena tudi Slovanom kot njihova edina zgodovina in usoda. S to falsificirano zgodovino she danes manipulirajo protagonisti imaginarne nove svetovne ureditve. Po drugi strani pa suzhenjska ubogljivost njihovih tukajšnjih sluzhabnikov ne odneha v svojem mrachnem pohodu zoper resnico, in to je privedlo do najnovejšega trpljenja slovanskih narodov, she posebej nas med njimi.

In medtem ko imamo na eni strani falsifikatorje in protagoniste teh falsifikatov, imamo na drugi strani mnozhico strokovnih jalovcev, ki prav tako s svojo osupljivo nevednostjo skushajo vnashati zmedo, da bi se z negiranjem vsega vkljuchili v tokove znanosti. S pomochojo politichnih zvijach mnogi nosilci znanstvenih kompetenc pri nas she naprej blokirajo vsako novo znanstveno misel, vsak nov korak, ki bi nas priblizhal resnici na poti k identiteti. Naredili so neznosno ustvarjalno ozrachje, ki je iz nashe dezhele odgnalo mnogo nadarjenih ljudi. Take nosilce kulture in znanosti, ki so kot politichno primerni zavzeli vodilna mesta v kljuchnih institucijah znanosti in kulture, bi bilo treba naravnost pregnati iz teh institucij, che res zhelimo, da se nashi izgnani misleci vrnejo k svojim ognjishchem. Che res zhelimo, da bi imeli znanost in kulturo. Tudi danes so znane mnoge osebnosti iz tega sveta znanosti in kulture, ki svojo nevednost in svojo nenadarjenost branijo prek medijskih institucij z izsiljevanjem, grozhnjami, s peticijami, kakor nekoch v chasu cirkularnih pisem ideoloshkih komisij; tako zlorabijo institucije, ki so jih svojchas uzurpirali s svojo politichno vdanostjo rezhimu. Shkodo, ki jo nashi znanosti in kulturi povzrochajo te garniture mogochnikov, je nemogoche oceniti. Ti mogochniki so taka sramota za nasho znanost in kulturo v okeh sveta, da jo bo tezhko izbrisati v doglednem chasu.

Mladim generacijam je nujno podariti vse zaupanje in jim priporochiti, naj ne sledijo zgledom svojih uchiteljev. To je tragichno, toda to je usoda nashih mladih narashchajev na podrochju znanosti in kulture ter na vseh podrochjih zhivljenja. Le mladi narashchaji, ki bodo izolirani od svojih konservativnih uchiteljev, lahko prinesejo novo ustvarjalno ozrachje. To so tudi zhe potrdili s svojim delom po svetu.

Nova zgodovinska shola pri nas je nastala ravno kot nujna potreba za nash obstoj. Dogmaticna shola v znanosti, zlasti v zgodovinopisju, je v zadnjih petdesetih

letih privedla do katastrofalnih posledic za znanost. Obremenjena le s trenutnimi ideoloshkimi in politichnimi zahtevami, je ta shola prevzemala vlogo superiornega razsodnika pri razlagah zgodovinskih resnic, pri tem pa je sluzhila izkljuchno le vladajochi ideologiji, ne pa znanosti. Nova zgodovinska shola popolnoma in dokonchno zavracha tako znanost ter se posvecha svobodnemu raziskovanju in interpretiranju novih zgodovinskih virov, pri tem pa svojo orientacijo osmishlja transhistorichno in jo utemeljuje v strogo znanstveni zakonitosti.

Rezultati te nove zgodovinske shole so bili predstavljeni na nekaj znanstvenih srechanjih pri nas kot tudi z osebnim delovanjem posameznih privrzhencev te shole. Ti rezultati so vzbudili veliko zanimanje v shirshih krogih pri nas, pa tudi v znanstvenih krogih po svetu.

To potrjujejo ravno vabila k sodelovanju z mnogih univerz po svetu. Iz vsega tega pa je vzniknilo konstituiranje *Slovanskega inshtituta* v Novem Sadu. Ta inshtitut ravnokar uresnichuje veliki projekt zgodovine slovanske civilizacije skozi pet tisochetij pred Kristusom do danes. Vrata *Slovanskega inshtituta* so odprta za vse zainteresirane strokovnjake, ki se ukvarjajo z raziskovanjem slovanske civilizacije. V zadnjem chasu je to zanimanje naraslo tako pri nas kot v svetu. Delo *Inshtituta* je naletelo na zelo resen sprejem pri mnogih znanstvenikih. Sicer pa *Inshtitut* zheli izkazati zaupanje mladim znanstvenim narashchajem in v tem smislu deluje z vso pozornostjo.

(iz knjige *Obtozhujem molk*, Beograd, 3. izd., 2003)

Prevod iz srbschine Ivo Antich

Neprevedene knjige

*Lev Detela*PSIHOGRAMI OSEBNE CHLOVESHKE STISKE SREDI
SVETOVNE POLITICHNE KRIZE*Dopisovanje znanih avstrijskih pisateljev Josepha Rotha in Stefana Zweiga*

Joseph Roth / Stefan Zweig: *Jede Freundschaft mit mir ist verderblich. Briefwechsel 1927 – 1938* (Vsako prijateljstvo z mano je pogubno. Dopisovanje 1927 - 1938).

Zalozhba Wallstein. Göttingen 2011, 624 strani.

Joseph Roth (1894 – 1939), avtor samosvojega staroavstrijskega romana *Radetzkyjeva korachnica*, in Stefan Zweig (1881 – 1942), mojster pomembnih esejistichnih knjig in slovite *Shahovske novele*, sta bila velika prichevalca izgubljenega »vcherajsnjega sveta«, analitika propada avstro-ogrske monarhije. Na edini skupni fotografiji iz leta 1936 vidimo oba literarna ustvarjalca v belgijskem letovishkem kraju Ostende. Trinajst let starejsi Stefan Zweig zre pokroviteljsko in dobrodushno na od depresij in alkohola unichenega Josepha Rotha. Ta bo v kratkem praznoval shele svoj dvainshtirideseti rojstni dan, a je videti veliko starejsi kot njegov petinpetdesetletni stanovski tovarish. Oba sta nemshko pishocha avstrijska Zhida, ki sta se zaradi nacistichne agresije znashla v emigraciji.

Zweig je Rotha povabil na belgijsko obalo, da bi v prijateljskih pogovorih za trenutek pozabila na barbarstvo obdajajochih ju politichnih dogodkov. V pismu je med drugim zapisal: »Zvecher se lahko skupno izprashava in pouchiva kot v starih dobrih chasih. Ni se vam potrebno iti kopat, tudi sam tega ne pochenjam. Ostende ni kopalishki kraj, temvech mesto, toda veliko lepshe kot Bruselj, s kavarnishko domachnostjo.«

Bralec teh pisem takoj zachuti staro dunajsko mentaliteto, ki vabi na druzhabno intelektualni disput v blizhnjo kavarno, toda oba avtorja korespondence sta izgubila domovino in ishcheta uteho v spominih.

Zweig se boji za Rothovo zdravje zaradi njegovega brezmejnega uzhivanja alkohola. V Parizu je Rotha z namenom, da ga prepriha, naj se odpove alkoholnim pijacham, obiskal celo za pisateljevo zhivljenje zaskrbljeni avstro-ogrski prestolonaslednik Oton Habsburshki, ki je za absolutnega legitimista in monarhista Rotha legitimni cesar: »Kar se tiche mene osebno, moram povedati, da chutim kot nujnost, da sledim svojemu notranjemu glasu in prepriчанju, ki pravita, da moram postati absolutni monarhist.«

Toda niti Habsburzhanova avtoriteta ne more pesimistično razpoloženega pisatelja, ki brezmejno zhaluje za izgubo monarhije, odvrniti od pitja.

Zdaj ga skusha spreobrniti she Zweig: »Predvsem pa tu na obali kot sploh povsod po Belgiji velja prepoved pitja zghanja, kar je za vas zares priporočljivo.«

Zweig bi rad dosegel, da se Roth odlochi za zdravljenje in se poda v zdravniško oskrbo. Toda uchinek je bil ravno nasproten. Roth v Ostendeju prekroka cele nochi z znano enaintridesetletno emigrantsko pisateljico Irmgard Keun, ki se je prav tako predala alkoholu. Po sili razmer pijeta po belgijskih kavarnah in krchmah namesto prepovedanega zghanja vino in pivo.

Srehanje Rotha s Zweigom v Ostendeju je vrh in prelomna točka njunega dolgoletnega prijateljstva. Ob koncu dvajsetih let prejšnjega stoletja, ko se začne dopisovanje med obema avtorjema, je Zweig svetovno slaven »velepisatelj«. Njegova dela so izrazite uspešnice. Velja za vsesplošno sposhtovano duhovno avtoriteto. Njegove knjige se odlično prodajajo, zato nima nikakršnih finančnih skrbi.

Roth je pravo nasprotje tega. Shele z romanom *Hiob* (Job) bo leta 1930 dozhivel uspeh pri kritiki, vendar mu to ne bo prineslo toliko denarja, da bi si lahko zagotovil solidno eksistenco. Tezhave so she vechje, ker je njegova zhenja Friederike leta 1928 dushevno zbolela. Njeno stalno zdravljenje v bolnishnicah in sanatorijih zaradi shizofrenije plachuje Roth iz lastnega zhepa. Poleg tega je glede svojega lastnega zhivljenjskega sloga izredno »svobodoljuben«. Ves chas zhivi po hotelih, kjer popiva od jutra do pozne nochi, pri tem pa z alkoholom oskrbuje she vech pridruzenih sotrpinov. Bogati in uspešni Stefan Zweig mu vedno znova poshilja denar, cheprav ve, da je prijatelj Roth, kot zapishe v enem od pisem, »sod brez dna«.

Toda Roth je zhe leta 1933, ob Hitlerjevem prevzemu oblasti, bistveno bolj jasnoviden glede bodočega političnega razvoja kot naivni Zweig, ki misli, da se bodo zadeve umirile in normalizirale ter bo spet vse »lepo in prav«. Zhe februarja 1933 pishe Zweigu, »da bo vse to vodilo v novo vojno«. Nekaj tednov pozneje Zweiga resno posvari z besedami: »Iz goreche hishe je treba zbezhati!«

Roth se preseli takoj po nemshkem nacionalnosocialističnem prevratu v Francijo, kjer manichno pije in manichno pishe romane in novele. Leta 1935 resignirano ugotovi: »Zdaj sem star enainshtirideset let. Petnajst let sem jedel suh kruh. Potem je prishel kruh z maslom. Potem je bila vojna. Potem je bil deset let kruh. Potem sem dobil nekaj predujmov. Novinarstvo. Zoprno delo. Ponizhevanja. Shestnajst knjig. Shele pet let "uspeh" – povezan z zasebno nesrecho in zato nikakršen uspeh. Posojila, ogoljufan. Hitler. Zmeraj skrb za druge.«

Zweig ga hoche kljub temu spraviti na realna tla: »Dragi dobri prijatelj, ne krivite vedno chasa in negativnosti drugih ljudi, temvech priznajte, da ste za svoje stanje tudi sami krivi ... Ne izumljajte nikakršnih sofizmov, chesh, da zghanje plemeniti, bistri, krepi ustvarjalno silo ...«

Propadajochi Roth brezupno ishche pomoch iz brezna, v katero je padel, in se vedno intenzivneje oklepa Zweiga: »Reshite me! Prosim, zagotovo me ne smete zapustiti!«

Zweig chuti, da si Roth ne bo znal pomagati, toda tudi sam je, kar se tiche lastne usode, brez mochi. Ne razume monarhistichnih nagnjenj svojega prijatelja, kot Roth ne razume Zweigovega zaupanja v »dobre, krepostne sile chloveshtva«. Vendar oba povezuje stiska zhivljenja v emigraciji in kljub temu, da sta Zhida, tudi izguba »stare krshchanske kultivirane duhovne Evrope«.

Leta 1935 zapishe Roth v pismu, naslovljenem na Zweiga: »Ne zdrzhim vech. Ne znam se ubiti, vendar bom poginil.«

29. maja 1939 se mu ta napoved uresnichi. Na ta dan Roth umre v Parizu, star komaj petinshtirideset let. Tri leta zatem se v Petropolisu v Braziliji ubije skupaj s svojo drugo zheni Lotte Altmann tudi Stefan Zweig. Tudi on je sredi druge svetovne vojne obupal nad chlovekom in chloveshtvom, ki ga je tako ljubil.

Pisma obeh velikih pisateljev, ki sta jih uredila Madeleine Rietra in Rainer Joachim Siegel, so enkratno literarnozgodovinski dogodek. S spremnim esejem je publikacijo dodatno dopolnil Heinz Lunzer.

Chitalnica

*Lev Detela*REBULOV ROMAN O SLOVENCU V VRTINCIH
FRANCOSKE REVOLUCIJE

Alojz Rebula: *Četverorechje*. Roman. Celjska Mohorjeva družba, Ljubljana – Celje 2011. 269 strani.

Tudi najnovejši roman Alojza Rebule *Četverorechje*, ki je leta 2011 izšel pri Celjski Mohorjevi družbi, je – kot marsikatero drugo delo tega uveljavljenega trzhashkega pisatelja – parabola o iskanju smisla v prelomnih zgodovinskih obdobjih, ko se »utopija novega« mesha s starimi zhivljenjskimi nachini. Osnovno izhodishche za oblikovanje novega romana je avtorju tokrat ponudila francoska revolucija v letu 1789 z dramatičnimi dogodki, ki so razburkali tedanjo Evropo. Včasih zhe kar pustolovsko zaokrozheno dogajanje se v slikovitem pripovednem loku poganja iz narodno she vech ali manj slovensko neprebujene Kranjske do revolucionarno vedno bolj razviharjenega Pariza.

Okrog glavnega junaka Norberta Berivoja, ki je za vse francosko navdushen razsvetljenec v zaspani kranjski vojvodini, z vse vechjo zavzetostjo spremljajoch zacetek francoske revolucije, se razrashcha zanimiva in za tedanji svetovni chas karakteristichna, za takratne slovenske razmere pa zelo specifichna ali celo fiktivna zgodba, v kateri je avtor tedanja svetovna filozofska in politichna vrenja in trenja povezal z vizijami o nujnem oblikovanju nove družbe in novega chloveka.

Novi Rebulov zgodovinski roman *Četverorechje* sicer ne dosega kompleksne stilistichne in vsebinske vechploskovnosti njegovega v antichni chas postavljeneega velikega romana *V Sibilinem vetru*, cheprav ponovno izhaja iz predpostavke, da je literarno oblikovanje vzpodbuda za etichno utemeljevanje smiselnosti bivanja. Na to namiguje zhe svetopisemski naslov romana *Četverorechje*, vzet iz prvega poglavja *Geneze* o rajski reki, iz katere izvirajo shtiri reke Pison, Gihon, Tigris in Evfrat. Tudi protagonist Rebulovega *Četverorechja* ishche izgubljeni raj in ga hoche najti v ljubezni do zhenske in v ljubezni do družbeno odreshilne revolucije.

Vsebinski razpon med velikim svetom in slovenskim domom, ki ga skusha protagonist *Četverorechja* prepojiti z novodobnimi razsezhnostmi racionalizma in z energijo francoskega politichnega in družbenega prevrata, polni roman z bogato idejno in filozofsko naravnanoostjo. Glavna oseba romana Norbert Berivoj je absolvent ljubljanske jezuitske gimnazije, kjer je vzljubil latinshchino in francoshchino. V ljubljanskem provincialnem ozrachju bere Denisa Diderota in enciklopediste ter v nasprotju s katolishkimi tradicionalisti, ki menijo, da prihaja konec sveta, sanja, da je prishel zdaj shele njegov pravi zacetek. Cheprav ne chuti zhelje po duhovnishkem poklicu, stopi na materino zheljo v samostan v Stichni, ki

pa ga dve leti po njegovem prihodu razpustijo. Tudi v habsburškem cesarstvu se namrech chuti nekakshen prepah ob brezkompromisnih reformah racionalistichnega cesarja Jozhefa II. in ob njegovem proti srednjeveskim privilegijem Cerkve usmerjenem boju z boleche občutenim ukinjanjem samostanov in zaseganjem cerkvenega premoženja.

Rebulov nekonformistichni protagonist v novih razmerah nekaj chasa za denar splavari po Savi, dokler ga v svoj krog ne pritegnejo tedanji slovenski razsvetljenci, cheprav se mu literarni poskusi v almanahu *Pisanice* in Linhartovi slovenski dramski zachetki z *Zhupanovo Micko* ne zdijo dovolj uchinkovito sredstvo za pravi vzpon v ozaveshcheno narodno zhivljenje. Po srechnem nakljuchju vstopi v sluzhbo pri baronu Zoisu, od koder z napeto pozornostjo spremlja nadaljnji razvoj francoskih politichnih dogodkov. Ob dvestoletnici Dalmatinovega slovenskega prevoda Biblije korigira novi Japljev prevod Svetega pisma, vendar ob tem kulturnem delu za prebujajocho se slovenski stvar ne zatiska ochi pred politichnimi dogodki v svetu in vedno bolj postaja nekakshen prvi slovenski krshchanski jakobinec, ki bi rad veliko *la révolution* povezal z globljo humano poduhovljenostjo. Znachilno je, da pred krvavimi grozotami revolucije zatiska ochi, saj meni, da negativne vesti o francoskih dogodkih netijo predvsem konservativni sovrazhniki napredka. Revolucionarno preoblikovanje družbene stvarnosti bi rad napolnil s krshchansko ljubeznijo do blizhnjega. Zdi se mu, kot nashim krshchanskim socialistom v blizhnji polpreteklosti, da je revolucija izziv za vernega chloveka, saj lahko vernik družbeni preobrat obogati z duhovnimi vrednotami.

V Zoisovem krogu Norbert spozna novemu chasu naklonjeno francosko plemishko emigrantko Jeannette in se v njo usodno zaljubi. Mlada ljubimca se kmalu porochita, vendar se njuna »usodna ljubezen« ves chas bori z Berivojevo »usodno ljubeznijo« do francoske revolucije. Ta postane v drugem delu *Chetverorechja* za slovenskega revolucionarja usodna. Berivoj, ki ga je baron Zois poslal s poslovno nalogo v Shvico, se namrech od tam napoti chez francosko mejo novemu chasu naproti, vendar se njegova svetla prichakovanja ne izpolnijo. Sredi vedno vechjega terorja in uporov kraljevih pristashev na podezhelju ga revolucija nevarno stisne v svoje neprizanesljive kremplje. Potrdi se pravilo, da gredo v revoluciji idealistichna srca v propad.

Smrt slovenskega krshchanskega revolucionarja pod giljotino je tragichna in hkrati absurdna. Glavo izgubi kot habsburshki shpijon Norbert Berivoá-Hongrois (Madzhar), cheprav mu vest ne da, da ne bi v zadnji sekundi pod krvnishko sekiro she enkrat zavpil: »Slovenec sem!«

V chasih nekoliko prevech pouchljivo zasukani roman se bere kot napeto prichevanje o revoluciji in revolucionarjih ter kot pronicljivo literarno porochilo o rojevanju slovenskega narodnega duha, ki bi zaostalo Kranjsko sredi miselnih spoznanj francoskih racionalistov rad preoblikoval v novo narodno ozaveshcheno »vojvodino Slovenijo«. Glavni junak romana je nemirni slovenski Ahasver, tragichno razpet med krshchansko vero in zarjo novega chasa. Je občudovalec

velikega arhitekta revolucije Maximiliena Robespierrea, ki pa ga je znani avstrijski pisatelj Stefan Zweig v esejistichni knjigi *Joseph Fouché – podoba politichnega chloveka* oznachil kot skrajno nechustvenega, malenkostno pikolovskega in hladnega diktatorja, ki ni prenesel niti najmanjshega kritichnega ugovora ali protimnenja. Zlasti po njegovi zaslugi je idejna fanaticnost Revolucije dosegla vrh z obglavljenjem kralja Ludvika XVI. in njegove zhene Marije Antoanete in se razrasla v teroristichno giljotiniranje deset tisochev ljudi, medtem ko je Robespierre kot nezmotljivi pravichnik po meddobju zanikanja vere postavil na oltar boga novega chasa v podobi tako imenovanega Najvishjega bitja. To je vshech Norbertu Berivoju, cheprav novi bog ne pozna krshchanske ljubezni in usmiljenja, saj je bog hladnega razuma in bo tudi njegov izumitelj Robespierre izgubil glavo pod giljotino.

Protipol zoper tako nevarni svet ponuja samosvojemu Slovencu v Parizu predvsem preprosta in pristna domachnost, cheprav je sredi nemirne francoske revolucije ni veliko na izbiro. Chloveka vredno zatochishche najde Berivoj pri pobožni družini v Parizu. V spominih se vracha v izgubljene domache kraje, k nedosegljivi zheni na Kranjskem in k pokojni materi.

Ob glavni osebi *Chetverorechja* je Rebula razvrstil vech stranskih likov, Berivojevih prijateljev in znancev. Vech pozornosti kot v nekaterih prejšnjih delih je namenil zhenskimi osebami, zlasti protagonistovi zheni Jeannette, cheprav se zdi, da so Rebulovi zhenski liki kljub temu she vedno vech ali manj le silhuete na obrobju s teznimi dodatnimi zapisi o ljubezni. Hkrati je pisatelj tekst prepletel s shtevilnimi dialogi, ki se razrashchajo v shirsha filozofska in verska razmishljanja. Chuti se, da je Rebula pravi mojster v opisovanju pokrajinske atmosfere, kot je dokazal zhe v shtevilnih drugih prozih tekstih in dnevnikih zapisih, zato ne presenecha, da se tok pripovedi vechkrat prevesi v poetichne zapise o naravi in lepotah slovenske pokrajine, ti pa v meditacijo, povezano z eshatoloshkim občutkom za skrivnosti bivanja. Roman je nabit z dialogi o verskih, nazorskih, politichnih pa tudi bivanjskih dilemah in spodbuja kritichnega bralca k novim razmislekom. Normalnega bralca ne bo motila kaka pisateljeva »stvarna« napaka, denimo napachen izrachun tedanje hitrosti potovanj pesh ali s konjskimi vpregami in na primer ugotovitev na strani 136, da se je na Borivojevem potovanju z mlado zheno v domachi kraj pod njima odpirala dolina Mirne »z luchmi«. Konec 18. stoletja svet ponoči she ni bil zapreden v omrezhja elektrike. Pokrajina in kraji so lezhali v temi – razen, che so sluchajno kje kurili kake kresove. Celo vladarski dvorci in gradovi v Parizu, Londonu ali na Dunaju so bili osvetljeni le z blede svehavo plamenic in svech.

Aktualnost *Chetverorechja* raste iz subverzivnega in hkrati subtilnega podtona slikovito razgibane zgodbe. Ta simbolichno opozarja na paralelno zgodbo o slovenski revoluciji in protirevoluciji v chasu druge svetovne vojne, iz katere se dviga lik v možnost duhovne in družbene preнове verujochega krshchanskega socialista Edvarda Kocbeka.

Ivo Antich

»KULTURNI DELAVEC«

V prichujoči shtevilki SRPa sta objavljena dva članka Antona Lajovica, slovenskega skladatelja in pravnika (she en primer neredke povezave prava in glasbe, »demonichne« virtuoznosti paragrafov in not, v isti osebi, z E. T. A. Hoffmannom na chelu). Nikakršna zadrega glede možnega očitka, chesh da gre za »pisanje iz naftalina«, ni potrebna, ker se malo pozornejshe branje takoj soochi z njuno aktualnostjo, ki kljub minljivosti vsega vodi v poanto o dragoceni poučnosti spomina: nich ni od vcheraj (»pred nami potop«), predniki izpred desetletij in stoletij, cheprav so bili brez elektrike in rachunalnikov, niso bili »zarukanci« (npr. zlasti v filozofiji je razvidno, da so stari Grki, cheprav se dosti izvernih del sploh ni ohranilo, tako rekoč »zhe povedali vse«).

V članku *O hierarhiji nashih vrednot* (1931) je Lajovic, ki je spominsko oznachen kot veder, umirjen, vzvisheno ravnodushen, oster, a dobronameren glasbeni kritik (shlo mu je predvsem za dvig slovenske glasbe iz chitalnishtva na evropsko raven), podobno kritichno osvetlil (z njegovimi besedami recheno) »odnos družbe in njenih organizacij do posameznika, ustvarjajochega na kateremkoli polju nashega narodnega zhivljenja«, in sicer v luchi termina »kulturni delavec«, saj je kot moto citiral cinichni stavek iz tedanjega (katolishkega) dnevnika *Slovenec*: »Naziv kulturni delavec postaja pri nas skoraj zhe smeshen.«

She nedavno je bilo mogoche obchasno prebrati ali tudi slishati mnenje, da je pojem »kulturni delavec« izum realnega socializma, a očitno ta socialni sistem niti glede tega ni bil posebno izviren. Po dvajsetletnih izkushnjah sodech, pa z izvirstnostjo ne pretirava niti tranzicijsko obnovljeni jugovzhodnoevropski kapitalizem.

Ali kot pravi Lajovic (v istem članku):

»Prishel je prevrat.

Ali je bila to taka sprememba, da bi bila morala provzrochiti fundamentalne spremembe tudi v nashih odnosih do javnega zhivljenja?

Ali je nash nachin zhivljenja, vzetega v celoti, mogel in smel ostati isti, kot smo ga zhiveli prej v tuji drzhavi, chim smo sedaj prishli v svojo lastno?

V stvari sami je pach lezhal postulat po prevrednotenju vseh nashih dotedanjih zhivljenjskih vrednot, toda zdi se mi, da se duhovni prevrat v nas do sedaj, zhal, she ni izvrшил. Izvrшил se je samo in edinole politichni prevrat, kot sem to zhe vechkrat poudaril.«

V razmerju do različnih oblik politekonomske emfaze kot vsepozhirajoče darvinistične »volje do mochi« sintagma »kulturni delavec« she vedno tako rekoč avtomatično vzbuja prizvok ne le »Slovencheve« smeshnosti, temveč tudi pravzaprav skoraj samoumevne – in to dobesedne – revshchine. Ene od »zvrstic« socialne insuficience, nesolventnosti, invalidnosti, zavozhenosti, izključenosti, izvrzhenosti. Z utemeljitvijo: kot si si izbral, tako bosh lezhal ... Lahko da je v tej »utemeljitvi« tudi kaj sarkazma, toda pravi »demonični sarkazem« se razpira skozi simptomalni »zrcalni obrat« na podlagi dejstva, da v vseh hierarhijsko-sistemskih (post)totalitarizmih poleg tovrstnih izvrzhkov (disidentov, outsiderjev) obstajajo tudi »kulturni delavci« kot očitno potrebna in funkcionalno vključena komponenta socialnega elitizma in njegovih »stories of success« (z vilami, dachami, limuzinami, shoferji, bančnimi računi, vsakršnimi promocijami, nagradami, potovanji itd.). Svojevrstno, morda tudi presenetljivo, vendar zhe kar klasično ilustracijo omogočajo na primer tako francoski kot slovenski impresionisti: pri obojih je največji (Van Gogh, Grohar) »potegnil najkrajsho«, se pravi chisto (psihofizično) razsulo izvrzhenca, ostali pa so si uredili prav solidno imetje in bivanje (Monet v Givernyju itd.).

Tako potemtakem tistim vse shtevilnejšim »razocharancem«, ki se zlasti po chasopisnih »pismih bralcev« sprashujejo, kaj se je po vseh spremembah in prevratih sploh spremenilo, she vedno pomenljiv odgovor ponuja star francoski izrek: *plus ça change, plus c'est la même chose* (chim bolj spreminjash, manj spremenish) ali »po domache«: *nich ni vech tako, kot je bilo ...*

Vprashalnica

Ivo Antich

PREVAJALSKI »LASHKI TOPOL«

(Vечно »lashko« vprashanje: traduttore, traditore – prevajalec, izdajalec)

Vsakdo, ki se dlje chasa ukvarja s prevajanjem, zlasti she literarnim, si iz te lastne prakse schasoma in spotoma nabere razlicnih »slikovitih ocvirkov«, ki ilustrirajo, v kakshne zanke in pasti, zavajajoche do chistih kontradikcij in nesporazumov, se mimogrede in neizogibno zapleta tovrstna komunikacija med jeziki. Prichujochi zapis predstavlja nekaj takih, nekoliko izrazitejsih, morda she za koga zanimivih primerkov iz prevajalske belezhnice pisca teh vrstic.

Za mariborsko revijo *Dialogi* (1981/9) je prevedel nekaj pesmi srbskega modernista Jovana Duchicha (1871-1943); na prvem mestu je trikvartinska z naslovom *Topoli*, pri kateri se poseben pomenski problem odpre zhe v naslovu: v izvorniku *Jablanovi*, saj shrv. beseda *jablan* na prvi pogled asociira slovensko *jablana* (Jozhe Udovich, pesnik in vrhunski prevajalec iz vech jezikov, je prevod te pesmi naslovil: *Jablane*; gl. *Srbski modernisti*, Lj. 1981). V shrv. ima *jablan* (tudi: *topòla*, *topòlika*, *jagnjed*) shiroko pomensko polje: predvsem pomeni t. i. *lashki topol* (*Populus italica* – cheprav menda izvira iz Irana; im. tudi: *Populus pyramidalis*; angl. poplar – blizhina besede popular; v lat. ista beseda za topol in ljudstvo, prim. *populus romanus* – rimsko ljudstvo), slovensko tudi *jagn(j)ed*, pa gorsko rastlino, trajnico *navadna pogachica* (*Trollius europaeus*; tudi: *pogachica*, *zlata pogachica*, *planinski tulipan*, angl. *globeflower*), ni pa niti povsem brez »jabolchne zveze«, ker je lahko tudi sorta zimskih jabolk (tudi *jablanka*). Za pesnishtvo pa je *jablan* she posebno zanimiv s pomenom *junak*, *korenjak* (v naravi so topoli vechinoma moshka drevesa, zhenska so redka); v hrvashki in srbski poeziji se pojavlja kot simbol ponosne osamljenosti (umetnika, preroka ipd.), npr. Matosh: *Jesenje veche*, Ujevich: *Visoki jablani*, pri obeh celo s kozmichno razsezhnostjo. (V slovenski poeziji so v podobni funkciji sicer pogostejshi bori, vendar se Murn, ki je tudi opeval bore, v pesmi *Prishla je jesenska noch* oznachi: »Jaz sem topol samujoch«.) Podobno kozmichno-usodno ozadje nakazuje tudi Duchich, ki v sklepnih kitici pravi:

Ob mirni vodi, v nochi sam, stojim
kot chlovek prihodnjih chasov. Pred mano
na zemlji moja senca. Nocoj bojim
se sebe, pred njó trepechem neprestano.

Srbski izvirnik:

Sam, kraj mirne vode, u nochi, ja stojim
 Kô potonji chovek. Zemljom prema meni,
 Lezhi moja senka. Ja se nochas bojim,
 Sebe, i ja strepim sam od svoje seni.

Določena formalna razlika je zhe v načinu zapisa, saj starejša srbska poezija po zahodnih zgledih vsak verz zachenja z veliko zacetnico ne glede na stavek, v slovenshchini to uchinkuje bolj nenavadno in se zato temu ne sledi. Potem je tu problem tradicionalne, klasične prozodije ali metrike (mnemotehničnega izvora iz časov nepismenosti, saj izrazit ritem pomaga pomniti): srbski izvirnik je v t. i. aleksandrincih ali dvanajstercih, strogo trdne in natančne »stare shole«, tega slovenski prevod (tudi zaradi dokaj drugachnega besedno-govornega ritma, ki je bolj jambski, srbski pa trohejski) običajno ne more chisto natanko posnemati, zlasti che vzdrzuje tudi rime (te so v shrv. v glavnem zhenske). Zato so nujne različne, bolj ali manj svobodne modifikacije. Hud pomenski zaplet pa se ponuja ob sintagmi »potonji chovek«. *Potonji* je izredno eluzivna shrv. beseda: pomeni zadnji (v časovni vrsti), poznejši ali kasnejši (od drugih), poslednji, naslednji (Udovichev prevod: »kot pozabljen chlovek«). Zastavlja se vprasanje: je prvoosebni subjekt te pesmi zazrt bolj v preteklost ali bolj v prihodnost, katera od obeh se mu kazhe bolj zloveshcha? Pisec teh vrstic je odgovor nakazal glede na svoje uposhtevanje tudi shirshega prostorsko-časovnega konteksta, saj je Duchich vech kot pol stoletja po smrti nedvomno najvechji »zhivi klasik« srbske lirike, cheprav je poleg visoke hvale dozhivljjal nich manj izjemno zanichevanje (tudi iz ideoloshko-politichnih razlogov; deloma upravichenih, a za jedro njegovega pesnishtva obrobnih), nekateri so ga zhe dosti pred smrtjo razglashali za mrtvega, staromodnega itd.

Drugi primer iz Duchicha v isti objavi je sonet *Zvezde*; kvartini se glasila:

Visoko v vejah mirno zvezde gorijo
 in shiroko pesem morja v tishini
 je chuti okoli naju; in prshijo
 ti zvoki kot rosa v srebrni temini.

Med njene mokre lase sem vpletal strastno
 rozhe nochi. Prek steze, vabljivo tihe,
 sem ves ta jasni vecher poljubljal slastno
 zvezde v ocheh ji in na ustnicah stihe.

Izvirnik:

Visoko u granju mirno gore zvezde,
I široka pesma mora u tishini
Chuje se oko nas; i ti glasi jezde
Kô da rosa pada u srebrnoj tmuni.

U njenu sam kosu upletao strasno
Mokre nochne ruzhe. Putem punim zova,
Ja joj ljubljah celo ovo veche jasno
Ochi pune zvezda i usta stihova.

Najprej problem slovenske (»intimistichne«) dvojine: ker v shrv. kakor v vechini jezikov ni (vech) formalno-gramatikalne dvojine, je ljubezensko razmerje med dvema tako rekoch avtomaticno »stvar množine / množice« (zmeraj je pach, vsaj v ozadju, vech vpletenih, tudi v freudovskem smislu). Da gre v shrv. besedilu za dvoosebno, se zato ugotavlja shele posredno, iz konteksta. Naslednji kavelj ponuja sintagma: »Putem punim zova«. Gre za brezpredlozhni instrumentalni (a)sociativ, ki ne potrebuje predloga (slov. *po poti*), pri tem pa formalno, na prvi pogled, ni jasno, ali je »zova« gen. edn. za besedo m. sp. *zov* (klic, vabilo) ali gen. mn. za besedo zh. sp. *zova* (*bezeg*, v shrv. tudi *bazga*, *jorgovan*). Čeprav je verjetneje, da je avtor asociiral pot, posuto z bezgovim cvetjem, se je prevod, tudi v interesu rime, zatekel k reshitvi, blizhji »vabilu«. V izvirniku soneta *Zvezde* je tudi predlozhna zveza »po zhalu«; gre za shrv. besedo, ki ima dve obliki v prvem sklonu: *zhal*, *zhalo* (pomensko brez zveze z »zhalostjo«, pomeni plazha, obvodna ali obmorska peshchina); v prevodu: »po sipini«.

V chasih na prevodni rezultat odlochilno vplivajo povsem zunanje, nejezikovne okolishchine: chasovna stiska, tiskarsko-oblikovalske zahteve, ne/dostopnost, ne/ohranjenost izvirnikov, celo idejni in ideoloshko-politichni interesi v določenem geosocialnem kontekstu itd. Ker je zgoraj beseda o topolu / ljudstvu, naj bo tukaj v tej zvezi omenjen primer iz prevoda Taylorjeve *Habsburshke monarhije 1809-1918*, Lj. 1956, prev. Janez Gradishnik; izvorni naslov poglavja *The Peoples* je preveden kot *Narodi*. Za Anglezha (iz monarho-kolonialistichnega konteksta) so bili habsburshki podaniki zgolj »ljudstva«, tako rekoch (domorodska) »plemena«, slovenski prevajalec jih je povzdignil v vishjo terminoloshko kategorijo (z določenim patriotsko »dushebrizhnishkim« interesom glede na lastni etno-zgodovinski kontekst).

She nekaj iz osebne izkušnje pisca teh vrstic. Za zbornik *Boboribica III* (2006) je prevedel droben odlomek iz znamenite knjige Janeza Zhige Popovicha *Untersuchungem vom Meere* (1750); gre za rariteto, ki je v Sloveniji le v nekaj izvodih. Popovich, nemško-avstrijski polihistor (rojen v okolici Celja), je med drugim zacetnik primerjalne lingvistike-slavistike (pred Dobrovskym in Boppom) in etimologije; z omenjeno knjigo je odločilno vplival na slovenske razsvetljence (jih tako rekoch »razsvetlik«) Zoisa, Kumerdeja, Vodnika, Kopitarja. Omenjeni prevod je le skromno ad hoc opozorilo na dolocene Popovicheve jezikoslovne poglede; prevajalec je izvorno, na zadevnem mestu konjunktivno omembo potovanja po Balkanu »poenostavil« v obichajno povedno obliko, ker glede obsega Popovichevih resnično opravljenih potovanj marsikaj ni zanesljivo, absurdno pa bi bilo vechmesečno, seveda povsem »ljubiteljsko«, od nikogar plachano, prebiranje 600 strani obsegajoče knjige (vechjega formata) v starinski nemshchini z gotico na tezhko chitljivih porumenelih listih (za navadne smrtnike strogo reguliran dostop zgolj v rokopisnem oddelku NUK), da bi se prebil do morebitne trdnejshe ugotovitve o zadevnem potovanju.

Pri prevajanju lastnega cikla pesmi *Gbor* (obj. v dvojezichni reviji *Lives* 3/2011) v angleshchino pa se je piscu teh vrstic nastavila zanka, kako prevesti eliptichni, enobesedni stavek v trpniku: *Preklan*. Ustrezni angl. glagol *split* je eden tistih t. i. nepravilnih, ki imajo isto obliko tako v nedolochniku kot v preteklem aktivu in pasivu, torej bi bil angl. stavek: *Split*. V izogib brezpredmetni asociaciji na dalmatinsko mesto je preostala le neregularna, sicer mozhna oblika z obichajnim formantom za pasiv (-ed): *Splited* (nakazal jo je tudi avtomatski spletni prevajalnik, cheprav mu od samega teksta praktichno ni bilo »nich jasno«).

Tako se prevajanje dogaja kot vaje zvestobe in obenem tudi kot »vaje izdaje«. Specifichno nevarnost pomeni prevajanje med blizhnjerodnimi jeziki; zdi se nezahtevno, saj je na prvi pogled »vse jasno«, a mimogrede, kot je tudi iz zgoraj povedanega razvidno, lahko zapelje drugam. Eden »duhovitih« primerov: neki prevajalec iz shrv. je za besedo *sljepooch(n)ica* (sencè) po blizhnjici »izumik« slovensko ustreznico: *slepochnica*. Vchasih taki in podobni ocvirki omogochajo ne le »homerski«, temvech chisto »humorski« smeh.

Svojskost Revije SRP

Vodilo Revije SRP so
tri vrednotne orientacije individua,
tega ne nepomembnega drobca v sistemu institucij.

Te vrednote so: Svoboda, Resnica, Pogum.
Pomembne so, vsaka od njih posebej,
pomembno je prezhemanje teh vrednot.

Tak namen ima tudi uredništvo Revije SRP,
ki izhaja v posodobljenem prvotnem slovenskem chrkopisu bohorichici,
katere utemeljitev predstavlja *Zbornik 2001 Bohorichica*.

Sama ustvarjalnost in avtonomija,
njuna utemeljenost v raziskovanju,
nachelno in splošno nista vprashljivi,
nihče, skoraj nihče ne bo nasprotoval
takim usmeritvam. Problem se pojavlja
shele na konkretnem nivoju, kot tak je
nerazviden in skrit ali zhe prikrit
in s tem tezhko reshljiv.

Problem ukinjanja ustvarjalnosti
(in avtonomije) se kazhe v shtevilnih,
a na videz nepomembnih malenkostih.
Lahko jih ne vidimo ali pa se moramo
spustiti na nivo konkretnosti, to je
na nivo ukvarjanja z malenkostmi
in postati malenkostni.

Institucija brez spomina je
kakor podjetje brez knjigovodstva,
mochni in mogochni v njej
pochno, kar jih je volja,
ker vse, kar pochno, utone
v pozabljivi zavesti chasa.

...

a ne gre za chas, ampak za dejstva zavesti,
kjer chasa ni, je samo trajanje,
obche vrednote so neposredna dejstva zavesti,
vsakomur dojemljive, preverljive,
nihče jih chloveku ne more ne dati ne vzeti,
ne sistem ne institucija ne propaganda, tudi kulturna ne,
samo che to sam hoche, jih bo nashel
le v sebi, sebstvu svojem.

